

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ББК: 74.261.7Англ

УДК: 372.8:802.0

Қ – 93

ҚУРБОНОВА ФАРАНГИС АБДУРАҲМОНОВНА

**АСОСҲОИ ПЕДАГОГИИ ҲАМГИРОИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ
АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи
педагогика ва таҳсилот**

**Рохбари илмӣ:
доктори илмҳои педагогӣ
Гулмадов Файз**

ДУШАНБЕ – 2022

М У Н Д А Р И Ч А

НОМГҶҰИ ИХТИСОРАҲО.....	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
1.1.Хусусиятҳои хоси ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ.....	19
1.2.Ҳамгироии таълими забони англисӣ вобаста ба шароитҳои рушди ҷомеаи муосир.....	38
1.3.Мавқеи дарсҳои забони англисӣ дар ташаккули зеҳнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	57
Хулоса оид ба боби якум.....	76
БОБИ II. ҶАМЪБАСТИ ҚОРҲОИ ОЗМОИШӢ-ТАҶРИБАВӢ ОИД БА ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАТБИҚИ ҲАМГИРОИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ	
2.1.Шароитҳо ва роҳи усулҳои самарабахши татбиқи ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ.....	81
2.2. Меъёри интиҳоби маводи таълимӣ ва ташкили қорҳои мустақилонаи хонандагон бо назардошти ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ.....	100
2.3. Натиҷагирӣ аз таҳлили қорҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ оид ба ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ.....	125
Хулоса оид ба боби дуюм.....	144
ХУЛОСА	
1.Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия.....	149
2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот.....	152
РӢҲАТИ АДАБИӢТ.....	155
ИНТИШОРОТ АЗ РӢИ МАВЗӢИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	165

НОМГЎИ ИХТИСОРАҶО

МДТ – Муассисаи давлатии таълимӣ

КМД – Корҳои мустақилонаи хонанда

МТУ – Муассисаи таҳсилотимиёнаи умумӣ

ТИК – Технологияи информатсионӣю коммуникатсионӣ.

ВТТ – Воситаҳои техникии таълим

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

КОТ – Корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Вобаста ба нақши рӯзафзуни маориф дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеаи муосир, таъмини рақобатпазирии байналмилалӣ иқтисоди миллӣ дар ҷаҳони пешрафта таваҷҷуҳи доираҳои сиёсӣ, илмӣ ва иҷтимоӣ низ ба масъалаи сиёсати давлатӣ дар соҳаи таҳсилот тағйир меёбад. Бинобар ин, масъалаи таҳсилот ва таълиму тарбия дар шароити муосир барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ, яке аз мушкилоти ҳассостарин маҳсуб шуда, аз маорифчиён ва тамоми аҳли ҷомеа дар ин самт масъулияти ҷиддиро тақозо мекунад. Вобаста ба ин, метавон гуфт, ки таҳкими сатҳу сифати таҳсилот, омода намудани мутахассисони ҷавобгӯи талаботи замони муосир вазифаи аввалиндараҷаи кормандони соҳаи илму маориф ба шумор меравад. Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмашон ба Малиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намуданд: – “Барои баланд бардоштани сифати таълиму тарбия моро зарур аст, ки дар тамоми зинаҳои таҳсилот, на ба шумора, балки ба сифати он диққати ҷиддӣ дода, мутахассисони ҷавобгӯи талаботи замони муосирро тарбия намоем”.¹

Маврид ба зикр аст, ки тарбияи мутахассиси ҷавобгӯи талаботи замони муосир бе донишони забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, ғайриимкон аст. Омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан, забони англисӣ чун яке аз забонҳои хеле сернуфузу маъруфи олам ҷиҳати амалӣ намудани ин ҳадафҳо нақши муҳим дорад. Омӯзиши забони хориҷӣ, қабл аз ҳама, барои амалисозии ҳадафҳои тарбиявӣ ҷаҳонбинӣ ва амалии ташаккул ва рушди инсонӣ бомаърифат дар ҷомеа мусоидат менамояд. Айни ҳол, ҳар як ҷомеаи рушдёфта барои ноил шудан ба чунин ҳадафҳо талош меварзад, ки маҳз тавассути омӯзиши забони хориҷӣ барои пайваст шудан ба равандҳои фарҳанги ҷаҳонӣ ва илму технологияи муосир дастрасӣ пайдо намояд. Татбиқи ин равандҳо бошад, муносибати маҷмуии аҳли ҷомеа ро бо ҳадафҳои таълиму тарбия, аз ҷумла ба омӯзиши забони хориҷӣ, тақозо менамояд.

¹. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 22.12.2016.

Бо мақсади рушд ва такмили забонҳои хориҷӣ аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ барномаҳои махсуси давлатӣ барои чанд марҳила, аз ҷумла «Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2004-2014», «Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2014-2020» ва “Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” қабул гардид, ки ин масъулияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва, инчунин, дигар зинаҳои таҳсилоти касбиро боз ҳам афзунтар месозад.

Ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар марҳилаи муҳими таърихӣ қарор дорад, ки он ба ташаккули муносибатҳои нав, аз ҷумла ба тавлиди падидаи мустақилияти нисбии шуури ҷамъиятӣ дар муносибат ба ҳастии ҷамъиятӣ мусоидат менамояд. Ин бошад, дар навбати худ зарурати рӯ овардани ниҳодҳои иҷтимоии ҷомеаро ба сӯи масоили маориф бештар месозад. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки имрӯз вобаста ба дигаргунӣ, ки ҷаҳони зудтағйирёбандаро фаро гирифтаанд, низоми маорифи тамоми кишварҳо ба ташаккули шахсияти дорои таҳсилоти баланд, зехни рушдёфта ва дар маҷмӯъ, дорои ҷаҳонбинии васеъ нигаронида шудааст.

Дар шароити муосир муносибати бисёрсамтаи байни кишварҳо водор месозад, ки таълими забонҳои хориҷӣ шуруъ аз муассисаҳои таҳсилоти умумӣ то муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо фарогирии самтҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ ба роҳ монда шавад. Чунин талабот маҳз тавассути таъмини алоқамандии байни фанҳои гуногун зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ ё худ таълими ҳамгиро имконпазир буда, ба роҳ мондани чунин шакли таълим(таълими ҳамгиро) ба зарурати воқеӣ табдил меёбад.

Таҳқиқи масъалаи таълими ҳамгиро дар раванди таълиму тарбия дар шароити муосир нишон медиҳад, ки доир ба ҳадафҳо ва вазифаҳои ин методи таълим дар байни муаллифони андешаҳои мухталиф вучуд доранд. Вале сарфи назар аз андешаи мавқеъҳои гуногуни муҳаққиқон доир ба масъалаи таълими ҳамгиро, бо итминони комил метавон гуфт, ки вазифаи асосии он

мутобиқи ҳадафҳои таълимие, ки дар барномаҳо муқаррар гардидааст, ташаккули шахсияти ҳамаҷониба рушдёфта, яъне шахсияти ҷавобгӯи талаботи ҷомеаи мутараққии муосир маҳсуб мешавад.

Бояд зикр намуд, ки методи таълими ҳамгиро чун яке аз методҳои пешқадам, аллакай дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олий ҳангоми омӯзиши фанҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифтааст. Бо назардошти муҳимияти масъалаи истифодаи методи мазкур дар раванди таълиму тарбия таваҷҷуҳи муҳаққиқони хориҷӣ ва ҳамчунин, олимону методистони ватанӣ ба омӯзишу таҳқику татбиқи он беш аз пеш меафзояд.

Дар асоси гуфтаҳои боло бо итминони комил метавон гуфт, ки таҳқиқ ва таҳлили мавзӯи **“Асосҳои педагогии ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон”** дар шароити кунунии кишвари мо муҳим ва зарур арзёбӣ шуда, натиҷаҳои тадқиқот барои дар сатҳи сифати зарурӣ ба роҳ мондани таълими забони хориҷӣ (англисӣ) мусоидат хоҳанд кард.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Таҳқиқи раванди таҳсилот собит месозад, ки дар шароити муосир яке аз мушкилоти мактаби муосир ин дар сатҳи зарурӣ рушд наёфтани алоқаи байни фанҳо мебошад. Бинобар ин, масъалаи таълими ҳамгиро, аз ҷумла робитаи байнифанӣ зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ, мавриди таваҷҷуҳи олимони соҳаи педагогика ва омӯзгорону коршиносон, инчунин, файласуфону сотсиологҳо қарор гирифтааст.

Бояд зикр намуд, ки доир ба зарурати таъмини равобити байнифанӣ зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ қаблан аз ҷониби муҳаққиқони кишварҳои хориҷаи дур ва Федератсияи Россия таҳқиқотҳои зиёд ба анҷом расонда шудаанд. Аз ҷумла, олимони россиягӣ самтҳои гуногуни ҳамгироӣ (интегратсия) дар педагогикаро таҳқиқ намуда, роҳандозӣ намудани онро дар низоми таълим чун воситаи самарабахши ташаккули шуур ва ҷаҳонбинии хонандагону донишҷӯён арзёбӣ намудаанд.

Масалан, дар тадқиқотҳои И.Д.Зверев, М.С.Багарядцева, С.С.Лифанова, А.В.Фахрутдинова¹ ва дигарон масоили ҳамгироии педагогика бо илмҳои дигар таҳлилу баррасӣ шудааст.

Муҳаққиқон Ю.А.Шрейдер, В.А.Энгельгарт, И.П.Яковлев, В.В.Левченко, Б.М. Кедров² самтҳои ҳамгироӣ ба мазмуни таълимиро таҳқиқ кардаанд.

Дар маҷмӯъ метавон чунин хулосагирӣ намуд, ки таҳқиқи масъалаи боҳамалоқамандии байнифанӣ дар раванди таълим дар муассисаҳои таълимӣ аз ҷониби олимони Россиягӣ ҳанӯз аз солҳои 70-уми қарни гузашта шуруъ гардида, то имрӯз дар ин самт таҳқиқотҳои бузург ва фарогир ба анҷом расонида шудаанд, ки ҳамзамон барои муҳаққиқони тоҷик низ чун манобеи бонуфуз ва боъэтимоди илмӣ мавриди истифода қарор дода мешаванд.

Ҳамчунин, масоили марбут ба интегратсия аз ҷониби файласуфон, сотсиологҳо ва психологҳои Россиягӣ низ мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Чунончи, В.Б. Миронов, В.Г. Осипов, – дар соҳаи иқтисод; Л.М. Андрюхина, Л.А. Беляева, А.П. Ветошкин, Н.В. Гусева, М.С. Каган, К.А. Шварцман – дар фалсафа ва педагогика; Р.Г. Гурова, Г.Е. Зборовский, Л.Я. Рубина, М.Н. Руткевич – дар сотсиология ва педагогика; Э.Ф. Зеер, В.П.

¹ Зверев И.Д. Междисциплинарные связи в современной школе / И.Д. Зверев, В. П. Максимова. – М.: Педагогика, 1981. – 160 с.; Багарядцева М.С. Интегрированное обучение студентов экономических специальностей иноязычному монологическому высказыванию на основе текстов профессионального содержания: дис. ... канд. пед. наук / М.С. Багарядцева. - Екатеринбург, 2004. – 225 с.; Лифанова С.С. Интеграция: взгляд на развитие психики индивида в онтогенезе / С.С. Лифанова – [Электронный ресурс]: <http://liber.rsuh.ru>; Фахрутдинова А.В. Актуализация воспитательной составляющей учебного предмета в условиях международной интеграции (на примере преподавания иностранного языка) // Сборник материалов Международной научно -практической конференции: Иностранные языки в современном мире.-2011.- Казань: центр инновационных технологий.-С.392-396.

² Шрейдер Ю.А. Единство взаимодействия общественных и естественных наук / Ю.А.Шрейдер. – М.: Наука, 1990. -С. 69-89; Энгельгарт В.А. Интегрализм – путь от простого к сложному в познании явлений жизни / В.А. Энгельгарт // Вопросы философии. – 1970. – №11. – С.103-115; Яковлев И.П. Интегративные процессы в высшей школе / И.П. Яковлев. – Л.: Изд-во ЛГУ. 1980. – 113 с.; Яковлев И.П. Интеграция высшей школы с наукой и производством / И.П. Яковлев. – ЛГУ. 1987. – 128с.; Левченко В.В. Интегрированный подход к профессионально-педагогической подготовке в вузе специалистов для образовательных учреждений: дис. ... д-ра пед. наук / В.В. Левченко. – Самара, 2009. – 516 с.; Кедров Б.М. Классификация наук: Прогноз К. Маркса о науке будущего / Б.М. Кедров. – М.: Мысль, 1985. – 543 с.; Кедров Б.М. Методологические проблемы взаимодействия общественных, естественных и технических наук / Б.М. Кедров, П.В. Смирнов, Б.Г. Юдин - М.: Наука, 1981.- 359с.

Зинченко, Г.С. Костюк, А.В. Петровский – дар психология ва педагогика ва ғ.

Тавре ки аз таҳлили адабиёти мавҷуда бармеояд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба самтҳои гуногуни проблемаи интегратсия (ҳамгироӣ) таҳқиқотҳо анҷом ёфта, асару мақолаҳои зиёд ба нашр расидаанд. Хусусан, солҳои охир таваҷҷуҳи олимону коршиносони соҳаи педагогика, психология, фалсафа, сотсиология ва ғ. ба самтҳои гуногуни интегратсия – илмӣ, таълимӣ ва фарҳангӣ равона гардида, паҳлуҳои мухталифи он мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Доир ба масъалаи мазкур аз ҷониби олимони маъруфи тоҷик М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, И. Каримова, Ф. Гулмадов, А.Ш. Қурбонов ва дигарон¹ дар ин самт таҳқиқотҳои илмӣ ба анҷом расонда шуда, дар асарҳои онҳо ба таҳлил ва муайян намудани чунин мафҳумҳо, аз қабيلي «робитаҳои байнифаннӣ», «таълими ҳамгиро», «таълими тафриқавӣ», «ҳамгироии илм ва маориф» ва истифодаи онҳо дар раванди таълиму тарбия таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шудааст.

Ҳамчунин, муҳаққиқон Ш.М.Юсупова, Р.М.Қузиева, М.Б.Каримзода, Б.Ғаниева, С.Кадыров, К.Х.Гадоев ва дигарон доир ба масъалаи таълими ҳамгиро ва аҳамияти он дар раванди таълим дар муассисаҳои таълимӣ қорҳои тадқиқотӣ гузаронда, натиҷаҳои онҳо дар шакли монография ва мақолаҳои илмӣ нашр гардидаанд.

¹ Шарифзода, Ф. Педагогикаи ҳамгиро/Ф. Шарифзода. -Душанбе: Ирфон, 2011. –512 с.; Шарифзода, Ф. Теория и практика интегрированного обучения на начальном этапе средней школы / Ф. Шарифзода. – Душанбе: Маориф, 1997; – 194 с.; Шарифзода, Ф. Интегрированное обучение: проблемы, поиски и размышления: в 2-х частях. /Ф. Шарифзода / – Душанбе: 1999, 2000; Гулмадов, Ф. Ҳамгироии ташаққули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори мактаббачагони хурдсол. [Матн] / Ф. Гулмадов. – Душанбе: Ирфон. – 2014 – 262 с. Лутфуллоев, М. Тоҷикистони соҳибистиклол ва маорифи навин [Матн] / М. Лутфуллоев. -Душанбе: Саҳбо, 2006. – 228 с.; Каримова, И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. пед. наук (13.00.01) / Каримова И.Х.–Душанбе, 2000.– 43 с.; Қурбанов, А.Ш. Наука и высшая школа: проблемы интеграции. -Душанбе, Известия Академии наук Республики Таджикистан. Серия философии и право. 2009. №4; Қурбонов А.Ш. Ҳамгироии илм ва маориф: зарурат ва имкониятҳо.// Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Фалсафаи муосири тоҷик: мушкилот, дурнамо ва роҳҳои рушд». ДМТ, факултети фалсафа, 24.02.2021. –Душанбе, 2021. –С.34-44; Қурбонов А.Ш. Интегратсияи нуруи зеҳнӣ – омили муҳими рушди илм.//Навгониҳо дар таҳсилоти олии касбии муосир./Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ бахшида ба 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ДДК, 19.03.2021.- Кӯлоб, 2021. -С., 15-19; Қурбонов А.Ш. Таҳаввули низоми маориф дар Тоҷикистон.-Душанбе, “Ирфон”, 2019. -240с.

Дар маҷмуъ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба равандҳои ҳамгиро, аз ҷумла таҳқиқи робитаҳои байнифанӣ зимни таълими забонҳои хориҷӣ, корҳои муайян ба анҷом расонда шудаанд. Вале асару мақолаҳое, ки ба таълими ҳамгирои забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла англисӣ бахшида шуда бошанд, зиёд нестанд. Бояд зикр намуд, ки асари монографияе, ки маҳз омӯзиши асосҳои педагогии ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирифта бошад, айнӣ ҳол вуҷуд надорад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Тадқиқоти диссертатсионӣ дар доираи мавзӯи тадқиқотии кафедраи педагогикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон “**Тақмили низоми таълими муттасили касбӣ**” анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадаф ва вазифаҳои тадқиқот. Ҳадафи тадқиқот аз омӯзиш, таҳлил ва баррасии асосҳои педагогии ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Барои ноил гардидан ба дар амал татбиқ намудани мақсади асосии кори илмӣ-тадқиқотӣ иҷрои вазифаҳои зерин пешбинӣ шудаанд:

- таҳқиқи асосҳои назариявӣ-методологӣ шароитҳои педагогии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- муайян намудани хусусиятҳои хоси ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ;

- таҳлили ҳамгироии таълими забони англисӣ вобаста ба шароитҳои рушди ҷомеаи муосир;

- таҳлил ва баррасии мавқеи дарсҳои забони англисӣ дар ташаккули зеҳнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ;

- арзёбии шароитҳо ва роҳу усулҳои самарабахши татбиқи ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ;

- интихоби таҳлили маводи таълимӣ ва ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон бо назардошти ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ.

Объекти таҳқиқот – ҳамгирии таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таълимӣ.

Предмети таҳқиқот – таҳқиқи асосҳои педагогии ҳамгирии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Фарзияи таҳқиқот. Таълими ҳамгирои забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сурате самараро дилхоҳ медиҳад, ки агар:

- алоқамандии байни фанҳо зимни таълими забони англисӣ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад;

- пайванд ва якҷошавии фанҳои таълимӣ, истифодаи дастгоҳи методӣ ва воситаҳои омӯзиши фанни забони англисӣ ҳангоми омӯзиши фанни дигар амалӣ карда шавад;

- истифодаи самараноки технологияи инноватсионӣ дар раванди таълими ҳамгирои забони англисӣ роҳандозӣ гардад;

- пайвастигии забоние, ки байни фанни забони хориҷӣ ва дигар фанҳои самти гуманитарӣ вучуд дорад, дар чараёни таълими забони хориҷӣ амалӣ шавад;

- ба хоҳири таъмини сатҳу сифати таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ) истифодаи маводи дорои ҷанбаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ ҳангоми таълими ҳамгиро дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таъмин карда шавад;

- ба хоҳири инкишофи малака ва қобилияти забоншиносии омӯзгорон (доштани қобилияти кор бо фразеологизм, ғанисозии лексика, малакаи ҷаъолияти тарҷимаӣ) ва ҳам шинос намудани забонмӯз бо ҷанбаҳои мушаххаси фарҳанги забони хориҷӣ заминаи васеи фарҳангӣ ва моддию техникӣ фароҳам оварда шавад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот)
Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила – солҳои 2018 ва 2020 гузаронида шуд.

Марҳилаи якум (соли 2018) – омӯзиш ва таҳлили назариявии адабиёти фалсафӣ, психологию педагогӣ доир ба масъалаи асосҳои педагогии таълими ҳамгирои забонҳои хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумии

ҷумхури анҷом дода шуда, дастгоҳи илмӣ таҳқиқот тарҳрезӣ карда шуд. Ҳамчунин, дар ин марҳила ғояҳои илмӣ таҳқиқот таҳия гардида, пойгоҳи таҷрибавӣ муайян карда шуд.

Марҳалаи дуввуми таҳқиқот (2019) – аслан, хусусияти ҷустуҷӯӣ – назариявӣ дошта, ҳадафи он таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи пешқадами педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ кишвар буда, бо аҳамияти таълими забони англисӣ дар асоси методи интегратсионӣ таълими хонандагони синфҳои болоӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ муайян карда мешавад. Ҳамчунин, дар ин раванд сохтор ва методологияи тадқиқот ташаккул ёфта, технология (мазмун, шакл, методи таълим) ва созмондиҳии раванди таълим тарҳрезӣ гардид.

Марҳилаи сеюм (соли 2020) – санҷишӣ – омӯзишӣ ном дошта, бо ин мақсад дар якҷанд муассисаи таҳсилоти умумӣ барои ислоҳи асоси назариявӣ ва усулҳои амалии ташаккули методи таълими ҳамгиро машғулиятҳои озмоишӣ гузаронида шуд. Дар марҳилаи мазкур татбиқи барномаи таҳқиқоти озмоишӣ амалӣ карда шуда, барои истифодаи натиҷаҳои бадастомада дар амалияи таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ) хонандагони синфҳои болоӣ тавсияҳои методӣ таҳия карда шуд. Дар ин марҳила натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ натиҷагирӣ ва самарнокии технологияҳои тарҳрезишуда муайян гардида, коркарди омории маълумотҳо ва ба расмиятдарории таҳқиқоти илмӣ анҷом дода шуд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар он асосҳои назариявӣ ва амалии ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Бинобар ин, натиҷаҳои дар асоси тадқиқот бадастомада имкон дорад, ки дар раванди таълими забони англисӣ дар синфҳои болоӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ кишвар мавриди истифодаи васеъ қарор дода шаванд. Ҳамчунин, натиҷагирӣ озмоишҳое, ки аз ҷониби диссертант гузаронида шуданд, барои роҳандозӣ намудани таълими ҳамгирои забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мусоидат намуда, ба раванди забон омӯзиши хонандагон таъсири мусбӣ хоҳад расонд.

Асоси методологии таҳқиқотро натиҷаҳои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва назарияҳои асосии педагогии олимону донишмандони ватанию хориҷӣ (назарияи рушди далеловарии Ананев Б.А., Галперин П.Я., Леонтев А.Н.; назарияи муошират, иртиботи байни шахсиятҳо ва муошират бо забони хориҷии Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров, О.В.Лешер, Е.И.Пассо; назарияи фаъолияти таълимии Брунер Ч., Виготский Л.С., Зимняя И.А.; ташаккули марҳалавии амали фикрии Галперин П.Я., Запорожетс А.В., Тализина Н.Ф.; тадқиқот доир ба таълими ҳамгирои Ф. Шарифзода, Ф. Гулмадов, М. Хочаева, Б.Қодиров ва ғайра;) доир ба низоми таълими ҳамгиро, хусусан, омӯзиши забони англисӣ дар алоқамандӣ бо фанҳои дигар ташкил медиҳанд. Муаллиф ба ҷиҳати асосӣ ва хулосаҳои корҳои илмӣ тадқиқотии муҳаққиқони ватанию хориҷӣ, ки ба таҳлилу омӯзиши масъалаи таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла ба таълими низоми ҳамгирои забонҳои хориҷӣ (англисӣ) бахшида шудаанд, таъя намудааст, зеро ки тадқиқотҳои анҷомдодаи онҳо барои дар сатҳи зарурӣ ва ҳамаҷониба судманд роҳандозӣ намудани тадқиқи масъалаи мавриди омӯзиш қарордошта мусоид ва муфид маҳсуб мешаванд.

Дар тадқиқоти мазкур барои ҳаллу фасли вазифаҳои гузашташуда ҳамчунин, методҳои таҳлили назариявӣ (сарчашмаҳои илмӣ, омӯзиш ва хулоса кардани таҷрибаи ватании таълими ҳамгиро), таҷрибавӣ (ташҳиси педагогӣ, методи мусоҳиба, гузаронидани пурсишнома, корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ) ва таҳлили маводи бадастовардашуда аз муассисаҳои таълимӣ мавриди истифода қарор гирифтанд.

Сарчашмаи маълумот. Сарчашмаи маълумотро дар диссертатсия асарҳои олимони соҳаи педагогика, инчунин, файласуфону психологҳо, ки ҷанбаҳои педагогии ҳамгироии таълими забонҳои хориҷиро дар бар мегиранд, ташкил медиҳад.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар заминаи таҷриба ва маълумоти эътимоднок, ки аз муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дастрас шудаанд; омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи пешқадами омӯзгорон; мушоҳидаи мунтазам ва давомнок ба раванди таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ) ва муносибати хонандагони синфҳои болоӣ, майлу рағбат

ба забонмӯзии онҳо; суҳбатҳои фардӣ ва гурӯҳӣ бо хонандагон; тариқи гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ санҷидани масъалаҳои дар фарзия гузошташуда ба шакл дароварда шудааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳи таҷрибавии таҳқиқот муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои №29, 48 шаҳри Душанбе ва мактаби №49 ноҳияи Рӯдакӣ маҳсуб мешаванд.

Навгони илмӣ тадқиқот аз он иборат мебошад, ки ҳарчанд аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ дар самти равандҳои ҳамгироӣ, хусусан, доир ба таълими ҳамгиро таҳқиқотҳои муҳимму фарогир баргузор шудаанд, вале масъалаи асосҳои педагогӣ ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври алоҳида ва мушаххас тадқиқ нагардидааст ва таҳлилу омӯзиши масъалаи мазкур дар самти педагогикаи ватанӣ ҳамчун тадқиқоти нав арзёбӣ мешавад. Навгони тадқиқот, қабл аз ҳама, дар он ифода меёбад, ки дар таълим ва бо истифода аз назарияҳои гуногуни илмӣ-педагогӣ доир ба масъалаи мазкур ва, ҳамчунин, пажӯҳише, ки аз ҷониби ҳуди муаллиф дар муассисаҳои таълимӣ анҷом дода шуд, асосҳои педагогӣ ҳамгироии таълими забони англисӣ асоснок ва собит карда шудаанд.

Ба таври мушаххас наовариҳои кори тадқиқотӣ аз инҳо иборат аст:

- асосҳои илмӣ-педагогӣ таълими ҳамгиро зимни омӯзиши забони англисӣ ва нақши он дар ташаккули шуурнокӣ ва ҷаҳонбинии хонандагони синфҳои болӣ нишон дода шуд;

- нишон дода шуд, ки таълими ҳамгироии забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ боиси баланд гардидани сатҳи донишу ҷаҳонбинӣ ва забондонии хонандагон гардида, ҷустуҷӯи иттилооти нав ҷиҳати дар оянда интиҳоб намудани касби онҳо мусоидат менамояд;

- муайян гардид, ки таълими ҳамгиро ҳамчун раванди муттаҳидсози ғанҳо ва самтҳои гуногуни дониш на танҳо ба таҳкими сатҳи шуурнокӣ ва ҷаҳонбинии хонандагон мусоидат менамояд, балки ҳамзамон ҳуди коллективҳои педагогӣ ва, хусусан, омӯзгорони забонҳои хориҷиро барои тақмили сатҳи дониш ва дараҷаи касбияташон водор месозад;

- собит гардид, ки маҳз нокифоя будани соатҳои таълимӣ барои забонҳои хориҷӣ, машғулиятҳои зиёди хонандагон оид ба фанҳои соҳавӣ ва таваҷҷуҳи камтар ба таълими забони хориҷӣ, инчунин, набудани боварӣ ба имкониятҳои забонҳои хориҷӣ дар оянда, боиси сатҳи пасти шавқу завқи хонандагон дар ин самт гардидаанд;

- муайян гардид, ки методи мазкур барои ҷалби хонандагон ба омӯзиши фарҳангҳои халқҳо ва кишварҳои гуногун мусоидат намуда, ҷиҳати таҳкими салоҳияти коммуникативии хонандагон ва мутахассисони оянда имкониятҳои воқеиро ба вуҷуд меорад.

Нуктаҳои асосии барои ҳимоя пешниҳодшуда:

1.Таҳлили асосҳои назариявӣ-методологии шароитҳои педагогии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла омӯзиши хусусиятҳои хоси ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ҳамгироии таълими забони англисӣ вобаста ба шароитҳои рушди ҷомеаи мутараққӣ ва мавқеи дарсҳои забони англисӣ дар ташаккули зеҳнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар собит намуд, ки таълими ҳамгиро ва алоқамандии байнифанӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба рушди зеҳнии хонандагон ва ҷаҳонбинии онҳо мусоидат намуда, таъсири назарраси мусбӣ мерасонад.

2. Тавре ки аз ҷамъбасти корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ оид ба шароитҳои педагогии татбиқи ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, инчунин, таҳлили шароитҳо ва роҳу усулҳои самарабахши татбиқи ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ бармеояд, роҳандозӣ намудани алоқамандии байнифанӣ зимни таълими забони хориҷӣ (англисӣ) ба азҳудкунии сифатноктари забони хориҷӣ ва ташаккули малакаи устувори нутқи забони хориҷӣ (англисӣ) барои хонандагони муассисаҳои таълими умумӣ мусоидат мекунад.

3.Меъёри интиҳоби маводи таълимӣ ва ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон бо назардошти ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ муайян менамояд, ки барои таъмини самараноки раванди таълими ҳамгироии забони хориҷӣ омода намудани

маводи омӯзишӣ, инчунин, таҳияи китобҳои дарсӣ ва дастуру тавсияҳои методӣ бояд бо назардошти завқу таваҷҷуҳи ҳуди хонандагон анҷом дода шаванд.

4. Таъмини пойгоҳи моддию техникии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо таҷҳизоти зарурӣ, ки ба раванди омӯзиши забони хориҷӣ таъсири мустақим мерасонад, чун омили муҳими таъмини сифати таълим ва сатҳи забоназхудкунии хонандагон арзёбӣ мешавад. Бинобар ин, омода намудани маводи лингвистӣ - кишваршиносӣ ва забонии коркардшуда, инчунин, муҳайё намудани заминаҳои моддию техникӣ дар муассисаҳои таълимӣ барои ҳаллу ҷасли вазифаҳои ояндаи таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мусоидат мекунад.

5. Тибқи натиҷаҳои таҳлили муқоисавӣ собит гардид, ки дар шароити муосир дастрасӣ ба иттилоот, хусусан, ба интернет байни хонандагони шаҳру деҳот (дар мисоли ш. Душанбе ва ноҳияи Рӯдакӣ) тафовути зиёд надорад. Ин баёнгари он аст, ки тибқи барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ аксари муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо компютер ва дастрасӣ ба интернет таъмин карда шудаанд. Ҳамчунин, нақши телефонҳои мобилиро, ки дар ҳамаи оилаҳо вуҷуд доранд, ҳамчун омили муҳими дастрасӣ ба иттилоот, аз ҷумла ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ арзёбӣ намудан мумкин аст. Ин аст, ки истифодаи маводи мултимедиа аз интернет дар байни хонандагони шаҳру деҳот мутаносибан 36 ва 32 фоизро ташкил медиҳад.

6. Маврид ба зикр аст, ки раванди ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати илм ва инноватсия тамоми ҳаёти моддию маънавиро фаро гирифта, дар ин замина талабот ба омӯзиш ва азхудкунии забонҳои хориҷӣ, хусусан, забони англисӣ дар мамлакати мо низ афзуда истодааст. Вобаста ба ин, тарбияи мутахассисони ҷавони донандаи забонҳои гуногуни хориҷӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад.

7. Дар ташаккул, ҳифз ва интиқоли фарҳанг аз насл ба наслҳои дигар забон нақши асосӣ дошта, раванди мазкур маҳз тавассути муоширати забонӣ сурат мегирад. Раванди муошират ҳолатест, ки дар рафтору афкор, шууру эҳсосоти шахс таҷассум ёфта, ба мусоҳиб таъсири муайян мерасонад. Ҳамзамон, муоширати нутқӣ ифодакунандаи рафтори фард ва шаклҳои

дигари зоҳиршавии ҳолатҳои равонии он маҳсуб шуда, метавон гуфт, ки ҳосил намудани ҳама гуна дониш ва дарку фаҳмиш бидуни фаъолияти нутқи ғайриимкон аст.

8. Дар раванди таълими забони хориҷӣ бояд ҳаҷми муайяни маводи таълимии фарогири мазмуни арзишҳои иҷтимоӣ, забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ, педагогӣ ва психологӣ фарҳанги мансуб ба ҳамон забон аз худ карда шавад. Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ метавон унсурҳои зерини мазмунӣ ба инобат гирифта шаванд:

- иттилоот дар бораи фарҳанги забони хориҷӣ, тарзҳои аккултуратсия, яъне гузариш аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар дар шароити муоширати байнифарҳангӣ;

- ташаккули қобилият ва малакаи таълимӣ ва коммуникативӣ дар заминаи дониши дарёфтшуда оид ба забони хориҷӣ;

- доштани қобилияти иштироки фаъол дар раванди муоширати нутқи;

- барангехтани ангезаи ботинӣ – шавқ, кӯшиш, таҷрибаи равонашуда ба низомии арзишҳои шахсият.

Аз бандҳои дар боло овардашуда бармеояд, ки дар вазъияти мазкур сухан дар бораи таносуби унсурҳои фарҳанги забони хориҷӣ бо хусусиятҳои таълимии забони хориҷӣ чун ҳадафи таълим меравад. Ин ҷанбаҳо гуногун буда, дар алоқамандии бевосита бо якдигар метавонанд ба раванди омӯзиши забони хориҷӣ ва фаъолият дар шароити гуногунфарҳангӣ мусоидат намоянд.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои тадқиқот бо маълумоти дақиқ, ҳаҷми кофӣ мавод, коркарди натиҷаҳои тадқиқот, маъруза ва мақолаҳои интишоргардида асоснок карда шудааст. Хулоса ва пешниҳодҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои тадқиқоти назариявӣ ва амалӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ:

Диссертатсия ба мазмуни шиносномаи ихтисоси 13.00.01 – «Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот» мувофиқ буда, таҳқиқоти проблемаҳои методологии педагогика, таърихи педагогика ва таҳсилот,

омузиши антропологияи педагогӣ, этнопедагогика, педагогикаи муқоисавӣ ва ояндабинии педагогиро дар бар мегирад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз муайян намудани мақсад ва вазифаҳои тадқиқот, объект ва мавзӯи он, таҳлили сарчашмаҳо, таҳия, коркард ва таҳлили ҳамаатарафаи қори тадқиқотӣ иборат мебошад. Муаллиф тӯли фаъолияти илмии худ асосҳои назариявӣ, методологӣ ва ҳулосаву натиҷагирӣҳои қори тадқиқотии мазкурро мустақилона иҷро намудааст. Доир ба ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қорҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ гузаронидааст, ки ин бевосита саҳми шахсии муаллиф маҳсуб мешавад.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 7 интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд, ки аз онҳо 4-тояшро мақолаҳои илмии дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Қори диссертатсионӣ аз муқддима, ду боб ва шаш зербоб, ҳулоса, тавсияҳо ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 165 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1.1. Хусусиятҳои хосси ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Вобаста ба нақши рӯзафзуни маориф дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеаи муосир, таъмини рақобатпазирии байналмилалӣ иқтисоди миллӣ дар ҷаҳони пешрафта таваҷҷуҳи доираҳои сиёсӣ, илмӣ ва иҷтимоӣ низ ба масъалаи сиёсати давлатӣ дар соҳаи таҳсилот тағйир меёбад. Хеле бамаврид фармудаанд, ки оянда ба он кишваре тааллуқ хоҳад дошт, ки барои таъмини рушди қобилияту истеъдоди аксарияти шаҳрвандон заминаи муҳимми объективӣ, мактабҳои нисбатан самаранокро дорои имкониятҳои ба вучуд овардани неруи зехнӣ дошта бошанд. Чи тавре ки муҳаққиқи тоҷик А.Ш. Қурбонов таъкид мекунад: – “Имрӯз маориф аз категорияи афзалиятҳои миллии мамлакатҳои пешрафта ба категорияи афзалиятҳои ҷаҳонӣ табдил ёфта, таҳқиқу таҳлили он барои илми муосир беш аз пеш муҳимтар мегардад.”¹

Бинобар ин, масъалаи таҳсилот ва таълиму тарбия дар шароити муосир барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла барои ҷомеаи Тоҷикистон низ, яке аз мушкилоти ҳассостарин маҳсуб шуда, аз маорифчиён ва тамоми аҳли ҷомеа дар ин самт масъулияти ҷиддиро тақозо мекунад. Вобаста ба ин, метавон гуфт, ки таҳкими сатҳу сифати таҳсилот, омода намудани мутахассисони ҷавобгӯи замони муосир вазифаи аввалиндараҷаи кормандони соҳаи илму маориф ба шумор меравад. Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмашон ба Малиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намуданд, ки: – “Барои баланд бардоштани сифати таълиму тарбия моро зарур аст, ки дар тамоми зинаҳои таҳсилот, на ба шумора, балки ба сифати

¹ Қурбонов А.Ш. Илм ва маориф: тамоюлот, мушкилот, дурнамо. - Душанбе, “Ирфон”, 2019. - С.207.

он диққати ҷиддӣ дода, мутахассисони ҷавобгӯи талаботи замони муосирро тарбия намоем”.¹

Маврид ба ёдоварист, ки самаранокии сиёсат дар соҳаи таҳсилот, баланд бардоштани сифати таълиму тарбия, пеш аз ҳама, аз сатҳу сифати таҳқиқ ва коркарди илмӣ он вобаста аст. Тарҳрезии методология ва технологияи ташаккул, инчунин, амалисозии сиёсати таҳсилотӣ ҳаллу фасли мунтазами як силсила вазифаҳои маърифатӣ ва таҳлилиро талаб менамояд.

Таҳлил ва омӯзиши равандҳои инноватсионӣ, ки имрӯз дар низоми маориф чараён доранд, водор месозад, ки масъалаи ҷустуҷӯи роҳу василаҳо ва захираҳои омода намудани шахсиятҳои дорои дараҷаи баланди таҳсилот ва аз ҷиҳати зехнӣ рушдёфта бояд аҳамияти муҳим пайдо намуда, дар маркази таваҷҷуҳи мақомоти давлатии соҳаи мазкур қарор гирад.

Дигаргунӣ, ки зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ зухур мекунад, барои рушд ва таҳаввулоти низоми маориф низ таъсири калон мегуздоранд. Бинобар ин, дар назди ҷомеа ва аҳли маориф дар як вақт мушкилоти омода намудани хонандагон ба муоширати фарҳангӣ, касбӣ ва шахсӣ, ҳам дар ҳудуди кишвари худ ва ҳам (бо назардошти равандҳои ҷаҳонишавӣ) бо намояндагони мамлакатҳои дигар, ки фарҳанг, расму оин ва забони гуногун доранд, пеш меояд.

Бояд зикр намуд, ки таҳқиқи илмӣ ҳама гуна масъала бе таҳлили ҳамаҷонибаи манбаъҳо ва омӯзиши адабиёти дахлдор ғайриимкон мебошад. Бинобар ин, ҳангоми баррасӣ ва таҳлили адабиёти илмӣ – методӣ доир ба масъалае, ки мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст, кӯшиш намудем, ки андешаҳои мухталифи олимони ватанӣ ва хориҷиро доир ба моҳияти таълими ҳамгиро мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор диҳем. Дар заминаи иттилооти дар адабиёти илмӣ муосир мавҷудбуда мо кӯшиш намудем, ки дар параграфи мазкур истилоҳи “интеграция” («ҳамгирӣ») ё

¹. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 22.12.2016.

«ҳамгирошавӣ»-ро дар раванди таълим таҳқиқ намуда, марҳалаҳои рушд ва омилҳои таърихии «таълими ҳамгиро»-ро ошкор созем.

Омӯзиши масъалаи мазкур собит месозад, ки яке аз мушкилоти мактаби муосир ин дар сатҳи зарурӣ рушд наёфтани алоқаи байни фанҳо мебошад. Аксар вақт хонандае, ки дар як фан таҳсили муваффақона дорад, дониши худро на танҳо дар ҳаёти воқеӣ, балки дар муносибат ба фанҳои дигар низ татбиқ карда наметавонад. Ба андешаи мо, дар ин маврид роҳи ҳалли масъалаи мазкур, пеш аз ҳама, дар истифодаи самараноки технологияи инноватсионии дарсҳои ҳамгиро мебошад.

Аз нуқтаи назари таҳқиқот ҳамгироии байнифанӣ – ин такмил ёфтани як фанни таълимӣ тавассути фанни таълимии дигар буда, ҳадафи раванди мазкур синтези тасаввуроти ҳама алоқаманд доир ба зухуроти мухталифи ҳаёти иҷтимоӣ ва олами моддӣ мебошад. Ба андешаи муҳаққиқ А.В.Фахрутдинова ҳамгироии донишҳо аз соҳаҳои дигар ва гуногуни дониш дар чараёни амалисозии таълим имкон медиҳад, ки тамоми донишҳо ва маҳорату малакаи дар раванди омӯзиши фанҳои мухталиф ҳосилшаванда ва барои дар хонандагон ҳосил намудани алгоритми донишҳои нави бошууронаро, ки ба ин робитаҳо мусоидат мекунанд, дар як занҷир пайваست менамояд.¹

Қобили қайд аст, ки масъалаи ҳамгироӣ дар асарҳои олимону педагогҳо ба таври васеъ баррасӣ ва инъикос гардидааст. Аз ҷумла, доир ба аҳамияти дидактикии робитаи байнифанӣ К.Д. Ушинский низ ишора намудааст. Ба андешаи ин педагоги маъруф дониш ва ғояҳое, ки аз ҷониби кадом илме, ки ба даст оварда мешаванд, бояд бо назари нек ва агар имкон бошад, бо нигоҳи фаррох ба олам ва ҳаёт дар он асос ёбанд.¹

1. Ниг.: Фахрутдинова А.В. Актуализация воспитательной составляющей учебного предмета в условиях международной интеграции (на примере преподавания иностранного языка) //Сборник материалов 6 Международной научно -практической конференции: Иностранные языки в современном мире. - 2011.- Казань: центр инновационных технологий.-С.392-396.

¹. Ниг.: Ушинский К.Д. Собрание соч. Т.9.,10.-М.-Л.: Изд-во АПН, 1950.- С.89.

Бояд ёдовар шуд, ки истилоҳи «ҳамгирой» ғояи марказии тадқиқоти мо маҳсуб мешавад ва бинобар ин, салоҳ мешуморем, ки мафҳуми мазкур мавриди таҳқиқи мукамал қарор гирифта, заминаҳои муҳимми назариявии тавонмандии лингводидактикии таълими ҳамгиро ошкор ва мушаххас карда шаванд.

Таҳлили маводи мавҷудаи илмӣ собит месозад, ки доир ба ифодаи проблемаи ҳамгирой (интегратсия) дар адабиёти педагогӣ мафҳуми аниқ ва ягона вучуд надорад. Олимону муҳаққиқон барои шарҳу тафсири истилоҳи «ҳамгирой» калимаҳои гуногун, аз ҷумла «ҳамгироии таҳсилот», «таълими ҳамгиро», «курси ҳамгирой», «равиши ҳамгирой» ва ғайраро истифода мебаранд. Бояд зикр намуд, ки ду мафҳуми охирӣ аз рӯи аҳамият ва истифодаи худ фарқ мекунанд. Масалан, «интегратсия» - тавсифи хоси «ҳамгирой» - сифат, иштироки фаъол дар раванди муттаҳидкунӣ мебошад. Аммо, ба ақидаи мо, мафҳуми «курси ҳамгирошуда» ва «курси ҳамгиро», маъмулан чун мафҳумҳои ҳаммаъно ба кор бурда мешаванд. «Ҳамгирой» ҳамчунин, маъноӣ як навъ тавсифи хоси «ҳамгирошуда» – ро дошта, зоҳиран ба он далолат мекунад, ки курси мазкур дар натиҷаи якҷо шудани якҷанд фан ё унсурҳои онҳо ба вучуд омадааст.²

Мафҳуми «ҳамгирой» аз рӯи маъноӣ умумӣ бо мафҳуми «ҳамгирошавӣ» мутобиқ буда, маъноӣ раванди муттаҳидшавии қисматҳои алоҳида ба ягонагии комилро дорад, ки ба қонуни таносуби байни том ва ҷузъҳои он тобеъ мебошад. Барои тавсифи ҳамгирошавӣ метавонанд ягонагӣ ва таъсири мутақобила хизмат кунанд, вале хусусияти ҳамгирой усули ташаккули система мебошад.¹

Қобили қайд аст, ки дар луғати истилоҳоти лингвистӣ мафҳуми «ҳамгирой» («интегратсия») чун наздикшавии забонҳо бо якдигар,

²Багарядцева М.С. Интегрированное обучение студентов экономических специальностей иноязычному монологическому высказыванию на основе текстов профессионального содержания: дис. ... канд. пед. наук / М.С. Багарядцева. -Екатеринбург, 2004. - С. 14.

¹Лифанова С.С. Интеграция: взгляд на развитие психики индивида в онтогенезе / С.С. Лифанова – [Электронный ресурс]: <http://liber.rsuh.ru>

баробаршавии фарқияти онҳо дар раванди муттаҳидшавӣ ба як забон таъриф карда мешавад.²

Дар луғати методӣ бошад, мафҳуми «ҳамгирошуда» (аз калимаи лотинии *integer* – пурра, бутун) чун шакли таълиме таъриф мешавад, ки вобаста ба дарки ягонагии олами атроф ҷудокунӣ дониш ба фанҳои алоҳидаро инкор мекунад.³

Вале баъзе муҳаққиқони дигар бар он назаранд, ки истилоҳи «ҳамгирошавӣ» бо синоними худ «ягонагӣ» бевосита наздик буда, алоқамандиро на ба аломатҳои берунии зухури ягонагӣ ва томият, балки бо сабабҳои бештар ҷиддии мавҷудияти ин ҳосият ва нигоҳдории он далолат мекунад. Ҳамгирошавиро омилҳои бавучудоварандаи система меноманд, ки дар система буданро ҳифз намуда, дар байни онҳо муҳимтаринашон гуногунтаркибӣ ва зиддиятнокии унсурҳо мебошанд.⁴

Тавре ки омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи мазкур собит намуд, «ҳамгирӣ» (интегратсия) – раванди муттаҳидшавии ҷузъҳо дар илм ва зухури мафҳумҳои нав дар натиҷаи ин раванд мебошад. Дар мавриди истифодаи мафҳуми «ҳамгирӣ» нисбат ба омӯзиши фанни «забони хориҷӣ» метавон гуфт, ки дар машғулиятҳои таълимии ин фан ҳангоми истифодаи равиши ҳамгирӣ имкон дорад намунаҳо ва мисолҳо аз дигар соҳаҳои дониш ва аз дигар фанҳои таълимӣ васеъ истифода бурда шаванд. Инҳо метавонанд порчаҳои матн аз таърих ва адабиёт, масъалаҳои риёзӣ, истифодаи харитаҳо, маводи аудио ва видеоӣ ва ғайра бошанд.

Истифодаи мисолҳо метавонад на танҳо шавқу алоқамандии омӯзандагонро бедор кунад, балки ба ҷаҳонбинӣ ва рағбати онҳо таъсири

²Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова, – М.: Изд. «Советская энциклопедия». – Москва, 1966. – 608 с.

³Азимов Э.Г.Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. –С.80.

⁴Красов А.В. Теория информационных процессов и систем / А.В. Красов. – СПб.: УИЦ ИТТ СПбГУТ, 2000. – С. 35с.

мусбат расонда, фаъолнокии маърифати ро баланд бардорад ва ба такмили донишу қобилияти онҳо мусоидат намояд.

Маврид ба зикр аст, ки омӯзиш ва таҳлили масъалаи моҳият ва табиати ҳамгироӣ (интегратсия) мавзӯи пажӯҳиши муҳаққиқони мухталиф қарор гирифтааст. Масалан, муҳаққиқ В.А.Энгелгардт се зинаи ҳамгироии ҷузъҳо ва томо муайян намудааст: а) мавҷудияти низоми алоқа ва муносибати байни ҷузъҳо; б) аз даст рафтани сифатҳои аввалияи ҷузъҳо ҳангоми воридшавии онҳо ба таркиби то; в) зуҳури хосиятҳои нав дар томиаи (бутунии) бавучудомада.¹

Бояд тазакур дод, ки зимни баррасии масъалаи ҳамгироӣ дар раванди таълим, бояд тадиқоти дар ин самт анҷомдодаи Ю.А.Шрейдер мавриди таваҷҷуҳи хоса қарор дода шавад. Ю.А.Шрейдер моҳияти боҳамалоқамандии илмҳои ҷомеашиносӣ ва табиатшиносиро баррасӣ менамояд, ки дар он, ба ақидаи вай, на ҳамкориҳои шарикони мустиқил, балки «сабзиш» ё пайванди мутақобила муҳим мебошад».²

Тавре ки маълум аст, равандҳои интегратсия дар таълимоти муосир умумишавии вазифаҳои ҳар як соҳа, инкишофи мунтазами онҳо, ҳамохангсозии иртибот байни онҳоро дар назар дорад. Ҳар як зернизоми парадигмаи муосири маориф бояд бадин тартиб сатҳи низоми ягонагиро баланд бардорад, ки дар навбати худ ба ташаккули низоми ягонаи глобалӣ оварда мерасонад. Раванди баргараф намудани тафовут ва баробар кардани сатҳи инкишоф хусусияти хос ва муҳими раванди ҳамгироӣ маҳсуб мешавад. Тавре ки маълум аст, асоси онро на ҷалбу пайванди механикии як зуҳурот ба зуҳуроти дигар, балки раванди рушди ҳамачонибаи он ташкил медиҳад. Маҳз муносибсозии таълими фанҳои башарӣ (гуманитарӣ), такмили таълими онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ шартӣ тақвияти боҳамалоқамандии байни онҳо ва мутаносибан, баробаршавии сатҳи

¹Ниг.: Энгелгардт В.А. Интегратизм – путь от простого к сложному в познании явлений жизни / В.А. Энгелгардт // Вопросы философии. – 1970. – №11. – С.110.

²Ниг.: Шрейдер Ю.А. Единство взаимодействия общественных и естественных наук / Ю.А.Шрейдер. – М.: Наука, 1990. –С. 69-89.

инкишофи онҳо мебошад. Дар робита ба маълумоти гуманитарӣ – ин таъсиси низоми чандзинагии маълумоти гуманитарӣ бо назардошти омили пайдарпайии он, ҳамгироӣ бо фанҳои башарӣ (гуманитарӣ), табиатшиносӣ ва техникӣ мебошад.

Дар равандҳои ҳамгироии баррасишаванда метавон як хусусияти хосро ҷудо кард – яъне инкишофи ҳамаҷонибаи ҳар як аз ҷузъҳои ҳамгирошавандаи низоми чандзинагии маълумоти гуманитарӣ мебошад, ки боиси амиқшавии алоқа ва ҳамоҳангшавии муносибат байни онҳо мегардад. Маҳз чунин фаҳмиши моҳият ва қонунмандии ҳамгироӣ имконият медиҳад, то дарк карда шавад, ки чи тавр ташаккули ягонагии нави низоми таҳсилоти гуманитарӣ сурат мегирад.

Муҳаққиқи русиягӣ Б.М.Кедров зимни тадқиқи усулҳои дар заминаи боҳамалоқамандии илм умуман ва аз ҷумла, илмҳои ҷомеашиносӣ ва техникӣ қароргирифта зарурати ба эътибор гирифтани синтези донишҳоро дар омода кардани кадрҳо таъкид менамояд.¹

Ҳамчунин, таҳти мафҳуми ҳамгироӣ бояд алоқамандии унсурҳои тафриқашуда ба ягонагӣ, раванди ба чунин ҳолат оваранда фаҳмида шавад. Ҳамгироӣ бо банизомдарорӣ ва созмондиҳии унсурҳои алоҳида ба як ниҳоди том бо зохиршавии сифатҳои нав дар он тавсиф карда мешавад. Бо суҳанронӣ дар бораи таҳсили ҳамгиро мо таълими пурмазмун ва ҳамоҳангшудаи фанҳои мухталифро дар назар дорем, ки ба ошкорсозии робитаи байнифаннии онҳо, ҳамчунин, ба хусусиятҳои хоси объектҳои офарандаи равандҳои ҳамгироӣ равона карда шудааст.

Маврид ба зикр аст, ки доир ба аҳамияти мусбии ҳамгироӣ дар раванди тарбия аз ҷониби муҳаққиқони русиягӣ В.П.Кузьмин ва И.П.Яковлев низ таҳқиқотҳои мушаххас ба анҷом расонда шудааст.¹ Масъалаи ҷанбаи педагогии ҳамгироӣ дар ду рисолаи илмии И.П. Яковлев ба таври васеъ ва

¹ Ниг.: Кедров Б.М. Классификация наук: Прогноз К. Маркса о науке будущего / Б.М. Кедров. – М.: Мысль, 1985. –С.425.

¹Ниг.: Кузьмин В.П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В.П. Кузьмин. – М.: Политиздат. 1980. –С. 271; Яковлев И.П. Интегративные процессы в высшей школе / И.П. Яковлев. – Л.: Изд-во ЛГУ. 1980. –С. 17.

фарогир инъикос ёфтааст. Масалан, ҳадафи асосии асари якумаш ошкор намудани тамоюлоти ҳамгирии умумӣ барои мактабҳо ва рушди ҷомеа, ҳамчунин, баррасии хусусиятҳои зуҳури равандҳои ҳамгироӣ дар мактабҳои самти табиатшиносӣ ва техникӣ будааст. Дар он кӯшиш ба харҷ дода шудааст, ки баъзе тағйироти сифатӣ дар раванди таълим пешгӯӣ карда шавад. И.П. Яковлев ҳамгироиро тамоюли пешбари ҷомеа, илм ва маориф номида, аҳамияти зиёди ошкор намудани шартҳои бештар муваффақонаи амалишавии равандҳои ҳамгироӣ дар таълим ва таъсири он ба баланд бардоштаи самаранокии тайёр кардани мутахассисонро таъкид менамояд. Муаллиф зимни қайд намудани табиати хоси равандҳои ҳамгироӣ дар ҷараёни таҳсил таъкид мекунад, ки «зарурати таҳлили назариявӣ ба вучуд меояд, то ин ки хусусияти синтези дониш ва кооператсия барои мактабҳо чун муҳимтарин заминаи тайёр кардани мутахассисон ва муҳаққиқони оянда асоснок карда шавад».²

Ҳамчунин, зимни баррасии моҳияти ҳамгироӣ муҳаққиқи дигар В.В.Левченко таносуби байни мафҳумҳо – дихотомияҳо: алоқа – ҳамгироӣ, таъсири мутақобила – ҳамгироӣ, система – ҳамгироӣ, ягонагӣ – ҳамгироиро таҳлил намудааст. Чунончи, *алоқа ва боҳамалокамандӣ* – зухуроти бо ҳам вобаста буда, дар фазо ва вақт ҷудо шудаанд. Робитаи ҳамгироӣ – намуди махсуси иртиботи унсурҳо дар система мебошад, ки тамоюлоти муттаҳидшавии онҳоро дар шакли том ифода менамояд; «равандҳои ҳамгироӣ на танҳо алоқаи унсурҳо бо якдигар, балки муносибати унсурҳои гуногунро нисбат ба низоми ягона ифода менамоянд».¹

Таъсири мутақобила – категорияи инъикоскунандаи алоқаи мутақобилаи объектҳо нисбат ба якдигар, вобастагии байни онҳо ва пайдоиши як объект аз объекти дигар мебошад.² Таъсири мутақобилаи

² Яковлев И.П. Интегративные процессы в высшей школе / И.П. Яковлев. – Л.: Изд-во ЛГУ. 1980. – С. 17.

¹ Асимов М.С. Современные тенденции интеграции наук / М.С. Асимов, А.Турсунов // Вопросы философии. – 1991. – №3. – С.57.

² Fideler P.A. Towards a "curriculum of hope": The essential role of r humanities scholarship in public school teaching Text. / P.A. Fideler // Teaching the humanities. – N.Y., 1994. – P. 200.

³ Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР от древнейших времен до конца XVII в. – М.: Педагогика, 1989. – С.460.

ҳамгирӣ, пеш аз ҳама, ин раванди тақвияти иртибот, баланд бардоштани мувофиқати таъсири мутақобила ва баланд бардоштани сатҳи умумияти манфиатҳо ва ҳадафҳои иштирокчиёни боҳамалоқамандӣ мебошад.

Система – маҷмуи унсурҳо мебошад, ки дар муносибат ва иртибот бо якдигар қарор дошта, томияти муайян, яъне ягонагиро ба вуҷуд меоваранд. Аммо низоми ҳамгирӣ тамоюлоти рушди онро чун ниҳоди том ва ягона тавсиф менамояд. Дар айни замон, равандҳои ҳамгирӣ метавонанд ҳам дар доираи низоми шаклгирифта (дар ин сурат онҳо боиси баланд бардоштани ягонагии он мегарданд) ва ҳам ҳангоми ба вуҷуд омадани низоми нави бо унсурҳои пештар алоқанадошта ҷой дошта бошанд.

Ягонагӣ – умумият, шабоҳати комил, томият ва ҳамбастагии иртиботи мутақобилаи пайдарпай мебошад.³

Қобили қайд аст, ки масъалаи таъмини технологияи равандҳои ҳамгирӣ дар байни хонандагон аз тарафи муҳаққиқ И.П.Яковлев мавриди таҳқиқи муфассал ва фарогир қарор дода шудааст. Ба андешаи ӯ ҳамгирӣ дар раванди тайёр кардани мутахассисон боиси тағйирот дар методҳо, шаклҳо ва воситаҳои раванди таълим мегардад. И.П.Яковлев моҳияти ин тағйиротро дар гузариши аз шакл ва методҳои таълим, тарбияи бо ҳам нисбатан камтар алоқамандбуда ба маҷмӯи васеъ ва боҳамалоқаманди ҳамгирӣ минбаъдаи онҳо ба низоми органикии мутобиқ бо вазифаҳои синтез ва умумишавии дониш ва фаъолияти мутахассисон иборат медонад. Ба сифати мисоли ҷудошавии технологияи таълим чунин далел оварда мешавад, ки дарсҳои назариявӣ ва машғулиятҳои амалӣ аз якдигар ҷудо мебошанд; дар марҳалаи аввал матраҳшавии абстрактӣ фарогири масъалаҳои назариявӣ ва дар марҳалаи дуввум «омӯзиши вазифавӣ» бартарӣ доранд. Ин, ба ақидаи И.П.Яковлев, боиси тафовут байни донишҳои маъмули илмӣ ва амалӣ мегардад.¹

Тарзи таълими ҳамгиро, ба ақидаи И.П.Яковлев, воситаи муҳимми фаъолшавӣ ва баланд бардоштани самаранокии машғулиятҳои таълимӣ мебошад. Ба ҷумлаи чунин шаклҳои нави машғулиятҳои таълимӣ бозиҳои

¹. Яковлев И.П. Интеграция высшей школы с наукой и производством / И.П. Яковлев. – ЛГУ. 1987. -С. 43.

корӣ дохил мешаванд, ки ҳолати истехсолотро таҷассум намуда, машғулиятҳое мебошанд, ки аз омӯзгор ва хонанда, аз як тараф синтези соҳаҳои гуногуни дониш ва аз ҷониби дигар, фаъолияти бисёрҷабҳаи коллективи мутахассисонро талаб менамояд.²

Бояд ёдовар шуд, ки таҳқиқи мафҳумҳо ва моҳияти ҳамгироӣ дар педагогикаи баъдичангии Русия аз ҷониби муаллифони гуногун роҳандозӣ шуда буд, вале икдоми аввалин дар ин самт ба И.Д. Зверев тааллуқ дорад. Вай дар мақолаи «Алоқаҳои байнифанӣ чун проблемаи педагогӣ» мафҳумҳои «ҳамгироӣ» ва «ҳамоҳангсозӣ» – ро дақиқ ва ҷудо намудааст.³

Дар асари дигар, ки ӯ дар ҳаммуаллифӣ бо В.Н. Максимова таълиф намудааст, ҳамгироӣ чун раванд ва натиҷаи бавучудоии алоқамандии муттасил тавсиф карда шудааст.

Ҳамчунин, тавсифи мақулавӣ(категориалӣ) – моҳиятии ҳамгироии педагогӣ аз ҷониби Г.И. Батурина низ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Вай менависад, ки дар баробари тафриқа, «ҳамгироӣ дар дохили илмҳои педагогӣ ва бо дигар илмҳои марбут ба инсон, ҷомеа, тафаккур ва ҳамчунин, бо фарогирии илмҳои табиатшиносӣ ва техникӣ зарур аст».¹ Аз шарҳи Г.И.Батурина бармеояд, ки азбаски ҳамгироӣ ва тафриқаро зоҳиран вақт аз ҳам ҷудо мекунад, пас мавҷудияти алоҳидаи онҳо низ ҷоиз дониста мешавад. «Аммо дар ҳақиқат онҳо (яъне, ҳамгироӣ ва тафриқа), на танҳо ҳамбастагӣ доранд, балки метавонанд чун зухуроти ягона вучуд дошта бошанд».²

Бояд таъakkур дод, ки дар таҳқиқотҳои муаллифон ба масоили ҳамгироии шаклҳои ташкилии таълим ва, қабл аз ҳама, ба дарс таваҷҷуҳи бештар дода мешавад.³ Чунин объекти тадқиқот, монанди ҳамгироии

² Ҳамон ҷо. –С.44-45.

³ Зверев И.Д. Межпредметные связи как педагогическая проблема / И.Д. Зверев // Советская педагогика. – 1974. № 12. – С. 12.

¹ Зверев И.Д. Межпредметные связи в современной школе / И.Д. Зверев, В. П. Максимова. – М.: Педагогика, 1981. – С.5.

²Зверев И.Д. Ҳамон ҷо. -С.27.

³Ниг.: Габидулина А. Интегрированный урок /X кл./ А. Габидулина // Народное образование. – 1990. – № 12. – С. 54-56; Бабкин Н.И. Интегрированный урок Н.И. Бабкин // Среднеспециальное образование. – 1991. – №8. – С. 7-8; Баланова Р.Н. Интегрированный урок «Центральная Россия» /IX кл./ Р.Н. Баланова Р.Н. // География в школе. – 1992. – № 2. – С.5-9 ва диг.

⁴Ниг.: Бродский Ю.С. Педагогизация среды как социально-педагогический результат интеграции воспитательных взаимодействий: Организационно-технологический аспект: автореф. дис. ... канд. пед. наук

ташкилӣ – идоравӣ, ки ба алоқамандии маориф ва дигар ниҳодҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла истеҳсолот, дахл мекунад, мавриди таваҷҷуҳи хоссаи олимони қарор гирифтааст.⁴

Дар баробари ҷанбаҳои психологии ҳамгироии амалӣ дар педагогика,⁵ муҳаққиқон проблемаи ҳамгироии компютерӣ, масоили ҳамгироии илмҳои академӣ ва таҳсилоти олии гуманитарӣ ва ғайраро низ баррасӣ мекунанд.

Илова бар ин, дар адабиёти педагогии хориҷӣ ба масъалаи синтези (таҷзияи) амалӣ, аз ҷумла, ба масъалаҳои ҳамгироии пурмазмун низ таваҷҷуҳи кофӣ зоҳир карда шудааст. Масалан, А. Блум¹ зимни баррасии дараҷаҳои гуногуни ҳамгироии пурмазмунӣ таълим, барномаҳои ҳамоҳангшуда ва муштаракро ҷудо мекунад. Барномаҳои ҳамоҳангшуда чунин сохтори раванди таълимо дар назар доранд, ки дониш аз як соҳа ба дониши соҳаи дигар интиқол меёбад. Масалан, дар дарси таърих ҳангоми гузаронидани мавзӯи «Англия дар миёнаи асри XIX» метавон маводро аз асарҳои Диккенс истифода бурд. Варианти дигар – наздиккунии замони дарсҳои мавзӯи мазкур мебошад. Ин ҷо амалан суҳан дар бораи алоқии байнифаннии амалишаванда ва муносибати сарсарӣ ба мушкилоти умумӣ дар соҳаҳои гуногуни дониш меравад, ки на ҳамеша ба талаботи ташаккули ҷаҳонбинии ягона комила ҷавобгӯй аст. Дар ин иртибот, барномаҳои муштаракӣ намунаҳои гуногуни зерин самараноктар махсус мешаванд:

- а) барномаи байнифаннии тавсеаёфта;
- б) барномаи алоқамандкунанда;
- в) барномаи муттасил.

/ Ю.С. Бродский. – Екатеринбург, 1993. – 18 с.; Иванова С.В. Об интегративных аспектах профориентационной работы в ПТУ / С.В. Иванова // Интеграционные процессы в педагогической теории и практике: современные педагогические технологии: сб. науч. тр. вып. 4. Екатеринбург: Изд-во Свердл. инж.-пед. ин-та. – 1993. – С. 212-221; Яковлев И.П. Интегративные процессы в высшей школе / И.П. Яковлев. – Л.: Изд-во ЛГУ. 1980. – 113 с.; Яковлев И.П. Интеграция высшей школы с наукой и производством / И.П. Яковлев. – ЛГУ. 1987. – 128с.

⁵Ниг.: Бухарова Г.П. Использование текстов по специальности при обучении иностранному языку студентов заочно-вечернего отделения / Г.П. Бухарова//Технологии обучения иностранным языкам в неязыковых вузах: VI Межвузовская научно-практическая конференция (Ульяновск, 3 февраля 2010 года): сб. науч. тр. / отв. ред. Н.С. Шарафутдинова. – Ульяновск: УлГТУ, 2010. – С. 84-87.

¹ Blum A. The development of an Integrated Science Curriculum. Information Scheme Fur / A. Blum // Science Education – 1981, vol. 3, – p. 1-15.

Бояд ёдовар шуд, ки барномаи байнифаннии тавсеаёфта маҳсули якҷошавии чанд фан дар як фан мебошад.

Зимни баррасии ҳадди имконпазири ҳамгирӣ метавон қайд кард, ки дар барномаи мазкур барои муттаҳид намудани фанҳои гуногун кӯшиш ба харҷ дода шудааст. Аз ҷумла: фанҳои бо якдигар наздик – кимиё ва физика ба кимиёи физикӣ; забон ва таърих ба таърихи забон ва ғайра; илмҳои гуногуни табиатшиносӣ; илмҳои бунёдӣ (фундаменталӣ) ва ҷамъиятӣ; илмҳои табиатшиносӣ ва фалсафа; санъат, забон ва адабиёт; илмҳои табиатшиносӣ ва ҷамъиятӣ; забонҳои хориҷӣ ва муҳити фарҳангии онҳо.²

Тавре ки таҳлилҳо собит намуданд, ҳадду ҳудуди ҳамгирӣ (интеграция) амалан вучуд надорад. Дар ин бора курсҳо ва тарҳҳои ҳамгироии фаъл дар хориҷа шаҳодат медиҳанд. Масалан, дар «Курси ҳамгирошудаи физикҳои Гарвард», ки ба сифати «ҷавҳар»-и асосӣ физикаро интихоб намуданд, илмҳои табиатшиносӣ бо таърих, фалсафа, санъат ва адабиёт пайванду ҳамгиро мешаванд.¹ «Китоби илмии Донишгоҳи Сидней» астрономия, физика, кимиё, биология ва геологияро муттаҳид месозад ва аз худ кардани категорияҳои умумӣ барои ин фанҳоро ҳадафи худ қарор додааст, ки аз мавқеи гуногун, аз ҷумла фаҳмиши астрономия, физика ва ғайра баррасӣ мешаванд.

Баргузориҳои тадқиқоти дахлдор оид ба масъалаи рушди қобилияти донишҷӯён дар самти ҳамгироии дониш аҳамияти муҳим дорад. Зимни ин қобилияти ҳамгирӣ чун шарт зарурии фаъолияти муваффақонаи инсон дар давраи инқилоби илмӣ – техникӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад. Аз ҷумла, олимони ташаккули қобилияти ҳамгирӣ, таҷзия ва таҳлили донишро чун яке аз шартҳои муҳим дар раванди аз худ кардани таҳсилоти олии касбии донишҷӯён ҳисоб мекунанд. Шартҳои тадқиқ карда мешаванд, ки дар

² Ниг.: Левченко В.В. Интегрированный подход к профессионально-педагогической подготовке в вузе специалистов для образовательных учреждений: дис. ... д-ра пед. наук / В.В. Левченко. – Самара, 2009. -516 с.

¹ James Rutherford. Harvard Project Physics: An Integrated Science Course. // New Trend in Integrated Science Teaching – vol.1 – p.290-293.

чараёни он одамон зимни аз худ кардани чанд касб дониши навро аз худ мекунанд, боҳамалоқамандии байни дониши қаблан гирифташуда ва дониши нав дарёфтшударо муқаррар менамоянд, дониши ҳамгиросшударо дар фаъолияти касбии худ истифода мебаранд.

Бояд зикр намуд, ки ҳамкориҳои маориф, пеш аз ҳама, таҳсилоти олии билим бунёди имрӯз ба зарурати воқеӣ табдил ёфтааст. Ҳифзи мактабу равияҳои илмӣ, ки дар онҳо неруи асосии зеҳнии кишвар тамаркуз ёфтааст, фақат дар заминаи ҳамгирии илми бунёди ва мактаби олии имконпазир буда метавонад. Мушкилоте, ки имрӯз дар самти ҳамгирии илм ва мактаби олии ҷумҳурии мо вучуд дорад, мавриди таҳлил ва танқиди муҳаққиқону коршиносон қарор гирифтааст. Аз ҷумла, муҳаққиқи тоҷик А.Ш.Қурбонов менависад, ки: – “Ҳаёти профессорон бошанд, имрӯз моҳиятан ба интиқолдиҳандагони донишхое табдил ёфтаанд, ки “кадом вақте аз худ кардаанд” ва маъмулан, дар раванди тадқиқоти илмӣ иштироқи фаъолона надоранд”.¹ Воқеан ҳам, тарбияи мутахассисони ҷавобгӯи талаботи замони маҳз тавассути ҳамкорӣ ва истифодаи самараноки ҳаёти олимону профессорони мактабҳои олии ва муассисаҳои илмӣ-тадқиқотии мамлакат имконпазир буда метавонад.

Таҳқиқи масъалаи мазкур собит месозад, ки олимони кишварҳои дигар паҳлуҳои ҷудогонаи ба масъалаи ҳамгирии педагогика тавачҷуҳ зоҳир намудаанд. Масалан, муҳаққиқони олмонӣ Л.Клинберг масъалаи ҳамгирии дидактика ва техника, К.Г. Томашевский табиати умумии ягонагии таҳсилот ва тарбияро таҳқиқ намудаанд.² Дар пажӯҳишҳои муҳаққиқи фаронсавӣ Ф. Бест масъалаҳои ҳамгирии илмӣ – педагогӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст.³ Ҷанбаҳои глобалии ҳамгирии таҳсилот бошад, дар асарҳои олимони Венгрия ошкор карда шудааст. Масалан, муҳаққиқи венгерӣ Л. Кемман дар бораи имкониятҳои ҳамгироӣ дар чараёни тайёр кардани

¹ Қурбонов А.Ш. Таҳаввули низоми маориф дар Тоҷикистон.-Душанбе, “Ирфон”, 2019. -С.162.

² Клинберг Л.Проблемы теории обучения: Пер. с нем. / Л.Клинберг. - М.: Педагогика, 1984. -255 с.

³ Бест Ф. Метаморфозы понятия «педагогика» / Ф. Бест // Перспективы: Вопросы образования / ЮНЕСКО. 1989. – № 2. – С. 7-14.

педагогҳо таҳлилҳои арзишмандро ба анҷом расонидааст.⁴ Масъалаи ҳамгироӣ дар раванди таълим ва тарбия дар асарҳои педагогҳои булғорӣ низ васеъ инъикос ёфтааст.⁵

Маврид ба ёдоварист, ки «ҳамгироӣ» ва «ҳамгирошавӣ» дар соҳаи таълим мафҳумҳои нав нестанд ва онҳо қайҳо боз дар илми ҷаҳонӣ дар шакли васеъ мавриди истифода қарор доранд. Тибқи хулосаҳои муҳаққиқон ҳамгироӣ ҳанӯз аз нимаи дуввуми асри XIX дар илм ворид гардида, ҳамчун мафҳуми илмӣ гардиш дорад.¹ Аммо далелҳои таърихӣ ва таҳлили адабиёти илмӣ собит месозанд, ки илми ҷаҳонӣ ҳанӯз дар Мисри қадим ба марҳалаи инқилоб дар маърифат ворид шуда, ба дарку ошкор намудани умумияти объектҳои омӯхташаванда равона карда карда шуда буд.

Таърихи ташаккули афкори педагогӣ нишон медиҳад, ки ҳанӯз дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши зухуроти табиӣ ва иҷтимоӣ зарурати ҳамгироӣ ҳамчун омили муҳим дар раванди андӯхтани дониш ва афзун намудани ҳаҷми он пеш омада буд. Аз ин рӯ, шаклгирии ҳамгироиро ҳамчун усули махсус дар ҳосил намудани донишҳо ба давраи дунёи қадим ва асрҳои миёна нисбат медиҳанд. Усули ҳамгироии дониш ҳанӯз дар замоне, ки Сукрот, Афлотун, Арасту, Сенека, Лукретсий, Леонардо да Винчи, Галилей консепсияи таълими худро матраҳ намуда буданд, эътироф гардида буд. Ба ибораи дигар, метавон таъкид кард, ки ғояи ҳамгироии донишҳои мухталифи илмӣ чун ҷузъи ягона сароғози таҷрибаи умумиинсонии педагогӣ гардид.

Бояд таъкид дод, ки ғояи равобити байнифаннӣ ва таълими ҳамгироӣ дар осори мутафаккирони тоҷик низ ҷой дошта, аз мадди назари онҳо дар қанор намонда буд. Масъалаи мазкур ҳанӯз дар асри X ва аввали асри XI мавриди таваҷҷуҳи мутафаккирон ва маърифатпарварони машҳури тоҷик –

⁴ Кеммен Л. Возможности интеграции в подготовке педагогов / взаимодействие отдельных областей подготовки / Л. Кеммен // Современная высшая школа. 1981. – № 4 /136/. – С. 245-258.

⁵ Суханов Б.М. Интеграция естественно-научного и технологического знания / Б.М. Суханов. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1987. – 96 с.

¹ Левченко В.В. Интегрированный подход к профессионально-педагогической подготовке в вузе специалистов для образовательных учреждений: дис. ... д-ра пед. наук / В.В. Левченко. – Самара, 2009. – 516 с.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Фирдавсӣ, Абдулло ибни Муқаффаъ, Ғиёсиддин Муҳаммад Рампурӣ, Зйниддин Маҳмуд Восифӣ, Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Юсуфи Хоразмӣ, Абузайл Балхӣ ва дигарон қарор гирифта буд. Олимону донишмандон собит намудаанд, ки шаклгирии ҳама гуна назарияву ғояҳо, қонунҳо ва фарзияҳои илмӣ маъмулан аз тариқи мафҳумҳо амалӣ гардида, алоқаи байни онҳоро ифода менамояд. Зеро ки маҳз робитаҳои ҳамгиро алоқаи байни мафҳумҳоро дар соҳаҳои гуогуни дониш таъмин менамояд. Чунончи, омӯзиши таърихи илм собит месозад, ки дар замони антиқа ҳама гуна донишу тасаввурот доир ба оламро фалсафа ё ҳикмат меномиданд. Баъдтар бо ташаккул ва рушди донишҳои илмӣ самтҳои мухталифи илм ҳамчун равияҳои мустақил – табиӣёт ва иҷтимоӣёт ба сахнаи илм ворид шуданд. Дар асрҳои миёна бошад, зимни таснифоти илмҳо аз рӯи хусусиятҳои онҳо самту равияҳои нав дар илм ба миён омад. Масалан, тибқи таснифоти мутафаккири бузурги тоҷик Абӯалӣ ибни Сино «адабиёт» асосҳои саводнокӣ, хониш, иншо, грамматика услубшиносиро фаро мегирифт. Ин мутафаккир таҳти калимаи «адаб» илмҳои адабиётро дар назар доштааст, ки ҳамзамон забоншиносӣ ё адабиётшиносӣ (филологӣ) низ номида мешаванд. Маънои калимаи «адаб» бо вожаи муосири тоҷикӣ «адаб» мутобиқат мекунад, ки дар истилоҳшиносии илмии аврупоӣ бо калимаи «фарҳанг» ифода мешавад. Ҳадафи доштани «адаб» (фарҳанг) кӯшиши парҳез кардан аз рафтори ношоиста, ғайриахлоқӣ ва беадабона мебошад.

Зикр кардан бамаврид аст, ки тарғиби ахлоқи ҳамида ва дур шудан аз амалҳои ғайриахлоқӣ чун унсурҳои муҳимми тарбия дар осори мутафаккирони тоҷику форс мақоми шоиста дорад. Онҳо тарбияро чун чузъи фарҳанги инсонӣ барои ҳамаи қишрҳои ҷомеа – хурдсолону калонсолон ва шохону дарвешон муҳим мешумориданд. Аз ҷумла, асари донишманди асри VII Абдулло ибни Муқаффаъ – «Адаб –ул кабир ва адаб – ус – сағир» («Фарҳанг барои бузургсолон ва хурдсолон») аз зумраи он асарҳои

арзишманде маҳсуб мешавад, ки тарбияро чун масъалаи васею фарогир арзёбӣ намудааст.¹

Бояд зикр намуд, ки мафҳуми «фарҳанг» дар фаҳмиши классикии он ҳамчунин, тарбия ва ахлоқ (этика) – ро низ дар бар мегирад. Дар мафҳуми васеи фарҳанг як силсила илмҳои фаҳмида мешуданд, ки асоси саводноқӣ, таносуби босаводонаи назму насрро ташкил медиҳад. Фарҳанг маҷмӯи илмҳои фаро мегирад, ки омӯзиши онҳо инсонро дар ҷаҳонҷӯи меъёрҳои ахлоқӣ нигоҳ дошта, ӯро аз иштибоҳ қардан бозмедорад.

Таҷриба собит намудааст, ки бо усули ҳамгиро ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои гуногун ҷиҳати азхуд намудани дониши зарурӣ, аз ҷумла, доир ба назм, наср, илми баён (риторика), санъат ва ғайра барои хонандагон мусоидат мекунад. Масалан, дар ҷараёни омӯзиши забон хонандагон на танҳо бо фонетикаю луғатшиносӣ, балки бо генеалогия (қабिलाҳо, қавмҳо), таърих ва ғайра шинос мешуданд, ки ин барои муҳаққиқон сароғози таълими ҳамгироӣ маҳсуб шуда, заминаи илмӣ-назариявии худро фақат дар асри XX дарёфт намуд.

Қобили қайд аст, ки робитаҳои ҳамгироиро бояд аз рӯи ҷанбаҳои гуногун, яъне аз рӯи он ки онҳо дар низоми афкори педагогии маърифатпарварон ҷи гуна амал мекарданд, баррасӣ намуд, чунки онҳо дар раванди таълим дидактикаро ташкил медиҳанд.

Зимни омӯзиши таърихи афкори педагогии ватанӣ мо бо бисёр рисолаҳои дидактикӣ ошно мешавем, ки асоси онҳоро таълими ҳамгиро ва тафриқавӣ ташкил медиҳад. Бинобар ин, зимни таҳқиқи масъалаи мазкур зарур аст, ки сатҳи рушди илмро дар давраҳои асри миёна набояд нодида гирифт, балки он бояд мавриди таваҷҷуҳи бештар қарор дода шавад. Албатта, илмҳо мисли ҳозира ҳанӯз ҷудо ва мустақил набуданд ва тавре ки зикр гардид, асоси муттаҳидкунандаи онҳоро фалсафа ташкил медод ва илмҳои дигар дар атрофи он ташаккул меёфтанд. Бояд эътироф намуд, ки

¹ Ниг.: Гиёсиев М.И. Педагогические воззрения таджикско-персидских мыслителей X и первой половины XI века и их трансформация в современной национальной педагогике: дис. ... канд. пед. наук / М.И. Гиёсиев. – Курган-Тюбе, 2009. -187с.

масъалаи асосноккунии назариявии таълими ҳамгиро ва тафриқавӣ дар осори педагогии гузаштагони мо ба таври ошкоро мушоҳида намешавад, аммо дар афкор ва ақидаҳои онҳо доир ба таълим ва тарбия баъзе унсурҳои он ошкоро ба назар мерасанд, ки бо сатҳи инкишофи илми замони худ мутобиқат мекарданд.

Муҳиммияти проблемаи мазкур моро водор месозад, ки ба масъалаи таҳқиқшаванда муносибати ҷиддии илмӣ ва таҳлили васею фарогир дошта бошем. Ин, қабл аз ҳама, дар шакли «система» зоҳир мешавад, ки дидактикаи робитаҳои байнифаннӣ дар раванди таълим ташкил медиҳад. Аз ҷониби дигар, ин шартҳои дидактикии баланд бардоштани самаранокии таълим маҳсуб шуда, дар амалишавии усулҳои бунёдии таълим ва мазмуни маълумот зоҳир мегардад, ки дар айнияти барномаҳои таълимӣ ифода меёбад.

Бояд таъкид дод, ки ҷанбаҳои назариявии масъалаи робитаҳои байнифаннии таълими ҳамгиро ва тафриқавӣ дар тадқиқоти педагогҳои маъруф – Я.А.Коменский, И.П.Песталотси, И.Ф.Герберт, А.Дистерверг ва ҳамчунин, шоирон, адабиётшиносон ва олимони рус – В.Г.Белинский, Л.Н.Толстой, К.Д.Ушинский, А.С.Макаренко, Н.К.Крупская, В.А.Сухомлинский ва дигарон инъикоси васеъ ёфтааст. Ҳамчунин, масъалаи мазкур мавриди таваҷҷуҳи олимони ИДМ – А.П.Беляева, И.Ф.Борисенко, Ш.И.Ганелин, И.Д.Зверьев, М.М.Махмутов ва дигарон қарор гирифта, аз ҷониби онҳо дар ин самт таҳқиқотҳои муҳим ба анҷом расонда шудааст.

Омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи мазкур собит намуд, ки аз ҷониби олимони тоҷик М.Лутфуллоев, У.Зубайдов, Ф.Шарифов, С.Қодиров, Ш.Шаропов, И.Каримова, М.Мироватов, Қ.Қодиров, Ф.Гулмадов ва дигарон дар ин самт таҳқиқотҳои илмӣ ба анҷом расонда шуда, дар асарҳои онҳо ба таҳлил ва муайян намудани ҷунин мафҳумҳо, аз қабيلي «робитаҳои байнифаннӣ», «таълими ҳамгиро», «таълими тафриқавӣ» ва истифодаи онҳо дар раванди таълиму тарбия таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шудааст.

Маврид ба таъкид аст, ки дар амалияи рушди маориф, хусусан, дар шароити муосир масъалаи муносибати ҳамгиро дар раванди таълими фанҳои мухталиф, аз ҷумла заботҳои хориҷӣ дар мактаб ба зарурияти воқеӣ табдил

ёфтааст. Дар асоси омӯзиш ва таҳлили адабиёти мавҷуда ва таҳқиқотхое, ки дар ин самт анҷом дода шудаанд, мо дар соҳаи маориф 3 шакли ҳамгироӣ(интеграция) – илмӣ (ба вучуд овардани равияҳои илмӣ дар алоқамандӣ ба илм ва тадқиқоти комплексӣ), таълимӣ (робитаҳои байнифанӣ, намудҳои муассисаҳои таълимӣ) ва фарҳангӣ (муҳити забонӣ, мубодилаи фарҳангӣ)-ро ҷудо намудем. Равандҳои ҷаҳонишавӣ, рушди босуръати илму технология ва равобуди фарҳангии байни миллатҳои гуногун водор месозад, ки олимону коршиносон ба таҳқиқи масъалаи мазкур ва мушкилоти он боз ҳам ҷиддитар ва дақиқтар машғул шаванд.

Ҳадафи ҳамгироии байнифанӣ зимни омӯзиши забони хориҷӣ – дар хонандагон, пеш аз ҳама, ташаккул ёфтани алгоритми ҳосил намудани донишҳои нав (ба илмҳои дигар алоқаманд) зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ мебошад, ки ба андешаи мо вазифаҳои зеринро бояд ба уҳда дошта бошад:

- ҳавасманд намудани хонандагон баҳри омӯзиши забони хориҷӣ тавассути илова намудани иттилооти ҷолиб дар курси забони хориҷӣ;

- захираи луғавиро васеъ намуда, меъёрҳои грамматикӣ эзоҳ дода шаванд;

- равона сохтани дониш, малака ва маҳорат ба соҳаҳои муайяни татбиқи забони хориҷӣ;

- такмили донишҳо, малака ва маҳорати мазкур дар амалияи нутқ.

Бояд таъakkур дод, ки забони англисӣ дар ҷаҳони муосир ҳамчун воситаи асосии муошират эътироф шудааст. Бинобар ин, дар зинаи миёнаи таҳсил бояд доир ба ташаккул ва минбаъд ба самти салоҳияти коммуникативӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир карда шавад. Ин ҷиҳати омодагӣ ба омӯзиши мустақилона ва мунтазами забони хориҷӣ, такмили минбаъдаи таҳсилот, муҳайё гардидани шароити фикрронӣ, муҳокима ва дарёфти роҳҳои гуногуни имконпазири ҳалли масъалаҳо мусоидат намуда, баҳри худшиносӣ ва худмуайянкунии касбии шахс имконият медиҳад.

Имрӯз, бешубҳа, истифодаи усули ҳамгиро ғангоми омӯзиши забонҳои хориҷиро метавон ҳамчун падидаи мусбӣ ва зарурӣ дар соҳаи маориф арзёбӣ намуд. Ин усул имкон медиҳад, ки хонандагонро ба алоқамандии

байнифарҳангӣ чалб намуда, ба дарки равандҳои робитаҳои мутақобилаи забон ва фарҳанги халқҳо мусоидат кунад ва ҷаҳонро ба вучуд оварад, ки бо тафаккури одамон иртибот пайдо намуда, салоҳияти коммуникативии мутахассисонро такмил диҳад. Ҳамчунин, ҳамгироии байнифанӣ ҳангоми омӯзиши забонҳои хориҷӣ барои ташаккул, рушд ва тарбияи шахсияти комил дар шароити муосир мусоидат менамояд.

1.2. Ҳамгироии таълими забони англисӣ вобаста ба шароитҳои рушди ҷомеаи муосир

Таҳқиқи масъалаи таълими ҳамгиро дар раванди таълиму тарбия дар шароити муосир нишон медиҳад, ки доир ба ҳадафҳо ва вазифаҳои ин методи таълим дар байни муаллифон андешаҳои мухталиф вучуд доранд. Вале, сарфи назар аз андешаю мавқеъҳои гуногун доир ба масъалаи мазкур, вазифаи асосии он мутобиқи ҳадафҳои таълимие, ки дар барномаҳо муқаррар гардидааст, татбиқи ташаккули шахсияти ҳамаҷониба рушдёфта, яъне шахсияти ҷавобгӯи талаботи ҷомеаи мутараққии муосир махсуб мешавад. Бояд зикр намуд, ки забоншиносии фарҳангӣ ҳамчун як самти методикаи таълими забонҳои хориҷӣ фаҳмида шуда, дар он усулҳои таълим ва омӯзиши забон бо фарҳанги барои онҳо нав амалӣ карда мешавад. Забони хориҷӣ то андозае бо тамоми фанҳои дигари мактаб иртибот пайдо мекунад ва ба донишҷӯён барои гирифтани дониши иловагӣ аз таърих, ҷуғрофия, адабиёт ва дигар фанҳо роҳ мекушояд. Маълумоти иловагии лингвистие, ки ба мундариҷаи омӯзиш ворид карда шудааст, бештар аз маълумоти соҳаҳои гуногуни ҳаёт, илм, адабиёт, санъат муайян карда мешавад, ки дар матнҳо барои гӯш кардан (сабтҳои аудиоӣ), хондан ва машқҳои шифоҳию нутқӣ, ҳамчунин, дар муҳтавои муҳокимарониҳои донишҷӯён инъикос ёфтаанд. Дар асоси гуфтаҳои боло метавон зикр намуд, ки барқарор намудани робитаҳои байнисоҳавии фанҳои «забони хориҷӣ» ва дигар фанҳои соҳаи гуманитарӣ маҳз тавассути чунин омилҳои пайваستкунанда имконпазир мегардад.

Аммо ҷанбаи лингвистии таълими забони хориҷӣ бо иттилооти омилҳои ғайризабонӣ маҳдуд намешавад. Забон бо тамоми низоми худ

махсули тачрибаи иҷтимоӣ-таърихӣ ё фарҳанги халқҳо маҳсуб мешавад. Забон аз рӯи табиати иҷтимоии худ воқеиятро ифода ва инъикос менамояд ва воқеият бошад, аз ҷиҳати фарҳанги маънавӣ бо идеология, ки ядроӣ фарҳанги маънавӣ ва, хусусан, ҷомеаи рушдёфтаи муосир мебошад, зич алоқаманд аст. Ҳадафи ҷузъи забонӣ ва фарҳангӣ аз он иборат аст, ки унсурҳои фарҳангиро аз меъёрҳои забони хориҷӣ дар раванди таълим мустақиман берун оварад. Аз ҷиҳати луғат ва азҳудкунӣ, он асосан, азҳуд кардани калимаҳо мешавад, ки семантикаи он асолати фарҳангро инъикос мекунад. Бинобар ин, байни фанни "забони хориҷӣ" ва дигар фанҳои самти гуманитарӣ як навъ пайвастагии забонӣ вуҷуд дорад, ки дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ амалӣ карда мешаванд. Аммо муошират бо забони хориҷӣ на танҳо бо тарзи дурусти ифодаю гуфтор, балки бо истифодаи бамавриди он низ муайян карда мешавад. Аз ин рӯ, ба мафҳуми система ва меъёри забон боз як ҷузъи дигар – меъёри сухан илова мегардад, ки намунаи интиҳоби калимаҳо ва таркибҳои дар ҳолатҳои муайян истифодашавандаро нишон медиҳад.

Раванди рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон собит месозад, ки дар кишвари мо таваҷҷуҳ ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, махсусан, забонҳои русӣ ва англисӣ меафзояд. Зеро ки вобаста ба рушди бомароми ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлакат талабот ба азҳудкунии онҳо чун воситаи муошират ва рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ рӯ ба афзудан дорад.

Бояд зикр намуд, ки зимни омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ низ барои омӯзиши методикаи таълими забони хориҷӣ, хусусан, дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ, ки забон фанни асосии тахассусӣ ба ҳисоб намеравад, вақти таълимии нокифоя ҷудо карда мешавад. Ҳалли проблемҳои мазкур фақат дар шароити созмондиҳии дурусти гузаронидани машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ имконпазир мегардад.

Академик В.П. Беспалко, ки таснифоти илман асосноки низоми (ё технологияҳои) педагогиро оид ба шакли созмондиҳӣ ва идоракунии фаъолияти маърифатӣ ва методикаи созмондиҳии раванди педагогӣ пешниҳод намудааст, менависад: «Зимни баррасии масъалаи созмондиҳии

нисбатан беҳтари раванди педагогӣ вогузори иттилоот ба хонанда дар чараёни фаъолияти маърифатии вай таваҷҷуҳи махсусро ба вучуд меорад. Чунин василаи пешниҳод кардани (додани) иттилоотро усули таълим меноманд» (шаклҳои созмондиҳии таҳсил, шаклҳои созмондиҳии омӯзиш баррасӣ карда мешаванд).¹ Яъне ба андешаи муҳаққиқ, дар чараёни таълим на танҳо сифати иттилоот, балки воситаи пешниҳоди он низ омили муҳим маҳсуб мешавад. Сифати дарк ва қабули иттилоот аз усулу воситаҳои он вобаста аст.

Метавон гуфт, ки дар чунин ҳолат истифода танҳо аз усулҳои анъанавии таълим имкон дорад натиҷаи дилхоҳ надихад ва алоқамандию завқи хонандагонро ба омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) заиф созад. Бинобар ин, ба ақидаи мо, истифодаи усули ҳамгирои таълим метавонад ба сифати азхудкунии хаттӣ ва шифоҳии забони хориҷӣ аз ҷониби хонандагон мусоидат кунад ва таъсири мусбат расонад.

Таҷриба собит месозад, ки ба равиш ва муносибати гуногун нисбат ба муайян намудани усули ҳамгирои таълим нигоҳ накарда, аксари муаллифон бар ин ақидаанд, ки вазифаи асосии усули ҳамгирои омӯзиш – амалӣ намудани ташаккули шахсияти ҳамаҷониба инкишофёфта маҳсуб мешавад, ки тибқи ҳадафҳои омӯзиш, дар барномаи таълими забони хориҷии мактабҳои олий низ барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ пешбинӣ шудааст. Ҳангоми таълими ҳамгирои забони хориҷӣ дар тамоми факултетҳо, ки забони хориҷӣ ихтисоси асосӣ ба ҳисоб намеравад, метавон шавқу алоқамандии донишҷӯёнро ба ин фан ҳифз кард ва ҳатто тақвият бахшид. Яке аз ҷанбаҳои муҳим, ки бояд дар чараёни машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ (англисӣ) ҳангоми усули ҳамгирои таълим ба эътибор гирифта шавад, истифодаи маводи дорой ҷанбаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ маҳсуб мешавад.

Азбаски параграфи мазкур ба масъалаи ҳамгироии таълими забони англисӣ вобаста ба шароитҳои кунунии рушди ҷомеа, ки асоси онро

¹Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В.П. Беспалько. – М.: Изд-во Института профессионального образования МО России, 1995. –С.126.

равобити фарҳангӣ ва муносибати байни халқиятҳою кишварҳо ташкил медиҳад, бояд, қабл аз ҳама, таҳлили масоили «кишваршиносӣ» ва «забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ» аниқ карда шавад.

Омӯзиши мафҳуми кишваршиносӣ собит месозад, ки он ба методикаи таълими забони хориҷӣ наздик буда, қонуниятҳои умумии рушди кишвар ё минтақаҳои бузургро меомӯзад. Фанни мазкур доир ба вазъи иҷтимоию иқтисодии халқе, ки забонаш мавриди омӯзиш қарор дода мешавад, дар бораи таърих, ҷуғрофия, этнография ва сарвати маънавӣ, дар бораи ахлоқ, урфу одат, анъанайи хоси халқи мазкур ва хусусиятҳои забони ба онҳо алоқаманд маълумот медиҳад.¹

Бояд гуфт, ки дар тарҳрезии бунёди забоншиносии кишваршиносӣ зимни таълими забони хориҷӣ он олимоне саҳми шоиста гузоштаанд, ки асарҳои худро асосан, ба назарияи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ бахшидаанд. Дар ин самт, қабл аз ҳама, саҳми муҳаққиқон Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров, Г.Д.Томахин, ҳамчунин, асарҳо оид ба фарҳангшиносӣ ва фарҳанги иҷтимоии омӯзиши забонҳои хориҷии академик А.М.Миролюбов, профессорон В.В.Сафонова, С.Г.Тер – Минасова ва дигарон назаррас мебошад.² Қобили қайд аст, ки арзиши назариявӣ ва амалии таҳқиқотҳо оид ба масъалаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ дар сатҳи байналмилалӣ эътироф шудааст.

Иттилооти муҳталифе, ки дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ оид ба ин ё он давлат дастрас мешавад, *кишваршиносӣ* ном гирифтааст. Дар мамлакатҳои гуногун ин фан ба таври муҳталиф номгир мешавад: дар Англия истилоҳи «linguaculturalstudies» - «тадқиқоти забоншиносӣ (лингвистӣ) – фарҳангӣ» истифода бурда мешавад, дар мактабҳои олии амрикоӣ курси «забон ва ҳудуд» (languageandarea), дар Фаронса – «забон ва

¹Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Шукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448. -С. 164.

²Канцур А.Г. Обучение иноязычной диалогической речевой деятельности будущих учителей на основе страноведческой информации / А.Г. Канцур // Вестник ПГТУ «Проблемы Языкознание и педагогики». – 2008. – №1 (18). -С. 79-90.

тамаддун» (langueetcivilisation) ва дар Олмон «kulturkunde» - фарҳангшиносӣ мавҷуданд.

Лингвистӣ – кишваршиносӣ (аз калимаи латинии lingua – забон + кишваршиносӣ) – самти махсуси омӯзиши амалии забони хориҷӣ, фанни таълимӣ ва методикаи дарсдиҳии он мебошад. Дар ибтидо лингвистӣ – кишваршиносӣ чун соҳаи методика, ки бо таҳқиқи роҳҳо ва воситаҳои шиносоии хонандагон ба воқеияти кишваре, ки забонаш омӯхта мешавад, шарҳу тафсир дода мешуд. Дар солҳои 90 мазмуни забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ дақиқ карда шуд ва тавре ки Э.Г. Азимов таъкид мекунад, он чун фанни методӣ тафсир мешавад, ки дар раванди таълим таҷрибаи *интихоб* ва *муаррифии* маълумот дар бораи хусусиятҳои миллӣ – фарҳангии муколимаи нутқии *забон* ба мақсади таъмини *салоҳияти коммуникативии* хориҷиёне, ки забони русиро меомӯзанд, амалӣ менамояд.¹

Бояд таъкид кард, ки тибқи таҳлилҳои Э.Г.Азимов проблемаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ ба доираи масъалаҳои зерин ҷудо мешавад:

1) забоншиносӣ (лингвистӣ) (таҳлили забон бо мақсади ошкор намудани *семантикаи* миллӣ - фарҳангӣ);

2) методӣ (тарзҳои гузаронидан, тақвият ва ғаълсозии воҳидҳо барои забони омӯхташаванда ва хониши кишваршиносии матнҳо; вазифаи таълим дар ин ҷо бо вазифаи омӯзиши кишвар вобастагии ногуфтаҳои дорад).²

Мушоҳидаҳо собит месозанд, ки ҳанӯз аз замонҳои қадим шиносӣ бо фарҳанги кишваре, ки забонаш ҳадафи омӯзиш қарор дода мешавад, дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ (забони дуввуми бегона) яке аз вазифаҳои асосӣ ба шумор мерафт. Дар таълими забон шуруъ аз охири асри XIV дар тамоми ҷаҳон дар баробари нутқи шифохӣ, шиносӣ бо воқеияти кишваре, ки забонаш омӯхта мешавад, аҳамияти муҳим пайдо намудааст.

¹Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с. Ниг. 164, 128.

²Ҳамон ҷо. - С. 164, 128.

Ҳангоми таълими ҳамгирои забонҳои хориҷӣ қорӣ намудани унсурҳои забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии барои баланд бардоштани шавқу рағбати омӯзиши забон метавонад мусоидат намояд. Истифодаи маводи дорои ҳислати забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии дар машғулиятҳои оид ба забони хориҷӣ (англисӣ) яке аз ҷанбаҳои методи таълими ҳамгиро маҳсуб шуда, донишҷӯён зимни омӯзиши забон дар бораи ягон кишвар дониши васеъ дарёфт мекунанд. Матнҳои дорои ҳислати забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии имрӯз дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ қоймоҳои бештарро касб мекунанд. Ҳангоми ҳамгироии забони хориҷӣ ва забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии донишҷӯён метавонанд дар бораи воқеияти кишваре, ки забонашро меомӯзанд, дар бораи ҷуғрофия, маориф, фарҳанг ва ғайра маълумоти заруриро дастрас намоянд. Ҳамчунин, метавон маводи забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии дар бораи кишварҳои ҳамсоя ё мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳонро истифода бурд, ки бешак, ҷаҳонбинии хонандагонро дар соҳаи кишваршиносии васеъ менамояд, чунки онҳо метавонанд зиндагии ҳаррӯза, маишат ва фарҳанги дигар мамлакатҳоро бо кишвари худ муқоиса намоянд.

Бояд зикр намуд, ки истифодаи маводи забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии дар бораи мамлакате, ки донишҷӯён забони онро меомӯзанд ва он забон забони дуввум ё дар муоширати байни одамон забони байналмилалӣ маҳсуб мешавад, ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамчунин, объекти асосии омӯзиш дар машғулиятҳои оид ба забони хориҷӣ ҳангоми истифодаи маводи забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии метавонанд «лексикаи (захираи луғавии) безқивалентӣ, воситаҳои ғайрилафзии (ғайривербалии) муошират, панду ҳикматҳои забонӣ ва фразеология бошанд, ки дар машғулиятҳои аз нуқтаи назари инъикоси фарҳанг, таҷрибаи одамон, ки бо ин забон гуфтугӯ мекунанд, баррасӣ карда мешаванд».¹

Ба хоҳири таъмини сатҳу сифати таълими забонҳои хориҷӣ истифодаи маводи дорои ҷанбаи забониносии (лингвистӣ) – кишваршиносии ҳангоми таълими ҳамгиро на танҳо дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, балки дар

¹ Азимов Э.Г. Ҳамон ҷо. - С. 164, 128.

тамоми факултетҳои мактабҳои олии мувофиқи мақсад аст. Ҳамчунин, дар ихтисосҳое, ки муносибатҳои байналмилалӣ, муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ, ҳуқуқшиносии байналмилалӣ, журналистика ва ғайра омӯхта мешаванд, маъмулан ба муқоисаи дигар ихтисосҳо, барои забони хориҷӣ соати бештар ҷудо мекунанд. Бинобар ин, барои истифодаи маводи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ дар машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ (англисӣ) дар ин ихтисосҳо имконияти васеътар вучуд дорад.

Маврид ба таъкид аст, ки аз сабаби камии соатҳои таълимӣ, ки дар гурӯҳҳои ғайризабонӣ барои омӯзиши забони англисӣ ҷудо карда мешавад, захираи луғавии забони хориҷии хонандагони ин гурӯҳҳо заиф мегардад. Вобаста ба ин, маводи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносиро фақат охири соли хониш, вақте ки захираи луғавии хонандагон васеъ мешавад, мавриди истифода қарор додан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамчунин, маводи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ, ки дар машғулиятҳо оид ба забони англисӣ истифода бурда мешаванд, бояд аз тарафи устодон бодикқат интихоб карда шавад. Зеро ки ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ маҳз интихоби дурусти маводи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ яке аз омилҳои муҳим ба шумор рафта, ҳаллу фасли ин масъала бошад, ба андозаи зиёд аз устод, аз қобилияти амалисозии муассири маводи интихобшуда ва аз тарафи вай коркардшуда вобаста мебошад.

Вазифаҳои дорони ҷанбаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ, ки дар дарсҳои забони англисӣ истифода бурда мешаванд, бояд чунин хусусиятҳо дошта бошанд:

-асолат (таҷассуми осори нутқии дар вазъияти воқеии муошират бавучудода);

-махсусият (осори нутқии стандартишуда ва мунтазам такроршаванда дар муошират);

-мубрамият (инъикоскунандаи марҳилаи муосири алоқамандии мутақобилаи иҷтимоӣ – нутқии муошираткунандагон).

Тавре ки муҳаққиқ О.А. Никитина дар асараш “Формирование социокультурной и страноведческой компетенции” таъкид менамояд, аз худ

намудани фарҳанги кишваре, ки забонаш мавриди омӯзиш қарор мегирад, ба дурустии муошират, интерактивият, омӯзиши забон дар заминаи фарҳанг асос меёбад.¹ Вазифаи муаллим дар ин маврид аз он иборат хоҳад буд, ки дар машғулиятҳо вазъияти мусоидро ба вучуд оварда, дар ҷаҳорҷӯби он маводи лексикӣ – грамматикӣ коркард шуда, ба тӯфайли он дурустии муошират таъмин карда шавад. Муаллифи болозикр дуруст қайд мекунад, ки табиати муоширатии (коммуникативии) нутқ маҳз дар вазъияти мушаххаси нутқ кушода мешавад, чунки ин вазъият олами атроф ва муносибати ҳамсухбатонро (коммуникантҳо) бо якдигар ва бо вазъияти атрофи онҳо инъикос менамояд.

О.А.Никитина бамаврид қайд менамояд, ки: «Воситаҳои аутентии омӯзиш (рӯзномаҳо, маҷаллаҳо, буклетҳо, тақвимҳо, сабти аудио ва видео ва ғайра), ки дорои маълумот дар риштаҳои гуногуни ҳаёт ва соҳаҳои фаъолият дар кишвари забонаш омӯхташаванда мебошанд, таҳайюли ҳузур доштан дар он кишварро ба вучуд оварда, маълумоти иловагиро дар бораи фарҳанги он медиҳанд ва муоширатро аутентӣ мекунад».²

Бояд зикр намуд, ки маводи дорои ҷанбаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ талаботи ботинии донишҷӯёро барои дар оянда мустақилона шиносӣ пайдо намудан бо маводи кишваршиносӣ ва забошиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ афзун месозад. Бинобар ин, маҳз маводи забошиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ бояд барои бедор намудани шавқи хонандагон ва баланд бардоштани ангезаи онҳо барои омӯзиши забон чун заминаи асосӣ хизмат намуда, ҷанбаҳои зеринро дар бар мегирад:

-забони хориҷӣ омӯхта мешавад;

-дар бораи риштаҳои гуногуни ҳаёт ва соҳаҳои фаъолияти кишвари забонаш омӯхташаванда маълумот медиҳад;

-омӯзандагонро тарбия мекунад;

¹Никитина О.А. Формирование социокультурной и страноведческой компетенции / О.А. Никитина // Технологии обучения иностранным языкам внеязыковых вузах: сб. науч. ст., Ульяновск. УлГТУ, 2005. – С. 107-108.

² Никитина О.А. Ҳамон ҷо.

-маълумот дар бораи кишвари забонаш омӯхташаванда ва кишвари худ муқоиса карда мешаванд.

Ҳамчунин, қобили қайд аст, ки омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҳадафҳои муҳталиф – амалӣ, тарбиявӣ, таҳсилотӣ ва рушдбӣ дошта, ҳадафҳои тарбиявӣ, таълимӣ ва рушдбӣ бевосита дар чараёни азхудкунии амалии забони хориҷӣ амалӣ мегарданд.

Муҳаққиқи дигар Р.К.Миняр-Белоручев забони хориҷиро на танҳо чун объекти омӯзиш, балки чун воситаи дарёфти иттилооти нав баррасӣ ва арзбӣ намуда, таъкид менамояд, ки зимни тақвияти таваҷҷуҳ ба ҳадафҳои таълимӣ ва тарбиявӣ таносуби ҳадафҳои амалӣ, тарбиявӣ ва таълимӣ тағйир меёбанд.¹ Бинобар ин, муаллифи номбурда қонунмандии воқеии мавҷудаи омӯзишро ёдовар шуда, қайд мекунад, ки «ҳар гуна амал дар фаъолияти устод, сарфи назар аз хислати фаъолияти муаллим, ҳамчунин сарфи назар аз мазмуни омӯхташаванда, ба хонанда ба ин ё он навъ таъсири тарбиявӣ мерасонад». Ин маънои онро дорад, ки яке аз муҳимтарин вазифаи омӯзгор – мураббӣ дар тамоми фаъолияти таълимии муаллим ва аз ҷумла, дар вазифаи омӯзандагии вай зоҳир мешавад. Омӯзондан – маънои интиқоли дониш ва ташаккули малакаю қобилиятро дорад.²

Дар пасманзари мавзӯе, ки мавриди таҳқиқ қарор дорад, меҳостем ба масъалаи фаъолияти нутқӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намоем. Тавре ки медонем, забон бунёди ҳифзу нигоҳдорӣ ва интиқоли фарҳанг аз як насл ба насли дигарро ташкил медиҳад. Нуктаи асосиро дар ин раванд вазифаи муоширатии забон ташкил медиҳад. Зеро ки ҳангоми муошират таъсирот ба рафтор, афкор, эҳсосот, шуур ва дигар сифатҳои суҳбаткунанда ба мушоҳида мерасад. Ба ибораи дигар, бар пояи бунёди коммуникативии муоширати нутқӣ фаъолияти нутқӣ ба сифати танзимкунандаи рафтори инфиродӣ ва зуҳури дигар равандҳои равонӣ (психикӣ) баромад мекунад. Фаъолияти нутқӣ, ҳамчунин, вазифаи эҳсосотӣ – таъсирбахшӣ (экспрессивӣ) – ро дорад, ки дар истифодаи имою ишора ва оҳанги суҳанронии гуфтугӯкунанда зоҳир

¹. Миняр-Белоручев Р.К. Совершенствование профессиональной подготовки студентов к учебной деятельности в школе / Р.К. Миняр-Белоручев. – МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1985. – С.17.

². Миняр-Белоручев Р.К. Ҳамон ҷо.

мешавад. Дар маҷмуъ метавон гуфт, ки бидуни фаъолияти нутқӣ ҳама гуна идроку фаҳмиш ғайриимкон аст.

Бояд қайд намуд, ки аз худ намудани забон ва фарҳанги халқ тавассути омӯзиши забон дар доираи маҳдуди вақт раванди мураккаб мебошад. Дар иртибот ба ин, бояд ду вазифаи зерин ҳаллу ҷасл шавад: аввалан, дар доираи талаботи барнома он ҳаҷми маводи забониносии (лингвистӣ) – фарҳангиеро бояд ҷудо намуд, ки барои омӯзиши забони хориҷӣ дар зарфи соатҳои ҷудошуда имконпазир бошад; сониян, бояд таносуби дурусти маводи забониносии (лингвистӣ) – фарҳангиро, ки дар вазифаи таълимӣ – маърифатӣ, рушдӣ ва тарбиявӣ дохил мешавад, муқаррар намуд.

Масалан, дар раванди таълими забони хориҷӣ бояд ҳаҷми муайяни маводи таълимии фарогири мазмунӣ арзишҳои иҷтимоӣ, забониносии (лингвистӣ) – кишварносии, педагогӣ ва психологӣ фарҳанги мансуб ба ҳамон забон аз худ карда шавад. Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ метавон унсурҳои зерини мазмунӣ ба инобат гирифта шаванд:

-иттилоот дар бораи фарҳанги забони хориҷӣ, тарзҳои аккултуратсия, яъне гузариш аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар дар шароити муоширати байнифарҳангӣ;

-ташаққули қобилият ва малакаи таълимӣ ва коммуникативӣ дар заминаи дониши дарёфтшуда оид ба забони хориҷӣ;

-доштани қобилияти иштироки фаъол дар раванди муоширати нутқӣ;

-барангехтани ангезаи ботинӣ – шавқ, кӯшиш, таҷрибаи равонашуда ба низоми арзишҳои шахсият.

Аз бандҳои дар боло овардашуда бармеояд, ки дар вазъияти мазкур суҳан дар бораи таносуби унсурҳои фарҳанги забони хориҷӣ бо хусусиятҳои таълимии забони хориҷӣ чун ҳадафи таълим меравад. Ин ҷанбаҳо гуногун буда, дар алоқамандии бевосита бо якдигар метавонанд ба раванди омӯзиши забони хориҷӣ ва фаъолият дар шароити гуногунфарҳангӣ мусоидат намоянд. Аз ҷумла:

-чанбаи таълимӣ – аз худ кардани забони хориҷӣ чун воситаи муоширати байни шахсиятҳо, дарёфти малакаи кори мустақилона, такмили сатҳи гузариш аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар (аккултуратсия);

-чанбаи маърифатӣ – раванди таълими забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ, воситаи ғанисозии ҷаҳони маънавии хонанда, ки бештар ҳангоми хондан ва гӯш кардан сурат мегирад;

-чанбаи рушдбанда – мазмуни психологӣ таълим. Он инкишофи қобилияти коммуникативии хонандагон, ҳолати равонӣ (психологӣ), доштани қобилияти муошират, сатҳи баланди шавқу ангежа ва ғайраро дар назар дорад;

-чанбаи тарбиявӣ – мазмуни педагогӣ омӯзиши забони хориҷӣ. Чанбаи мазкур ба ҷумлаи раванди асосии тарбиявии ба рушди ҷаҳони маънавии хонанда равонашуда дохил мешавад.

Аз ин хулосае бармеояд, ки ҷузъҳои фаъолияти нутқ ва фарҳанги нутқ бо якдигар алоқамандии наздик доранд. Маъноӣ методологӣ ин ягонагӣ дар он аст, ки аз худ намудани фаъолияти нутқӣ берун аз функцияи фарҳанг ё худ баръакс он имконнопазир аст.

Муаллифони китоби «Забон ва фарҳанг» Е.М.Верешагин ва В.Г.Костомаров дар нашри сеуми китоби мазкур панҷ принципи методологиро, ки асоси лингвистӣ – кишваршиносиро ташкил медиҳанд, баён намудаанд. Бояд зикр намуд, ки яке аз ин принципҳо табиати иҷтимоии забон маҳсуб шуда, имконияти воқеии шинос намудани омӯзандаро бо воқеияти нави забонӣ ва аз худ кардани асосҳои коммуникативӣ ифода менамояд. Зери мафҳуми истилоҳи «салоҳияти коммуникативӣ» қобилияти муошират тавассути забон фаҳмида мешавад.¹

Маврид ба зикр аст, ки доштани қобилияти муқолима ба забони хориҷӣ ва дарёфт намудани салоҳияти коммуникативӣ бе истифодаи тамоми

¹Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 105.

намудҳои асосии фаъолияти нутқи: хониш, гӯш кардан, суҳанронӣ (монолог, диалог), хат ғайриимкон аст.

Зимни омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) раванди коммуникативӣ на танҳо чун чараёни интиқол ва қабули иттилоот, балки чун танзими муносибатҳо байни шарикон – муошираткунандагон, барқарорсозии боҳамалоқамандии гуногун – қобилияти арзёбӣ ва таҳлили ҳолати муошират, ба таври субъективӣ арзёбӣ намудани тавонмандии коммуникативии худ ва қабули қарори зарурӣ фаҳмида мешавад.

Раванди воқеии ташаккули салоҳиятноки дар муоширати хонандагон оид ба забони хориҷӣ коркарду азхуд намудани нутқ ва аз ҷумла, аз худ кардани малакаи зеринро талаб менамояд:

- малака ва қобилияти забонӣ;
- дониши забоншиносӣ(лингвистӣ) – кишваршиносӣ ва кишваршиносӣ;
- хондан ва фаҳмидани матнҳои аутентии на чандон мураккаб (фаҳмиши мазмуни асосии матнҳо);
- ба таври шифоҳӣ муошират кардан дар ҳолатҳои стандартӣ таълимӣ – корӣ, фарҳангӣ ва маишӣ;
- ба шакли шифоҳӣ мухтасаран нақл кардан дар бораи худ, дар бораи муҳити худ, баён кардани фикр, далелнок кардани нуқтаи назари худ ва арзёбии он;
- доштани қобилияти ба таври хаттӣ таҳия намудан ва интиқол додани иттилоот (мактуб).

Ба андешаи муҳаққиқ Н.Д. Гальскова малака ва дониши грамматикӣ ва луғавӣ (лексикӣ) асоси салоҳияти забонии омӯзандаро ташкил медиҳад, ки аслан, ба малака ва қобилияти нутқ таъия мекунад. Зеро маҳз аз лаҳзаи дарки шакли грамматикӣ ибора, маънои луғавии он, интиҳоби одии садо, ки инсон мешунавад, меҳонад, ба забон меоварад, вай маънои муайянро дарёфт мекунад. Ҳамин тавр, сатҳи ҳадди ақали (минималии) салоҳияти коммуникативӣ дар стандарти таълимии давлатӣ оид ба забонҳои хориҷӣ муайян карда мешавад.¹

¹Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2003. – С. 62.

Ба ибораи дигар, ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар асоси сатҳи муайяни азхуд намудани донишҳои забонӣ, нутқӣ ва иҷтимоӣ – фарҳангӣ, доштани малака ва қобилияти таъминкунандаи рафтори нутқии субъект, вобаста аз вазъияти мушаххаси муколима сурат мегирад.

Дар асоси матлаби зикршуда метавон натиҷагирӣ кард, ки салоҳияти коммуникативӣ мафҳуми ҳамгирои дарбаргирандаи ҳам қобилият ва малакаи иҷро намудани амали зарурӣ бо маводи забонӣ ва ҳам дарёфти дониш, маҳорат ва малакаи фарҳангшиносӣ ва забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ мебошад.

Ба ақидаи муҳаққиқ Э.Г.Азимов салоҳияти забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ дар луғатҳо чун дониш дар бораи урфу одат, анъана ва воқеияти миллии кишвари забонаш омӯхташаванда, қобилияти аз воҳиди забонӣ гирифтани иттилооти кишваршиносӣ, истифодаи он ва дастрасӣ ба коммуникатсияи комил тавсиф карда мешавад. Яъне мафҳумест, ки ба мафҳуми салоҳияти иҷтимоӣ – фарҳангӣ наздик мебошад.¹

Ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ – фарҳангӣ ва забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ нуктаҳои зеринро дар назар дорад:

- аз худ кардани иттилооти кишваршиносӣ ба воситаи матнҳои таълимӣ ва шарҳу тафсири забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ;
- иҷрои машқҳои дорои мазмуни кишваршиносӣ, ҷавоб ба саволҳои вобаста ба донишҳои арзишҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ ва аҳамияти онҳо;
- тақвияти ҳамгироии маводи таълимӣ зимни омӯзиши забон ва адабиёт;
- истифодаи дурусти тарз ва усулҳои ошкор кардани маънои воҳидҳои забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ.

Бояд зикр намуд, ки дар машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ моҳиятан, ташаккули салоҳияти байнифарҳангӣ, яъне қобилияти фард барои ошкор

¹. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009.- С.128.

². Азимов Э.Г. Ҳамон ҷо. – С. 134.

кардани қобилияти коммуникативии худ дар фазои гуногунфарҳангӣ ва гуногунзабонӣ, дастёбӣ ба фаҳмиши муваффақонаи намояндагони дигар фарҳангҳо ва фарҳанги худ сурат мегирад. Бинобар ин, муҳаққиқ Э.Г.Азимов бамаврид қайд мекунад, ки салоҳияти байнифарҳангӣ қобилияти фаҳмиши муносиб ва тафсири фактҳои гуногунфарҳангӣ ба асоси арзишҳои шаклгирифта ва баҳодиҳӣ ба фарҳанги худ ва фарҳанги бегонаро дар назар дорад. Асоси онро усули таҳаммулпазирӣ (толерантӣ), гуногунандешӣ (плюрализм) ва гуногуннавъии забоншиносӣ ташкил медиҳад.²

Салоҳияти байнифарҳангӣ навсозии як силсила ҷузъҳои асосии омӯзиши забони хориҷӣ – дониш, қобилият, муқаррарсозӣ ва стратегияро дар назар дорад. Тамоми ҷузъҳои номбаршуда бевосита бо сатҳи маърифатӣ, технологӣ, эҳсосот ва муносибат ба дониستاني забон алоқаманданд. Масалан, малака воҳиди ҳамгироӣ дар таркиби қобилият ва стратегия мебошад, чунки рушди онҳо бе ташаккули малака имконнопазир аст.

Раванди умумии ташаккули салоҳияти байнифарҳангии омӯзандагон ба азхудкунии дониш ва қобилияти кишваршиносӣ, иҷтимоӣ – фарҳангӣ ва касбӣ равона шудааст. Дар раванди мазкур, ҳамчунин, омодагии донишҷӯёне, ки ба омӯзиши забони англисӣ машғуланд, ба муколимаи касбии байнифарҳангӣ ва муошират дар асоси муносибати толерантӣ, эҳтироми якдигарӣ ва кумаки тарафайн нақши муҳим бозӣ мекунад.

Маврид ба зикр аст, ки дар марҳалаи ташаккули салоҳияти байнифарҳангӣ муносибати комплекси омӯзиши забони хориҷӣ таваҷҷуҳи хосса дода мешавад. Ин чунин тарзи муносибатест, ки имконият медиҳад муколимаи байнифарҳангӣ бо кумаки ҳамгироии шеваи шахсиятӣ – ғайриҷаҳонӣ, байнифарҳангӣ ва проблемавӣ – лоиҳавӣ амалӣ шавад. Ба ибораи дигар, ин маънои такардан ба дониш, истифодаи машқҳои проблемавӣ – лоиҳавӣ ва маводи аслии таълимии омӯзиши забон ва фарҳангро дорад.¹

¹. Вокуева, О.Д. О параметрах учебного текста при обучении лексической стороне устной речи / [Текст] / О.Д. Вокуева. Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам / Межвузовский сб. Сиб.: Изд-во СибГУ. 2001. – С. 141.

Омӯзиши воҳидҳои забонӣ, ки дар онҳо тобиши фарҳанги миллии зоҳир мешавад ва дарк карда намешавад, ки онҳоро соҳиби забон чӣ гуна мефаҳмад, дар тамоми мавридҳои раванди коммуникативӣ ба мушоҳида мерасад: яъне ҳангоми шиносӣ бо матнҳо аз адабиёти бадеӣ, насри иҷтимоӣ (публицистика), матбуот, ҳангоми тамошо кардани кино ва видеофилмҳо, ҳангоми гӯш кардани суруд ва ғайра.

Бояд таъкид намуд, ки омӯзиши фонетика ва фарҳанги талаффуз ба забони англисӣ бо истифодаи сурудҳои маъруфи англисӣ барои ба вучуд овардани заминаи мусбати эҳсосотӣ дар машғулиятҳо оид ба забони англисӣ мусоидат мекунад, шиддатро коҳиш мебахшад, оҳанги нутқи диалогӣ ва монологиро бештар саҳеҳ месозад. Ҳамчунин, малакаи тарзи талаффузи садо дар нутқро беҳтар месозад ва талаффуз дар аксари донишҷӯён ба сатҳи меъёрӣ наздик мешавад.

Ба ҷумлаи воҳидҳои луғавии дорои маънои ифоданоки миллии - фарҳангӣ инҳоро дохил намудан мумкин аст:

1) номгӯи воқеиятҳо – ифодаи ашё ё ҳодисаҳои хоси як фарҳанг, ки дар фарҳанги дигар вучуд надоранд;

2) лексикаи коннотивӣ, яъне калимаҳое, ки аз рӯи маънои асосии луғавӣ (лексикӣ) мутобиқат мекунанд, вале аз рӯи биниши фарҳангӣ – таърихӣ фарқ мекунанд;

3) лексикаи қиёсӣ, ки ашё ва ҳодисаҳоеро ифода мекунад, ки дар фарҳанги муқоисашаванда қиёс (аналог) доранд, вале бо ягон хусусияти миллии, бо шакл ё таъиноти функционалии ашё ва ғайра фарқ мекунанд.

Қобили қайд аст, ки барои маводи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ, ҳамчунин, фразеологизм – воҳидҳои устувор, ки дар онҳо хусусиятҳои миллии таърих, фарҳанг, тарзи зиндагии анъанавии халқ – соҳиби забон инъикос меёбанд, аҳамияти муҳим дорад.

Интихоби воҳидҳои дорои маънои ифоданоки миллии – фарҳангӣ вазифаи он қисмати лексикология ва фразеология мебошад, ки ба сифати

асоси забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ хизмат намуда, метавонанд лексикаи ба кишваршиносӣ нигаронидашуда номида шаванд.

Қиҳати фаҳмиши мушаххастари аҳамияти истифодаи маводи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ тақсимбандии воқеияти забони англисиро пешниҳод менамояд.

Барои он ки «монеаи фарҳангӣ» дар вазъияти воқеии муколима бо соҳиби забони дигар рафъ карда шавад, барои субъекти муколимаи фарҳанг лозим мешавад, ки иттилооти заминавии кишваршиносиро аз худ кунад. Тавре ки медонем, маъмулан, барои онҳое, ки акнун забони хориҷиро меомӯзанд ва ҳанӯз бо фарҳанг ва воқеияти ин кишвар ошно нестанд, монеаҳои фарҳангӣ метавонанд вучуд дошта бошанд. Дар маркази диққати мо иттилооти иҷтимоӣ – фарҳангӣ қарор дорад, ки он тобиши миллӣ – хусусӣ дошта, маҳз дар анъанаҳо, урфу одат, расму русуми халқи омӯхташаванда ифода меёбад. Дар ин маврид муҳаққиқи русиягӣ А.Г. Канцур таъкид менамояд, ки нуктаи интернационализи ифодаёфта дар ҳар як фарҳанг шариконро дар доираи муколимаи ду фарҳанг муттаҳид месозад. Аммо фарқиятҳое, ки ин фарҳангро тавсиф менамоянд, ҳаҷми нисбатан калони иттилооти кишваршиносиро ифода менамоянд. Бинобар ин, онҳоро бояд бо мақсади созмондиҳии боҳамалоқамандӣ ва мубодила дар доираи муколимаи такроршаванда дар асоси иттилооти нодири иҷтимоӣ – фарҳангии азхудкардашуда ба маводи таълимӣ дохил кард.¹

Маврид ба таъкид аст, ки заминаи васеи фарҳангӣ ҳам ба инкишофи малака ва қобилияти забоншиносӣ (доштани қобилияти кор бо фразеологизм, ғанисозии лексика, малакаи фаъолияти тарҷимаӣ) ва ҳам ба шинос намудани забонмӯз бо ҷанбаҳои мушаххаси фарҳанги забони хориҷӣ мусоидат мекунад. Ин имконият медиҳад мушкилоти зиёд, ки ҳонандагони ғайризабон ҳангоми тарҷимаи матнҳои шифохӣ ва хаттӣ ногузир бо онҳо дучор мегарданд, бартараф карда шаванд.

¹Канцур А.Г. Обучение иноязычной диалогической речевой деятельности будущих учителей на основе страноведческой информации / А.Г. Канцур // Вестник ПГТУ «Проблемы Языкознание и педагогики». – 2008. – №1 (18). – С. 84.

Мавзӯи чанбаи забоншиносӣ(лингвистӣ)-кишваршиносии омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) маводи яксони махсус интихобшуда мебошад, ки фарҳанги забони омӯхташаванда, лексикаи заминавии беэквивалент, забонҳои ғайрилафзии имою ишора ва рафтори ҳаррӯзаро инъикос менамоянд.

Воқеиятҳо (реалия) – номгӯе махсуб мешаванд, ки фақат ба ягон миллат ва халқи муайян, мавзӯи фарҳанги моддӣ, мавҷудоти мифологӣ, номи қаҳрамонони миллӣ, фактҳои таърихӣ хос мебошад. Бояд таъкид дод, ки ба воқеият қабули талаффузи калимаҳои комилан дигаре хос аст, ки онҳо фақат ба як муҳити забонӣ хосанд ва дар дигар забонҳо муродифи худро надоранд. Масалан, калимаҳои амрикоии drugstore – аптека-закусочная (дорухона – ошхонача) ва spongebath – обтирание тела мокрой губкой (пок кардани ҷисм бо исфанҷ) қиёси русиро надоранд.

Таҳлил ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки дар аксар мавридҳо воқеият дар сатҳи муқоисаи забонӣ дар яке аз забонҳо маънои иловагӣ мегирад: cloverleaf – и амрикоӣ – барги юнучка: пайвасти роҳи мошингард бо фарҷом ба шакли барги юнучка, дар русӣ бошад, маънии барги юнучкаро дорад. Баъзан дар сохтори забони хориҷӣ ва модарӣ калимаҳои ҳаммаъно бо воқеиятҳои гуногун ифода меёбанд: масалан, sponge – и амрикоӣ – (губка) русӣ – мочалка (ҳангоми шустушӯ дар ҷаммом).

Бояд гуфт, ки ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ боз як хусусияти хоси воқеият зоҳир шавад, ки метавон чунин мафҳумҳо, монанди топонима, антропонимаро дучор шуд, ки ономастикаи забонро ташаккул дода, объекти забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ махсуб мешаванд. Ҳамчунин, ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудан ба воҳидҳои лексикӣ ономастика, ки дар зер оварда мешаванд, хеле муҳим аст:

-*топонимҳо* (номҳои ҷуғрофӣ) – метавонанд берун аз ҳудуди кишвари мазкур маълум бошанд, мутобиқати устуворро дар тамоми забонҳои ҷаҳон дошта бошанд (ин қабл аз ҳама, аз соҳаҳои ҷуғрофия ва картография бармеояд);

-антропонимҳо (номҳои шахсии одамон: ном ва номи падар, лақаб) – қабл аз ҳама, номҳои арбобони давлатию ҷамъиятӣ ва шахсиятҳои таърихӣ.

Муфассалан дар бораи «воқеиятҳо чун исмҳои хос», ки воқеиятҳои ҷуғрофӣ, этнографӣ ва ҷамъиятӣ – сиёсиро дарбар мегиранд, маълумот дода шудааст.

Маъмулан, маълумот дар бораи ҳар як кишвар бо санад таҳти унвони Profile сар мешавад, ки иттилооти мухтасари умумиро дарбар мегирад: номи расмӣ, нишон (герб), парчам, шиор, суруди миллӣ (гимн), пойтахт, шакли давлатдорӣ, аҳоли ва маълумоти дигар дар бораи кишвари мазкур. Сипас, тавсифи муфассали мамлакат, яъне рамзҳои (символи) миллӣ, мақоми расмӣ ва сохти сиёсӣ, мавқеияти ҷуғрофӣ, иқлим, олами наботот (флора) ва ҳайвонот (фауна), пойтахт ва дигар шаҳрҳои бузург, дин, таърих, иқтисод, низоми маориф, фарҳанг ва илм, варзиш, анъана ва урфу одат оварда мешавад.

Ҳамин тариқ, агар мо дар раванди дарсҳои забони англисӣ калимаҳо – реалияро дар заминаи ҳамгирӣ дар таркиби маводи матнӣ ва мавзӯӣ ҷорӣ ворид намоем, ин бешубҳа, ба азхудкунии мустақамтари забони мазкур ба мақсади амалисозии иртиботи байнифарҳангӣ мусоидат хоҳад кард.

Таҳлили рушди ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии Тоҷикистон собит месозад, ки таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, ба талаботи воқеии аҳли ҷомеа табдил ёфта истодааст. Имрӯз таълими забони хориҷӣ, дар баробари омӯختани муқолима бо забони дигар ва баланд бардоштани сатҳи фарҳанги умумӣ ва касбӣ, боз аҳамияти бузурги тарбиявӣ-иҷтимоӣ дорад. Дар шароити муосир донишдони хуби забони хориҷӣ маънои мусоидат ба роҳандозии робитаҳои мутақобилан судманди байналмилалӣ, қобилияти ба таври шоиста муаррафӣ кардани кишвари худ ва касби хешро дорад. Бинобар ин, таълими забони англисӣ тибқи барномаҳои мавҷуда, шуруъ аз муассисаҳои таҳсилоти умумӣ то мактабҳои олии мамлакат, бояд дар сатҳи сифати зарурӣ амалӣ карда шавад. Тавре ки муҳаққиқ Г.А. Шаимова барҳақ таъкид мекунад, даст ёфтан ба ҳадафи асосии омӯзиши

забони хориҷӣ фақат дар сурати рушди муносиби салоҳияти нутқии забони хориҷии хонандагон имконпазир хоҳад буд.¹

1.3. Мавқеи дарсҳои забони англисӣ дар ташаккули зехнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар марҳилаи муҳими таърихӣ қарор дорад, ки он ба ташаккули муносибатҳои нав, аз ҷумла ба тавлиди падидаи мустақилияти нисбии шуури ҷамъиятӣ дар муносибат ба ҳастии ҷамъиятӣ, мусоидат менамояд. Ин бошад, дар навбати худ зарурати рӯ овардани ниҳодҳои иҷтимоии ҷомеаро ба сӯи масоили маориф бештар месозад. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки имрӯз вобаста ба дигаргунӣ, ки ҷаҳони зудтағйирёбандаро фаро гирифтаанд, низоми маорифи тамоми кишварҳо ба ташаккули шахсияти дорои таҳсилоти баланд, зехни рушдёфта ва дар маҷмӯ, дорои ҷаҳонбинии васеъ нигаронида шудааст.

Бояд эътироф намуд, ки омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан, забони англисӣ чун яке аз забонҳои хеле сернуфузу маъруфиятёфтаи олам ҷиҳати амалӣ намудани ин ҳадафҳо нақши муҳим дорад. Омӯзиши забони хориҷӣ, қабл аз ҳама, барои амалисозии ҳадафҳои тарбиявӣ ҷаҳонбинӣ ва амалии ташаккул ва рушди инсонӣ бомаърифат барои ҷомеа мусоидат менамояд. Айни ҳол барои ноил шудан ба чунин ҳадафҳо ҳар як ҷомеаи рушдёфта талош меварзад, ки маҳз тавассути омӯзиши забони хориҷӣ барои пайваст шудан ба равандҳои фарҳанги ҷаҳонӣ ва илму технологияи муосир дастрасӣ пайдо намояд. Татбиқи ин равандҳо бошад, муносибати маҷмуии аҳли ҷомеаро бо ҳадафҳои таълиму тарбия, аз ҷумла ба омӯзиши забони хориҷӣ, тақозо менамояд.

Таҷриба собит месозад, ки амалӣ намудани чунин ҳадафҳо аз ҳар узви ҷомеа ҳисси баланди масъулият ва аз амалисозандагони сиёсати давлатӣ дар соҳаи таҳсилот сатҳи зарурии касбиятро талаб мекунад. Аз ин рӯ, амалисозии

¹Шаимова Г.А. Некоторые проблемы формирования иноязычной речевой компетентности будущего специалиста / Г.А. Шаимова // Молодой ученый, ежемесячный научный журнал. 2012. № 5 (40). - С. 539.

роҳу равиши самараноку муфид дар тамоми чараёни таълим имконият медиҳад, ки на танҳо хонандагон забони хориҷиро муваффақона аз худ намояд, балки ҳамчун шахсият низ ташаккул меёбанд. Бинобар ин, ба хоҳири роҳ наодан ба беъятиноӣ ва натиҷаҳои номатлуб дар чараёни таълим, бояд ҷанбаҳои гуногун он – маърифатӣ, рушдбанда ва тарбиявӣ ҳадафнок ва бо риояи сарфакоронаи вақт мавриди истифода қарор дода шаванд. Зеро дар акси ҳол ҷанбаи маърифатӣ наметавонад ангезаи устувори ботиниро инкишоф диҳад, ҷанбаи рушдбанда раванди азхудкунии қобилияти нутқиро осон намесозад ва амалӣ гардидани ҷанбаи тарбиявӣ низ ғайриимкон мегардад, чунки дониш, қобилият ва малакаи нутқӣ бо худии худ наметавонанд ба ташаккули шахсият мустақиман таъсир расонанд.

Дар байни баъзе омӯзгорон чунин фаҳмиши ғалате вуҷуд дорад, ки гӯё омӯзиши забони хориҷӣ танҳо ба азхудкунии нутқ ва пайдо намудани малакаи хондану навиштан равона гардида, дар ташаккули шахсият нақши муассир гузошта наметавонад. Албатта, чунин фаҳмиш барои мо қобили қабул буда наметавонад, зеро ки ҳангоми таҳия ва шаклбандии ҳадафҳои таълим бояд на танҳо қобилият, балки он вазифаҳои ҳатмие низ дар назар гирифта шаванд, ки инсон маҳз бо тақия ба қобилият метавонад онҳоро амалӣ созад.

Бояд зикр намуд, ки сифат ва самаранокии раванди таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумии таълимӣ, ҳамчунин, нақши он дар ташаккули зеҳнии хонандагон аз сифати китобҳои дарсӣ ва барномаҳои таълимӣ оид ба забони хориҷӣ вобастагии ҷиддӣ дорад. Вобаста ба ин, мо кӯшиш намудем, ки дар қисмати мазкури рисола ба ин масъала таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ҳамчунин, методи истифодаи воситаҳои таълимӣ дар тамоми давраҳои омӯзиши забони англисӣ аз тарафи хонандагонро мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор диҳем.

Омӯзиш ва таҳлили масъалаи мазкур собит месозад, ки дар муассисаҳои таълимии ғайризабонӣ раванди таълиму тарбия мутобиқи самтгирии касбии муассисаи таълимии мазкур ба роҳ монда мешавад. Бинобар ин, маводи таълимие, ки барои таълими хонандагони муассисаҳои таълимии

ғайризабонӣ истифода бурда мешавад, аз мазмуни маводе, ки барои тайёр кардани муаллими забони хориҷӣ (англисӣ) ва забоншиносон (лингвистҳо) хизмат мекунад, ҳам бо мазмун ва ҳам бо ҳадафнокӣ куллан фарқ мекунад. Ҳамчунин, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва дигар маводи таълимӣ, ки дар така ба ғояҳои пешқадами методикаи омӯзиши забони хориҷӣ таҳия карда мешаванд, барои устодон имкониятҳои мусоид фароҳам оварда, барои хонандагон, ки забони хориҷӣ барои онҳо самти тахассусӣ маҳсуб намешавад, интиҳоб ва амалӣ намудани шакл ва методи омӯзиши пешқадам ва муосир самаранокӣ бештар хоҳад дошт.

Тавре ки маълум аст, имрӯз масъалаи таъмини муассисаҳои таълимии кишвар бо китобҳои дарсии ҷавобгӯи талаботи замони муосир ба мушкилоти асосӣ табдил ёфтааст. Аз ҷумла, масъалаи китобҳои дарсии забони хориҷӣ дар амалияи таълим муҳим ва мубрам маҳсуб шуда, баррасию ҳалли мушкилоти мавҷударо талаб менамояд. Бешубҳа, муваффақияти омӯзиши забони англисӣ ҳангоми тайёр намудани мутахассисони соҳаҳои гуногуни донандагонии забонҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама, аз сифати маводи таълимӣ, махсусан, аз сифати китобҳои дарсӣ вобастаастагии ҷиддӣ дорад. Интиҳоби дурусти китоби дарсии забони хориҷӣ метавонад хонандагонро ба омӯзиши забон шавқманд созад, қори онҳоро дар бобати иҷрои машқҳои грамматикӣ, лексикӣ ва дигар намудҳои машқҳо осон созад, ҳамчунин, раванди азхудкунии забонро вусъат бахшада, ба ташаккули зеҳнии хонандагон мусоидат намояд.

Бояд қайд намуд, ки дар ҷараёни таълим, китоби дарсӣ чун воситаи асосӣ, ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда ҳидоятгар мебошад. Китоби дарсӣ бевосита чун қисми муҳим ва марказии *маҷмуи таълимӣ – методӣ* концепсияи методи таълимиро амалӣ месозад. Бинобар ин, зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ, вобаста аз методи таълим тақсимбандии гуногуни китобҳои дарсӣ вучуд дорад, ки концепсияи онро аслан китоби дарсӣ амалӣ месозад.¹

¹ Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 332.

Омӯзиши масъалаи мазкур собит месозад, ки дар афкори педагогии мутафаккирони асрҳои гузашта низ нақши китоби дарсӣ ва услуби таълими омӯзгор мавриди таваҷҷуҳ қарор доштааст. Чунончи, Н.К. Крупская ҳанӯз дар асри гузашта таъкид намуда буд, ки китоби дарсӣ «бояд тавре таҳия гардад, ки ҳар кас тавонад онро гирифта, аз рӯи он мустақилона омӯзад».¹

Воқеияти имрӯза ин аст, ки омӯзиш дар муассисаҳои таълимӣ тавассути китоб ва берун аз он аз тариқи воситаҳои гуногуни техникӣ ва иттилоотӣ бештар ба дарёфти мустақилонаи дониш аз тарафи хонандагон равона карда шудааст. Вале нақши китобҳои дарсӣ барои мустақилона азхуд намудани мазмуни фанни таълимӣ бояд ғаёл буда, ба хонандагон мадад расонанд. Масалан, муҳаққиқон С.Г.Шаповаленко китоби дарсиро чун воситаи азхудкунии асоси дониши таъйиншуда барои шогирдон номида, В.В.Краевский бошад, таъкид намудааст, ки дар китоби дарсӣ на танҳо ғаёлияти шогирд, балки ғаёлияти эҳтимолии муаллим низ инъикос ёфта, барномарезӣ шудааст.²

Бешубҳа, ғаёлияти ҳам омӯзгор ва ҳам шогирд дар ҷаҳорҷӯби муқаррарнамудаи китоби дарсӣ роҳандозӣ шуда, он дар ин раванд бояд чун «роҳнамо» хизмат намояд. Лекин, бояд ёдовар шуд, ки ғаёлияти устод аз рӯи дастурамали китоби дарсӣ метавонад на танҳо мусбат бошад, балки, мутаассифона, имкон дорад ба раванди омӯзиш таъсири манфӣ низ расонад. Мо дар ин маврид бо андешаи В.В. Краевский – «ғаёлияти таълимдиханда ва таълимгиранда дар китоби дарсӣ барномарезӣ шудааст», ки дар боло зикр гардида буд, мувофиқ ҳастем. Аз ин рӯ, омӯзиши забони хориҷӣ бояд марҳала ба марҳала сурат гирифта, ҳамзамон бояд он иттилооте истифода бурда шавад, ки барои хонандагон, на танҳо дар шароити кунунӣ, балки дар оянда низ муфид ва манфиатовар бошад.

¹. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1988. – С. 12.

². Беспалько В.П. Ҳамон ҷо. – С.13.

Бояд зикр намуд, ки масъалаи сифати китобҳои дарсӣ дар шароити имрӯзаи маорифи кишвар яке аз масоили мубрам ва баҳсталаб маҳсуб шуда, воқеан ба беҳбудии ҷиддӣ ниёз дорад. Масъалаи мазкур борҳо дар суҳанрониҳои Президенти мамлакат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар ҷаласаҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақолаҳои таҳлилию танқидии мутахассисони соҳаи мазкур инъикос ёфта, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳатто дар ҷаласаи Шӯрои ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 декабри соли 2020, ки ба масъалаи “20-солаи рушди илмҳои дақиқ, техникӣ ва табиӣ” бахшида шуда буд, аъзоёни Шӯро дар баробари масъалаи баррасишаванда, ба масъалаи сифати китобҳои дарсӣ ва хусусан, таълими забонҳои хориҷӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуданд. Аз ҷониби намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ таъкид гардид, ки дар баробари рушди илмҳои дақиқ ва фанҳои дигар барои дастрасӣ пайдо намудани ҷумҳурии мо ба дастовардҳо дар соҳаи илму технология ва барномаҳои иноватсионӣ, бояд доир ба таълими забонҳои хориҷӣ, ҳамчунин, таҳияи китобҳои дарсӣ ва луғатҳо низ тадбирҳои зарурӣ андешида шавад.

Вобаста ба ин, дар ҷараёни тадқиқот мо ба таҳлили китобҳои дарсӣ ва барномаҳои таълимии фанни забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла таълими фанни мазкур дар синфҳои 8-11 таваҷҷуҳ зоҳир намудем. Омӯзиши маъалаи мазкур собит намуд, ки вазъи таъмини мактабҳо, хусусан, синфҳои болоӣ бо китобҳои дарсӣ ва дигар маводи иловагии таълимӣ беҳбудиро меҳақад. Ҳамчунин, ошкор гардид, ки сифати истифодаи китобҳои дарсӣ оид ба забони хориҷӣ (англисӣ) дар ҷумҳурии мо чандон мувофиқи матлаб нест. Зимни омӯзиши проблемаи мазкур, мо ба панҷ муассисаи таҳсилоти умумии ш. Душанбе муроҷиат намудем ва дар натиҷа маълум гардид, ки тақрибан дар ҳамаи онҳо забони англисӣ фақат аз рӯи як ё ду китоби дарсӣ таълим дода мешавад. Мо бештар ба вазъи таълими забони англисӣ ба хонандагони муассисаҳои таълимие муроҷиат намудем, ки дар онҳо, аслан равияҳои ғайризабонӣ таълим дода мешаванд.

Тавре ки маълум гардид, силсилаи китобҳои дарсӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ аз ҷониби муаллифони Сатская П.Н., Ҷамшедов П.,

Алидодхонова К. таълиф гардида, асосан барои синфҳои 8 то 11 пешбинӣ шудаанд. Ҳар як синф дорои варақаи дониш, варақаи муайяни инкишофи нутқ, маҳорати омӯзишӣ ва тарзу усули хоси синнусолӣ нисбат ба омӯзиши забони англисӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, дар ҳар як синф муносибати дуруст ва аз ҷиҳати касбият ташаккулёфтаи муаллим ба раванди таълим зарур аст. Ҳар як омӯзгор худ эҷодкори олии махсуб шуда, сифатҳои фардии шогирдонашро бояд хубтар донд ва ҳар як омӯзгор бояд дарк намояд, ки барои ин ё он синф кадом усулу методҳо судманду ғоидабахшанд. Бинобар ин, дар китобҳои дарсии синфҳои 8 – 11 мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қайд шудааст, ки барои ғанӣ ва самаранок гузаронидани дарсҳо ҳар омӯзгор метавонад аз маводҳои иловагии ҳеш дар ҷараёни дарс истифода намояд. Маврид ба таъкид аст, ки маводҳои дарсӣ дар силсилаи китобҳои нашргардида мувофиқи охирин дастовардҳо дар таълими назариявӣ ва амалии забони англисӣ дар мактабҳои миёна таҳлил, баррасӣ ва омода гардидаанд. Мақсади аввалиндараҷаи силсилаи китобҳо рушди мунтазаму давомноки малакаҳои нутқӣ, мукамал гардонидани нутқи хаттӣ ва шифоҳии хонандагон, таълими хониши матн ва ба таври васеъ, ҳаматарафа нақл карда тавонистани он мебошад. Мазмуни маводҳои хониш ба хонандагони мактабҳои таълимашон тоҷикӣ махсус мувофиқ гардонида шудаанд. Китобҳои дарсӣ, ки имрӯз мавриди истифода қарор доранд, аслан дар солҳои 2003-2007 таҳия гардида, тӯли бист соли охир якчанд маротиба таҳрир ва бознашр шудаанд.

Қисми асосии китоби дарсӣ аз матнҳо, машқҳои грамматикӣ ва лексикӣ, мавод барои инкишофи нутқи шифоҳӣ ва хаттии хонандагон иборат аст. Дар ҳар як китоби дарсӣ баъд аз бобҳо (Units), дарсҳо, маълумотҳои иловагии гуногун ва саривақтӣ оварда шудааст, ба мисли: қисмати феълҳои нодуруст (Irregular Verbs), маҷмуи масалу мақолҳои халқӣ бо ташбеҳи онҳо дар забони тоҷикӣ, қисмати назариявӣ (Reference Grammar) – мавзӯҳо аз грамматикаи забони англисӣ дар шакли мухтасар бо эзоҳ ва намунаҳояшон оварда шудааст. Қисмати луғат дар замимаи топикҳо (Topical Vocabulary – тематический словарь) луғатҳо дар доираи ҳар соҳа ва мавзӯҳои муайян мувофиқ гардонида шуда, оварда шудааст. Дараҷаи мукаммалии топикҳо

давра ба давра, яъне бо гузаштан аз синф ба синф мураккабтар карда шудааст. Ҳамчунин, рӯйхати шахру давлатҳо бо шакли хониш дар тарҷума, рӯйхати калимаҳои кӯтоҳкардашудаи маъмул мавриди истифодаи васеъ қарор дода шудаанд. Дар қисмати дигараш, яъне хониши хонагӣ (Home Reading) асарҳои машҳур аз нависандагони маъруфи хориҷӣ дар шакли мухтасар ва мувофиқ ба қобилияти зеҳнии хонандагони синфҳои болоӣ оварда шудааст. Дар зери ҳар як қисса калимаҳову ибораҳои мушкिल्фаҳм бо тарҷумаашон дарҷ ёфта, дар қисмати охирин луғати васеи дузабона дар доираи барномаи таълимӣ (English – Tajik Vocabulary) оварда шудааст.

Ҳаҷми барномаи таълимӣ баробар ба чоряк тақсим шуда, баъди анҷоми ҳар боб як ё ду дарс барои такроркунӣ (Revision) муқаррар карда шудааст. Сохтори дарсҳо зоҳиран аз ҳам фарқ намуда, дар ҳар як дарс диққати асосӣ бояд ба машқ ва тамрини малакаҳои нутқи шифоҳӣ дода шавад. Аз ҳамин лиҳоз, қариб ҳар як дарс ба азҳудкунӣ, коркард ва мустаҳкамкунии мавзӯҳои забонӣ, нутқӣ – гуфтугӯӣ бахшида шудаанд. Дарс ба дарс, марҳила ба марҳила ифодаҳои нави забонӣ дар доираи топиқҳо илова мешаванд. Тамоми машқҳои дар китоб овардашуда ба он тавре, ки пешбинӣ гардидааст, аз ҷониби муаллим бояд шарҳу эзоҳ дода шавад. Кулли машқҳое, ки барои кори хонагии хонандагон пешбинӣ шудаанд, бояд ҳатман ба таври хаттӣ аз тарафи хонанда иҷро шаванд. Зеро ки беҳтарин роҳи азҳудкинии забон, ин дар шакли хаттӣ тамрин кардани маводи нав омӯхташуда ва такроран машқ кардани он ба таври шифоҳӣ эътироф гардидааст.

Дар ҳар як дарс аввал машқҳо барои рушди малакаи талаффузи хонандагон, яъне машқ дар доираи фонетика оварда шудааст. Ҳангоми иҷрои машқҳои фонетикӣ омӯзгор ҳамеша бояд дар хотир дошта бошад, ки мушкилии асосии хонандагон бо овозҳое ба миён меоянд, ки дар алифбои забони модарии худашон вучуд надоранд. Хусусиятҳои хоси талаффузи ҳарду забон, ҳам забони модарии хонандагон ва ҳам забони омӯхташаванда дар муқоиса бояд фаҳмонда шавад. Тарзи омӯзиши талаффузи дурусту саҳеҳ тӯли тамоми курси омӯзишӣ таълими давомноку тулонӣ ва заҳмати босаброноро талаб мекунад. Ин ҷиҳатҳоро ба эътибор гирифта, ҳукумати ҷумҳурий ва

вазорати маориф тӯли даҳсолаи охир мунтазам кӯшиш доранд, ки мактабҳои миёна бо синфхонаҳои лингафонӣ ва таҷҳизоти зарурӣ таъмин бошанд.

Дар рафти дарс, ғайр аз он ки хонандагон матни додашударо қисм – қисм бо навбат хонда тарҷума мекунанд, пас аз он дар доираи фонди луғавии хеш ва мувофиқ ба дараҷаи фаҳмиши худ матни додашударо дар шакли нақл иброз мекунанд. Ғайр аз ин, дар барномаи китобҳои зикргардида дар доираи паҳлуҳо ва масъалаҳои дохилиматнӣ суҳбат пешбинӣ карда шудааст. Агар мазмуни топик барои хонандагон мароқангез бошад, чунин намуди машғулият дар дарсҳо хонандагонро барои боз ҳам васеъ гардонидани фонди луғавии хеш ва ибрази андеша карда тавоништан водор месозад. Чунин намуди машқҳо бевосита барои рушди малакаҳои нутқӣ пешбинӣ шудаанд. Топикҳо дар дараҷаи синфҳо зина ба зина мушкилтар ва мураккабтар мегарданд. Мавзӯи топикҳо бевосита бо мақсади маълумоти бештар пайдо кардан доир ба илму соҳаҳои гуногуни ҷаҳони имрӯза, бо мақсади ғанӣ гардонидани ҷаҳонбинӣ ва бедор намудани завқи талабаҳо нисбати касбу фаъолияти гуногун интихоб шудаанд. Аммо боиси таассуф аст, ки на дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ дарсҳои забони хориҷӣ (англисӣ) дар сатҳи зарурӣ гузаронида мешаванд.

Дар аксари топикҳо мувофиқи маданияту тарзи тафаккури миллати забонаш омӯхташаванда зарбулмасалу мақол оварда шуда, омӯзиши онҳо ба хоҳири наздик кардани хонандагон ба фарҳанги соҳибзабонони хориҷӣ ба роҳ монда шудааст. Ҳамчунин, воҳидҳои мазкури забонӣ дар ҳолатҳои гуногуни суҳбат барои ғанӣ гардонидани нутқи хонандагон мусоидат менамояд. Илова бар ин, дар силсилаи китобҳои зерин бо мақсади рушди малакаҳои зеҳнии бачагон викторинаҳо ва бозиҳои гуногун ҳам оварда шудааст, ки ин дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва зеҳни хонандагон метавонад нақши муассир гузорад.

Ҷиҳати дигаре, ки дар ин китобҳо ба таври фаровон оварда шудааст, ин мусоҳибаҳо (диалог) мебошанд, ки он барои ҳолатҳои гуногуни коммуникативӣ, барои суҳбатро оғоз намудан, эҳтиёҷоти худро иброз кардан, фикри шахси худро бо забони хориҷӣ омода ва баён сохтан ба

хонандагон кумак мерасонад. Бояд зикр намуд, ки амалӣ гардидани инҳо аз он вобаста аст, ки ҳамаи ҷанбаҳои дар китобҳои дарсӣ пешбинишуда аз ҷониби омӯзгор дуруст ба роҳ монда шавад.

Омӯзиш ва таҳлили мазмуну мундариҷаи силсилаи китобҳои, ки барои таълими синфҳои болоӣ дар мактабҳои миёна муайян шудаанд, маводи таълимии басо муфиду мувофиқанд. Аммо натиҷаи мушоҳидаҳо ва таҳлилҳо собит месозад, ки сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чандон қаноатбахш нест. Чунки дилхоҳ хонандае, ки баъди хатми мактаби миёна хоҳиши ба факултаҳои забонҳои хориҷӣ дохил шуданро дорад, ҳатман муаллими хонагӣ (репетитор) мегирад, ё ба ягон курсҳои иловагӣ шомил мегардад. Танҳо бо донишҳои замиравии мактаби миёна талабаи имрӯза ба мактабҳои олӣ дохил шуда наметавонанд, зеро дониши мактабӣ имрӯзҳо номукамал буда, ба дараҷаи имтиҳонҳои дохилшавии мактабҳои олӣ ҷавобгӯ нест. Дар ин ҷо савияи дониши муаллими забони хориҷӣ, малакаи касбӣ ва маҳорати таълимдиҳии ӯ нақши басо муҳимро мебозад.

Васоити асосии таълимӣ, ки барои омӯзиши забони англисӣ дар тамоми ихтисосҳо истифода бурда мешавад, китоби дарсии забони англисӣ зери таҳрири А.Н. Бонк мебошад. Илова бар ин, боз ду китоби дарсии забони англисӣ зери таҳрири В.Д. Аракин ва боз як китоби дигар бо унвони English for businessmen истифода бурда мешаванд, ки инҳо аслан, ба муассисаҳои олии таълимии касбӣ тааллуқ доранд.

Бояд зикр намуд, ки китоби дарсии А.Н. Бонк ҳанӯз дар соли 1961 таҳия ва нашр гардида буд ва то ҳоло арзишашро гум накарда, бознашр мешавад. Китоб аз ду қисм иборат буда, бештар барои омӯзиши амиқи забони англисӣ истифода бурда мешавад. Он аслан барои омода намудани муаллимони забони англисӣ ва забоншиносон (лингвистҳо) таъйин шуда, ҳамчунин, барои омӯзиши мустақилонаи забони англисӣ низ тавсия дода шудааст. Бояд таъкид намуд, ки китоби дарсии мазкур дорои маводи зарурии забонӣ, грамматикӣ ва луғавӣ(лексикӣ) буда, ҳангоми тайёр кардани муаллимони забони англисӣ воситаи самарабахши омӯзиш шуморида мешавад. Дар китоб, ҳамчунин, матнҳои шиносӣ, машқҳо оид ба грамматика, луғат ва машқҳо барои рушди

нутқи шифохӣ ва хаттӣ оварда шудаанд, ки дар раванди таълим ё худомӯзии забони англисӣ барои хонандагон нақши муассир дорад.

Китоби номбурда хонандагонро бо асосҳои забони англисӣ, ки дар марҳалаи ибтидоии омӯзиш заруранд, шинос менамояд. Ҳамчунин, дар он қоидаҳои гуногуни фонетикӣ, вазифаҳо ва машқҳои самтгиришуда ба ташаккули меъёрҳои орфоэпикӣ ва тарзи талаффуз низ пешниҳод шуда, барои ғанисозии захираи луғавии хонандагон ва аз тарафи онҳо тартиб дода шудани ҷумлаҳо ва матнҳои алоқаманд, калимаю ибораҳои нав оварда шудааст. Қисмати асосии китоби дарсӣ матнҳо, машқҳои грамматикӣю луғавӣ ва мавод доир ба инкишофи нутқи шифохӣ ва хаттии хонандагонро дар бар мегирад. Тибқи талаботе, ки зимни таълифи китобҳои дарсӣ муайян шудааст, калимаю мафҳумҳои наवे, ки дар ҷараёни дарс истифода мешаванд, инчунин, ибораҳои нисбатан серистеъмол низ дар қисми луғат ҷой дода шудаанд. Ғайр аз ин, дар фасли дигари китоби дарсӣ маълумотномаи грамматикӣ, ки бо мавзӯҳои қисми асосии китоб алоқаманданд, оварда шудааст. Дар маълумотномаи грамматикӣ таъриф ва қоидаҳои оварда шудаанд, ки ҳангоми тартиб додани ҷумлаҳо ва ифодаҳои алоқаманд заруранд. Дар китоб, ҳамчунин, шаклҳои феълӣ, ки бояд хонандагон ҳангоми омӯзиши забони англисӣ аз худ намоёнд, пешниҳод шудаанд.

Маврид ба ёдоварист, ки дар китоби мазкур доир ба мавзӯҳои гуногун матн ва машқҳои гуногун оварда шудаанд, ки хонандагон имкон пайдо мекунанд дар муддати муайян, дар зарфи чанд дарс бо онҳо кор кунанд. Дар китоб овардани чунин матнҳо, машқҳо ва луғатҳои бо ҳам алоқаманданд барои таъмини самаранокии кори хонандагон ҳангоми иҷрои вазифа мусоидат менамояд.

Лекин бо вучуди афзалиятҳои дар боло зикргардидаи китоби дарсии мазкур, ба ақидаи мо, он барои муҳассилини ихтисосашон ғайризабонӣ имконият намедихад, ки луғати касбии заруриро аз худ кунанд. Зеро ки мазмун ва таъйиноти он аслан ба дониши умумии забони англисӣ ва азхудкунии калимаю ибораҳое, ки мавриди истифодаи васеъ қарор доранд, нигаронида шудааст.

Бояд зикр намуд, ки таълими забони англисӣ зимни омӯзиши масоили марбут ба таърих ва ҳуқуқ, бо мақсади такмили малакаи орфоэпикӣ ва тарзи талаффузи хонандагон, қисми муқаддимавии китоби мазкур ва аз қисми асосии он фақат дарсҳои алоҳидаро, ки дар онҳо матнҳои вобаста ба таърих ё ҷомеашиносӣ ҷой дода шудаанд, метавон мавриди истифода қарор дод.

Ҳамзамон, бояд ёдовар шуд, ки вазъи таълифи китобҳои дарсӣ барои таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла англисӣ, на танҳо барои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, балки барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ низ нигаронкунанда мебошад. Ҳоло теъдоди муайяни мактабҳои олии ҷумҳурӣ аз «Курси амалии забони англисӣ» («Практический курс английского языка») зери таҳрири В.Д. Аракин истифода мебаранд, ки он аз панҷ қисм иборат буда, аслан барои омӯзиши амиқи забони англисӣ таъин шуда, барои ихтисосҳои ғайризабонӣ қобили истифода буда наметавонад.

Бояд зикр намуд, ки мутобиқи талаботи муқаррарнамудаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, ҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва ҷӣ муассисаҳои таҳсилоти оӣ, бояд риояи стандартҳо амалӣ карда шавад. Тавре ки маълум аст, тибқи стандартҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ихтисоси ғайризабонӣ омӯзиши забони англисӣ дар зарфи ду – чор семестр омӯхта мешавад. Тартиб додани барномаи таълимӣ (силлабус) барои ин ихтисосҳо дар асоси китобҳои дарсии гуногун ва бе риояи талаботи стандартҳо таҳиягардида дар ин самт мушкилҳоро пеш меорад. Аз ҷониби дигар, ба андешаи мо, истифодаи ин китобҳои дарсӣ, ки бе риояи талаботи стандарт таълиф ва нашр шудаанд, чун воситаи асосии омӯзиши забони англисӣ барои ҳам хонандагон ва ҳам донишҷӯёни ихтисоси ғайризабонӣ маъное надорад.

Дар шароити имрӯза, тавре ки аз таҳлилҳо бармеояд, воситаи таълимие, ки ба вазифаҳои таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни факултаҳои иқтисодӣ ҷавобгӯ бошад, китоби дарсии дучилдаи забони англисӣ English for Businessmen мебошад. Аммо бояд ёдовар шуд, ки китоби мазкур аслан барои донишҷӯёни русзабон таъин шудааст. Албатта, барои он донишҷӯёни тоҷик,

ки сатҳи дониши забони русиашон ҷавобгӯи талабот нест ва ин забонро хуб наметонанд, роҳандозӣ намудани таълим аз рӯи ин китоб мушкил хоҳад буд.

Таҳлилҳои боло собит месозанд, ки имрӯз зарурати ворид намудани тағйирот дар мазмуни таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таълимӣ, инчунин, таваҷҷуҳи бештар зимни интихоби китоби дарсӣ оид ба забони англисӣ чун воситаи асосии омӯзиши забони хориҷӣ пеш омадааст, ки сабабҳои мухталиф дорад.

Маврид ба зикр аст, ки раванди ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати илм ва инноватсия тамоми ҳаёти моддию маънавиро фаро гирифта, дар ин замина талабот ба донишҷӯи забони хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, на танҳо дар мамлакати мо, балки дар тамоми ҷаҳон афзуда истодааст. Вобаста ба ин, тарбияи мутахассисони ҷавони донандаи забонҳои гуногуни хориҷӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад.

Бояд зикр намуд, ки ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда мешавад. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидани барномаҳои давлатӣ оид ба тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014, 2015-2020 ва солҳои 2021-2030 аз аҳамияти муҳимми омӯзиши забонҳои мазкур дар кишвари мо шаҳодат медиҳанд.¹

Тибқи қарорҳои зикргардида, барои баланд бардоштани сатҳи забондонии ҷавонон марҳила ба марҳила тадбирҳои амалӣ мешаванд, ки ҷиҳати таҷдиди барномаҳои таълимӣ ва таҳияи китобҳои дарсӣ ба забонҳои англисӣ ва русӣ мусоидат хоҳанд кард. Дар санадҳои мазкур баланд

¹Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004-2014 гг.; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020”. 03.07.2014. № 427; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. 30.08.2019. №438.

бардоштани сифати омӯзиши забонҳои номбаршуда, ҳам дар муассисаҳои таълимии умумӣ ва ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ пешбинӣ гардидааст.

Бояд гуфт, ки санадҳои мазкур тамоми омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, шуруъ аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ то кафедраҳои дахлдори муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳуриро вазифадор месозад, ки ҷиҳати таъмини сифати таълим зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан, забонҳои русӣ ва англисӣ сайёу талош намуда, талаботи кишварро бо мутахассисони хуби донандаи забонҳои хориҷӣ таъмин намоянд. Барои амалӣ намудани ин ҳадафҳо, ки дар барномаҳои давлатӣ инъикос ёфтаанд, дар мадди аввал бояд таълифи китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълимӣ оид ба забонҳои англисӣ ва русӣ пешбинӣ карда шаванд.

Паҳлуи дигари муҳимми ин масъала аз он иборат аст, ки зимни таҳияи китобҳои дарсӣ ва дигар маводҳои таълимӣ ҳатман хусусияти миллӣ, яъне маҳз барои муҳассислини тоҷикзабон пешбинӣ шудани онҳо, ба инобат гирифта шавад. Зеро ки рушди босуръати илму технологияи нав миёни кишварҳо дар ин самт рақобати шадидро ба вучуд меорад ва дар ин рақобат маҳз ҳамон кишварҳое муваффақ мешаванд, ки дастрасии шаҳрвандонашонро ба навгонҳои ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ тавасути омӯзиши забонҳои хориҷӣ таъмин мекунанд.

Коллективҳои илмӣ ва педагогӣ бошанд, дар ин марҳила бояд дурнамои такмили забонҳои хориҷиро барои то соли 2030 таҳия намуда, хонандагонро бо маводи таълимии босифат таъмин намоянд. Зеро ки маҳз дар давраи таҳсил ва соҳиби дараҷаи муайяни таҳсилот гардидан, ташаккули сифатҳои хоси равонӣ ва шахсии хонандагон оғоз ёфта, фаъолияти минбаъдаи касбию ҷамъиятии ӯро муайян месозад.

Тавре ки мушоҳида ва таҳлилҳои амалӣ собит месозанд, аксари хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва, инчунин, донишҷӯёни мактабҳои олии ғайризабонӣ дар раванди таҳсил ба омӯзиши забони хориҷӣ тавачҷуҳи зарурӣ зоҳир намеkunанд. Омӯзгорони фанҳои забонҳои хориҷӣ инро борҳо тасдиқ намудаанд, ки дар аксарият мавридҳо ин гуна гурӯҳҳо, на танҳо дар машғулиятҳо, балки ҳангоми иҷрои кори мустақилонаю вазифаи

хонагӣ низ фаъолияти назаррас надоранд. Бояд тазаккур дод, ки ҳолати мавҷуда бо сатҳи гуногуни дониши хатмкунандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ оид ба забони хориҷӣ иртибот дошта, ҳамчунин, натиҷаи омодагии нопурра ва нобаробари хатмкунандагоне маҳсуб мешавад, ки оянда курсҳои донишҷӯиро ишғол мекунанд. Ғайр аз ин, тавре ки маълум аст, дар ҳамаи мактабҳои олии ҷумҳурӣ омӯзиши забони англисӣ ҳатмӣ аст, аммо на дар ҳамаи мактабҳои миёнаи ҷумҳурӣ таълими ин фан ба роҳ монда шудааст. Бинобар ин, баъзе донишҷӯёне, ки чунин мактабҳоро хатм кардаанд, омӯзиши забонро аз сатҳи «сифр» оғоз мекунанд. Дар чунин ҳолатҳо ба омӯзгорони фанҳои забони хориҷӣ зарур аст, ки таълими тафриқавиро истифода бурда, маводи таълимиро мутобиқи дониш ва имкониятҳои донишҷӯён интихоб намояд. Ҳамчунин, ҳангоми интихоби матнҳои таълимӣ ва системаи машқҳо омӯзгор бояд ҳатман ба шавқу завқи хонандагон таваҷҷуҳ зоҳир намояд. Зеро ки таъмини фаъолмандии коммуникативӣ ва ташаккули салоҳияти нутқии хонандагон аз интихоби дурусти матнҳо ва машқҳои таълимӣ вобастагии ҷиддӣ дошта, онҳо бояд барои бедор намудани шавқу рағбат ба омӯзиши забони хориҷӣ мусоидат намоянд.

Албатта, барои бедор намудани майлу рағбати хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ омилҳои гуногун ва шаклҳои дигари ҳавасмандӣ низ вучуд доранд, аммо таҷриба собит месозад, ки дар амалисозии ҳадафи мазкур нақши китоби дарсӣ муассир мебошад. Тавре ки муҳаққиқи россиягӣ И.Л.Бим таъкид месозад, китоби дарсӣ василаест, ки аз тариқи барномаи васеи фаъолияти таълимӣ ҷихати дар амал татбиқ намудани ҳадафҳои асосӣ чун фишанги муҳимми ташкил ва идораи низоми таълим хизмат мекунад.¹ Набояд фаромӯш кард, ки китобҳои дарсӣ ва воситаҳои дигари таълимӣ дар тамоми замонҳо аз рӯи сохтор, мазмун ва ҳадафмандӣ бо назардошти шавқу мароми хонандагон таҳия мешуданд. Зимни таҳияи китобҳои дарсӣ оид ба забони хориҷӣ самту равишҳо ва усулҳои умумии интихоби мазмуни таълим, инчунин, риоя ва эътирофи арзишҳои умумибашарӣ (иҷтимоӣ, ахлоқӣ,

¹ Бим И.Л. Система обучения иностранным языкам в средней школе и учебник как модель ее реализации: учеб. пособие / И.Л.Бим. – М.: МГПИ, 1974. – С. 87.

когнитивӣ, эстетикӣ) чун омили муҳимми равобити байни фарҳангҳо ва кишваршиносӣ ба инобат гирифта шаванд.

Маврид ба ёдоварист, ки таҳияи китоби дарсии ягона ва умумии забони хориҷӣ, ҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва ҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз рӯи тамоми равияҳо имконнопазир аст. Дар сурати таълиф гардидани чунин китобҳои дарсӣ аз онҳо натиҷаи мусбатро набояд интизор шуд. Лекин китобҳои дарсии умумӣ (универсалӣ) оид ба забони англисӣ, ки барои равияҳо ва ё ихтисосҳои бо ҳам наздик таълиф мешаванд, метавонанд мазмуни умумӣ дошта бошанд ва аз ҷониби хонандагони равияҳо ва ё ихтисосҳои шабеҳи якдигар мавриди истифода қарор дода шаванд. Масалан, китоби дарсии англисӣ барои иқтисодшиносон (English for businessmen) метавонад ҳамчун китоби дарсии асосӣ барои иқтисодшиносон ва ҳамзамон, барои ихтисосҳои бо ҳам наздик, аз қабili аудит, кори бонкӣ, ҳисобдорӣ ва ғайра хизмат намояд. Аммо ҳолати мазкур тақозо мекунад, ки барои истифодаи ҳар як ихтисоси алоҳида бояд маводи таълимии иловагӣ омода карда шавад. Албатта, баъзе қисмҳои чунин китобҳои дарсӣ, аз ҷумла курси муқаддимаӣ, қисми фонетикӣ, грамматика ё баъзе машқҳо барои такмили нутқи шифоҳӣ, хаттӣ ва ғайра метавонанд барои тамоми ихтисосҳо ба таври васеъ мавриди истифода қарор гиранд. Лекин барои амалӣ сохтани вазифаи аз худ кардани забони англисӣ дар фаъолияти касбӣ бояд мазмуни асосии маводи таълимӣ ба соҳаи дахлдор мувофиқат намояд.

Маврид ба таъкид аст, ки зимни таҳияи китобҳои дарсӣ муаллифон бояд на танҳо ба луғатҳои касбӣ ва истилоҳоти тахассусӣ (масалан, соҳаи иқтисод, сиёсат, таърих ва ғайра), балки ба овардани иттилоот дар бораи фанҳои бо ҳам наздик низ таваҷҷуҳ намоянд. Зеро ки дар китобҳои дарсӣ ҷой додани маълумоти мухталиф доир ба фанҳои бо ҳам наздик барои баланд бардоштани сифати омӯзиш, бедор намудани шавқу завқи хонандагон дар раванди омӯзиши фанҳои дигари таълимӣ мусоидат мекунад. Таҷриба нишон медиҳад, ки таълифи китобҳои дарсӣ дар асоси таълими ҳамгиро ба васеъ гардидани ҷаҳонбинии хонандагон мусоидат намуда, онҳоро ба фаъолияти маърифатии мустақилона водор месозад. Бинобар ин, дар ҷараёни таълими

забонҳои хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ғайризабонӣ ҳамгироӣ (интеграция) бояд на танҳо бо фанҳои соҳавӣ, балки бо фанҳои бо ҳам наздик амалӣ карда шавад.

Тавре ки маълум аст, айнаи ҳол аксари китобҳои дарсии муосир дар дискҳо сабт шудаанд, ки дар он сабти аудиоии матнҳо, маводи видеоӣ ва дигар маводи аудиоӣ гирд оварда шудаанд. Албатта, ба китобҳои нави дарсӣ илова гардидани дискҳои дорои матнҳои аудиоӣ ва маводи видеоӣ оид ба ихтисос ба забони англисӣ иқдоми хуб буда, ба раванди азхудкунии дарс мусоидат хоҳад кард. Бояд зикр намуд, ки айнаи ҳол дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ барои гузаронидани машғулиятҳо дар асоси методи ҳамгиро маводи гуногуни таълимӣ таҳия карда шудааст. Ҳар як машғулияти таълимӣ аз ду қисм иборат аст. Қисми аввал – кор бо матн мебошад, ки дар чараёни дарс пурра гузаронида мешавад. Дар ин қисм барои хонандагон аввал пешниҳод карда мешавад, ки сабти аудиоии матнро гӯш кунанд, онро хонанд ва баъд бо калимаҳои нав ва ифодаҳои устувори матн кор кунанд. Ҳамин тавр, хонандагон малакаи худро оид ба кор бо аудио, ҳамчунин нутқ ва тарзи талаффузи худ такмил медиҳанд. Кор бо калимаҳо ва ифодаҳои нав ба онҳо кумак мерасонад, ки на танҳо захираи луғавии худро ғанӣ созанд, балки ба маънои матн низ амиқтар сарфаҳм раванд.

Бояд таъкид дод, ки зимни оғози машғулияти аввалин бояд бо чунин саволҳо ба хонандагон муроҷиат намуд, ки онҳо кадом ихтисос ва кадом мактаби олиро интихоб мекунанд, мақсад аз чунин интихоб аз чӣ иборат аст, кадом фанни таълимиро барои такмили дониши худ заруртар мешуморанд ва ғайра. Бояд гуфт, ки кори муқаддамотӣ бо матн ва саволҳо хонандагонро ба хониши андешамандона ва дарки матн омода месозад. Саволҳоро оид ба вазифаи якум вобаста ба зарурат такмил дода, имкон дорад теъдоди онҳо аз 8 то 10 адад зиёд карда шавад.

Марҳилаи дуюми омӯзиш тавассути гӯш кардани матни сабти аудиоӣ амалӣ мешавад. Қабл аз хондани матн, хонандагон аввал сабти онро гӯш мекунанд ва ба тарзи талаффузи калимаҳо, ифодаҳо, ба оҳанг (интонация) диққат медиҳанд. Хонандагон метавонанд ҳангоми гӯш кардан, ҳамзамон,

матнро аз рӯи китоб низ нигоҳ кунанд. Баъди он ки хонандагон сабти аудиоии матнро гӯш карданд, бояд худашон матнро хонанд. Ҳамчунин, дар ин маврид аз хонанда хониши ифоданок, дуруст ва возеҳ талаб карда мешавад. Илова бар ин, ҳар як хонанда бояд, аққалан як порчаи матнро хонад.

Ба хотири дар зеҳни хонанда нигоҳ доштани маводи таълимӣ, пас аз ҳар як матн калимаҳо ва ифодаҳои нав оварда мешаванд. Аз хонанда талаб карда мешавад, ки баъд аз хондани матн, ин калимаҳо ва ибораҳо дар ёд нигоҳ дорад. Набояд фаромӯш кард, ки ғанисозии захираи луғавии донишҷӯён, хондан ва тарҷимаи хаттии матнҳо, тартиб додани ибораҳо ва ҷумлаҳо маҳз тавассути аз худ намудани калимаю ибораҳои нав сурат мегирад.

Бояд зикр намуд, ки дар идомаи машғулият машқҳои грамматикӣ ва лексикӣ, ҳамчунин, машқҳо оид ба такмили нутқи шифоҳӣ иҷро карда мешаванд. Машқҳои лексикӣ ду намуди машқҳо – вазифаҳо дар бар мегиранд. Машқи аввал ба шарҳи маъноӣ (семантикаи) калимаҳои англисӣ ба забони англисӣ равона карда мешавад. Калимаҳо барои шарҳ, ин вожаҳо – истилоҳҳо оид ба ихтисосҳои алоҳида буда, воситаи муҳими аз худ намудани луғати касбӣ маҳсуб мешавад.

Машқи дуввум бошад, диққати хонандагонро ба хондани луғат ва шарҳи ибораҳои аз матн гирифташуда ҷалб менамояд. Ин ба хонандагон имкон медиҳад, ки ба маъноӣ калима на дар алоҳидагӣ, балки дар контекст(матн) сарфаҳм раванд. Зеро дар забони англисӣ калимаҳои зиёде вучуд доранд, ки маъноӣ онҳо вобаста аз матн (контекст) метавонад тағйир ёбад. Бояд гуфт, ки ин намуди машқ барои аз худ кардани забони англисӣ ва луғати он хеле муҳим мебошад.

Тибқи таҷрибаи мавҷуда барои инкишофи нутқи шифоҳӣ машқҳои бо матн алоқаманд, яъне нақл кардани матн пешниҳод карда мешавад. Хонандагонро зарур аст, ки матнро аз рӯи маъно нақл кунанд ва баъд аз нақл оид ба мазмуни матн ба якдигар суҳбат ва саволу ҷавоб доир намоянд.

Барои дар сатҳи зарурӣ аз худ намудани машғулиятҳои пешниҳодшуда дар охири ҳар як машғулият манзараи сюжетӣ пешниҳод мешавад, ки хонандагон дар алоқамандӣ бо он бояд матни на чандон калонро тартиб дода, онро тавсиф намоянд. Имкон дорад, ки хонандагон инро ба таври хаттӣ ва мустақилона дар хона иҷро карда, ҳангоми машғулияти оянда ба таври шифохӣ нақл намоянд.

Қобили қайд аст, ки шаклҳои дигари иловагии омӯзиш имкон дорад тавассути матнҳои сабти аудиоӣ, слайд-шоуи тамоми машғулият ва вариантҳои электронӣ дар намуди Word ва PDF амалӣ карда шуда, тартиб додани барномаи луғатии ҳар як машғулият барои компютер, смартфон ва планшет пешбинӣ шудааст.

Омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи мазкур собит месозад, ки масъалаи тартиб додани барномаҳои таълимӣ ва таълифи китобҳои дарсӣ оид ба омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва ҳам таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ аҳамияти муҳим пайдо намудааст. Пурсиши муаллимони фанни мазкур нишон дод, ки аксари мактабҳои олӣ ва муассисаҳои таҳсилоти умумӣ маводи таълимии иловагӣ, ки дар машғулиятҳои забони англисӣ аз рӯи равияҳои ғайризабонӣ ба таври самарабахш истифода бурда шавад, надоранд. Зарурате пеш омадааст, ки барномаҳои таълимии дар заминаи китобҳои дарсии забонҳои хориҷӣ тартибдодашуда ва барои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таъйингардида вобаста ба талаботи муайяннамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бозбинӣ шуда, нашр карда шаванд.

Тавре ки дар банди шашуми қарори Ҳукумат дар бораи таълим ва омӯзиши амиқи забонҳои русӣ ва англисӣ таъкид шудааст, бояд дар таъмини илмӣ ва методии стандартҳои давлатии таълимӣ, барномаҳои типикии таълимӣ, барномаҳо оид ба курсҳо, фанҳои таълимӣ ва дигар санадҳо, ки

талаботи хонандагонро ҳангоми омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ қонеъ меардонанд, бознигарӣ шавад.¹

Аз ин бармеояд, ки таваҷҷуҳи давлату Ҳукумати ҷумҳурӣ ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, ҳамчун василаи асосии дастрасӣ ба илму технология муосир ва пайдо намудани мақоми устувор дар раванди ҷаҳонишавӣ, рӯз аз рӯз афзун мегардад. Бо мақсади рушд ва густариши ҳамаҷонибаи забонҳои хориҷӣ дар ҷумҳурӣ «Барномаи давлатии таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2004-2014» ва «Барномаи давлатии таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2014-2020» қабул гардида буд. Вобаста ба зарурати омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан, русию англисӣ “Барномаи давлатии таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” қабул гардид, ки ин масъулияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва дигар зинаҳои таҳсилоти касбиро боз ҳам афзунтар месозад.

Бояд зикр намуд, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанрониашон дар Рӯзи дониш (17 августи соли 2020) ба масъалаи мазкур таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, оид ба сифати пасти таълими забонҳои хориҷӣ дар ҷумҳурӣ, хусусан, забонҳои русию англисӣ изҳори нигаронӣ намуданд. Аз ҷумла, таъкид намуданд: «Ҳамчунин, ҳоло марҳалаи сеюми амалисозии “Барномаи давлатии таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” шурӯъ мешавад, вале дар ин самт то имрӯз натиҷаи назаррас мушоҳида намегардад ва вазъ чун пештара нигаронкунанда боқӣ мондааст.»¹

¹ Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004-2014 гг.

¹ Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш. 17.08.2020, шаҳри Душанбе.

Ин таъкидҳои Сарвари давлат муаллимони забоншинос ва роҳбарони муассисаҳои ҳамаи сатҳҳои таҳсилотро вазифадор месозад, ки ба ҷустуҷӯи роҳҳои муассири такмили таълими забони англисӣ ва тартиб додани воситаҳои таълимӣ дар партави талаботи замон бо масъулияти баланд муносибат намоянд.

Бо назардошти сабабҳои сатҳи пасти дониши хонандагон, ҳам ба забони русӣ ва ҳам ба забони англисӣ, мо зарур мешуморем, ки барои дарку фаҳми комилтари мавзӯҳо ва мафҳумҳо ҳангоми омӯзиши забони англисӣ аз ҷониби хонандагони мактабҳои ғайризабонӣ, китобҳои дарсии забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бештар таҳия ва нашр гарданд. Дар вақти таҳияи китоби дарсии забони англисӣ барои мактабҳои ғайризабонӣ бояд менталитет, сатҳи ибтидоии дониши хонандагон, шавқу рағбати онҳо, ҳамчунин, дигар омилҳо ва сифатҳои дахлдор, ки барои хонандаи муосири тоҷик муҳиманд, ба эътибор гирифта шаванд.

Хулоса оид ба боби якум

1.Таҳлил ва баррасии асосҳои назариявӣ-методологӣ таҳқиқи шароитҳои педагогӣ таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон собит намуд, ки масъалаи мазкур мавриди таваҷҷуҳи мақомоти расмӣ давлатӣ ва муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ қарор дошта, дар ин самт аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ таҳқиқотҳои арзишманд ба анҷом расонда шудааст. Таҳлил ва омӯзиши равандҳои инноватсионӣ, ки имрӯз дар низоми маориф чараён доранд, водор месозад, ки масъалаи ҷустуҷӯи роҳу василаҳо ва захираҳои омода намудани шахсиятҳои дорои дараҷаи баланди таҳсилот ва аз ҷиҳати зехнӣ рушдёфта бояд аҳамияти муҳим пайдо намуда, дар маркази таваҷҷуҳи мақомоти давлатии соҳаи мазкур қарор гирад.

Омӯзиш ва таҳқиқи ҳамаҷонибаи масъалаи мазкур муайян намуд, ки яке аз хусусиятҳои мактабҳои ҷумҳурии мо ин дар сатҳи зарурӣ роҳандозӣ нашудани алоқаи байни фанҳо мебошад. Албатта, дар баъзе мавридҳо аломатҳои истифодаи методи ҳамгиро, яъне пайванд ва якҷошавии фанҳои таълимӣ, истифодаи дастгоҳи методӣ ва воситаҳои омӯзиши як фанни

таълимӣ ҳангоми омӯзиши фанни дигар ва ғайра ба мушоҳида мерасад. Вале истифодаи амалии он дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва, ҳамчунин, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ чандон густариш наёфтааст. Аксар вақт хонандае, ки дар як фан таҳсили муваффақона дорад, дониши худро на танҳо дар ҳаёти воқеӣ, балки дар муносибат ба фанҳои дигар низ татбиқ карда наметавонад. Ба андешаи мо, дар ин маврид роҳи ҳалли масъалаи мазкур, пеш аз ҳама, дар амалисозӣ ва истифодаи самараноки технологияи инноватсионии дарсҳои ҳамгиро мебошад.

2. Бояд тазаққур дод, ки забон бо тамоми низоми худ маҳсули таҷрибаи иҷтимоӣ-таърихӣ ё фарҳанги халқҳо маҳсуб мешавад. Забон аз рӯи табиати иҷтимоии худ воқеиятро ифода ва инъикос менамояд ва воқеият бошад, аз ҷиҳати фарҳанги маънавӣ бо идеология, ки ядроии фарҳанги маънавӣ ва, хусусан, ҷомеаи рушдёфтаи муосир мебошад, зич алоқаманд аст. Ҳадафи ҷузъи забонӣ ва фарҳангӣ аз он иборат аст, ки унсурҳои фарҳангиро аз меъёрҳои забони хориҷӣ дар раванди таълим мустақиман берун оварад. Аз ҷиҳати луғат ва азхудкунӣ, он асосан, аз худ кардани калимаҳо мешавад, ки семантикаи он асолати фарҳангро инъикос мекунад. Бинобар ин, байни фанни "забони хориҷӣ" ва дигар фанҳои самти гуманитарӣ як навъ пайвастагии забонӣ вучуд дорад, ки дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ амалӣ карда мешаванд.

Омӯзиши мафҳуми кишваршиносӣ собит месозад, ки он ба методикаи таълими забони хориҷӣ наздик буда, қонуниятҳои умумии рушди кишвар ё минтақаҳои бузургро меомӯзад. Фанни мазкур доир ба вазъи иҷтимоию иқтисодии халқе, ки забонаш мавриди омӯзиш қарор дода мешавад, дар бораи таърих, ҷуғрофия, этнография ва сарвати маънавӣ, дар бораи ахлоқ, урфу одат, анъанаи хоси халқи мазкур ва хусусиятҳои забони ба онҳо алоқаманд маълумот медиҳад.

Ба хоҳири таъмини сатҳу сифати таълими забонҳои хориҷӣ истифодаи маводи дорои ҷанбаи забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ ҳангоми таълими ҳамгиро, на танҳо дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, балки дар тамоми факултетҳои мактабҳои олӣ низ мувофиқи мақсад аст. Ошноии

донишчӯён бо фарҳанг, анъанаҳо ва таърихи кишвари забонаш омӯхташаванда, ки ба таври комил дар матнҳои аслии инъикос меёбад, барои хонандагони мактабҳои ғайризабонӣ раванди азхудкунии забони хориҷӣ (англисӣ) ва дарки муносиби матн ба забони омӯхташавандаро осон менамояд.

Таҳқиқи ҳамаҷонибаи масъалаи мазкур бори дигар собит намуд, ки заминаи васеи фарҳангӣ ҳам ба инкишофи малака ва қобилияти забоншиносӣ (доштани қобилияти кор бо фразеологизм, ғанисозии лексика, малакаи фаъолияти тарҷимаӣ) ва ҳам ба шинос намудани забонамӯз бо ҷанбаҳои мушаххаси фарҳанги забони хориҷӣ мусоидат мекунад. Ин имконият медиҳад он мушкилоте, ки хонандагони ғайризабон ҳангоми тарҷимаи матнҳои шифоҳӣ ва хаттӣ ногузир бо онҳо дучор мегарданд, бартараф карда шаванд.

3. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки имрӯз вобаста ба дигаргунӣ, ки ҷаҳони зудтағйирёбандаро фаро гирифтаанд, низоми маорифи тамоми кишварҳо ба ташаккули шахсияти дорои таҳсилоти баланд, зеҳнӣ рушдёфта ва дар маҷмӯъ, дорои ҷаҳонбинии васеъ нигаронида шудааст. Бояд эътироф намуд, ки омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан, забони англисӣ чун яке аз забонҳои хеле сернуфузу маъруфиятёфтаи олам ҷиҳати амалӣ намудани ин ҳадафҳо нақши муҳим дорад. Омӯзиши забони хориҷӣ, қабл аз ҳама, барои амалисозии ҳадафҳои тарбиявӣ ҷаҳонбинӣ ва амалии ташаккул ва рушди инсонӣ бомаърифат барои ҷомеа мусоидат менамояд.

Дар байни баъзе омӯзгорон чунин фаҳмиши ғалате вуҷуд дорад, ки гӯё омӯзиши забони хориҷӣ танҳо ба азхудкунии нутқ ва пайдо намудани малакаи хондану навиштан равона гардида, дар ташаккули шахсият нақши муассир гузошта наметавонад. Албатта, чунин фаҳмиш қобили қабул буда наметавонад, зеро ки ҳангоми таҳия ва шаклбандии ҳадафҳои таълим бояд на танҳо қобилият, балки он вазифаҳои ҳатмие низ дар назар гирифта шаванд, ки инсон маҳз бо тақвияти қобилият метавонад онҳоро амалӣ созад.

Маврид ба ёдоварист, ки фаъолияти ҳам омӯзгор ва ҳам шогирд дар ҷаҳорҷӯии муқаррарнамудаи китоби дарсӣ роҳандозӣ шуда, он дар ин раванд бояд чун «роҳнамо» хизмат намояд. Лекин, бояд ёдовар шуд, ки фаъолияти

устод аз рӯи дастурамали китоби дарсӣ метавонад на танҳо мусбат бошад, балки, мутаассифона, имкон дорад ба раванди омӯзиш таъсири манфӣ низ расонад. Мо дар ин маврид бо андешаи В.В. Краевский –“фаъолияти таълимдиханда ва таълимгиранда дар китоби дарсӣ барномарезӣ мешавад”, ки дар боло зикр гардидааст, мувофиқ ҳастем. Аз ин рӯ, омӯзиши забони хориҷӣ бояд марҳала ба марҳала сураат гирифта, ҳамзамон бояд он иттилооте истифода бурда шавад, ки барои хонандагон на танҳо дар шароити кунунӣ, балки дар оянда низ муфид ва манфиатовар бошад.

Омӯзиш ва таҳлили мазмуну мундариҷаи силсилаи китобҳое, ки барои таълими синфҳои болоӣ дар мактабҳои миёна муайян шудаанд, нишон дод, ки онҳо маводи таълимии басо муфиду мувофиқанд. Аммо натиҷаи мушоҳидаҳо ва таҳлилҳо собит месозад, ки сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ беҳбудиро меҳақад. Чунки дилхоҳ хонандае, ки баъди хатми мактаби миёна хоҳиши ба факултаҳои забонҳои хориҷӣ дохил шуданро дорад, ҳатман муаллими хонагӣ (репетитор) мегирад, ё ба ягон курсҳои иловагӣ шомил мегардад. Танҳо бо донишҳои замиравии мактаби миёна талабаи имрӯза ба мактабҳои олӣ дохил шуда наметавонад, зеро дониши мактабӣ имрӯзҳо номукамал буда, ба дараҷаи имтиҳонҳои дохилшавии мактабҳои олӣ ҷавобгӯ нест. Дар ин ҷо савияи дониши муаллими забони хориҷӣ, малакаи касбӣ ва маҳорати таълимдиҳии ӯ нақши басо муҳимро мебозад, ки он бояд ба инобат гирифта шавад.

БОБИ II. ҶАМЪБАСТИ ҚОРҶОИ ОЗМОИШӢ-ТАҶРИБАВӢ ОИД БА ШАРОИТҶОИ ПЕДАГОГИИ ТАТБИҚИ ҶАМГИРОИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҶОИ ТАҶСИЛОТИ УМУМӢ

2.1. ШароитҶо ва роҳу усулҶои самарабахши татбиқи Ҷамгиروии таълими забони англисӢ дар муассисаҶои таҳсилоти умумӢ

Дар шароити муосир низоми таълиму тарбия ба навсозӢ ва такмили мунтазам ниёз дошта, талабот ба соҳаи мазкур Ҷамасола тағйир меёбад. Вобаста ба ин, дар соҳаи таълим воситаҶои техникӢ рушд намуда, усулҶо ва технологияҶои муосир ба вуҷуд меоянд. Ҷамчунин, дар заминаи ворид гардидани дигаргуниҶо дар усулҶо ва технологияҶои таълим, талабот нисбат ба омӯзгорон ва хонандагон Ҷам тағйир ёфта, аз онҶо масъулияти бештарро тақозо мекунад. Ҷамаи ин далели он аст, ки омӯзгори муосир, пеш аз Ҷама, бояд нисбати худ серталабӢ зоҳир намуда, ҷиҳати такмили сатҳи дониш, ошноӢ пайдо намудан бо метод ва технологияи муосир, истифодаи воситаҶои нави техникӢ талош варзида, Ҷамаи ин сифатҶо ва омилҶои муҳимро бо маҳорати махсус барои баланд бардоштани сатҳи дониши мактаббачагон равона созад. Ин қисмати кори диссертатсионӢ, ки ба таҳқиқи масъалаи шароитҶо ва роҳу усулҶои самарабахши татбиқи Ҷамгиروии таълими забони англисӢ дар муассисаҶои таҳсилоти умумӢ бахшида мешавад, муаллиф кӯшиш намудааст, ки, қабл аз Ҷама, бо истифода аз метод ва технологияҶои муосир масъаларо мавриди таҳлил ва баррасӢ қарор диҳад.

Вобаста ба рушди ҷомеа ва пешрафтҶои илмӢ-техникӢ дар фаъолияти амалӢ ва таҳқиқотҶои назариявӢ аз ҷониби муҳаққиқон истифодаи мафҳумҶои метод ва технология хеле густариш ёфтааст, ки ин раванд соҳаи илму маориф ва таълиму тарбияро низ фаро гирифтааст. Бояд зикр намуд, ки вобаста ба самти таҳқиқот ва соҳаи фаъолият мафҳуми *метод* тафсирҶои гуногун дода шудааст. Калимаи “метод” («methodos» – айнан, “роҳ ба сӯи ҷизе”) дар луғатҶои гуногун чун тарзи фаъолият ва дастрасӢ ба ягон ҳадаф, маҷмӯи усулҶо ё фаъолияти амалӢ ва назариявии азхудкунии воқеият таъриф карда мешавад. Дар луғати истилоҳоти методӢ бошад, “методика”

чун маҷмӯи шаклҳо, методҳо, усулҳои кори муаллим, яъне “технологияи” фаъолияти касбӣ – амалии устод тавсиф карда шудааст.¹

Истеъмоли мафҳуми “технология” бошад, дар баробари дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, дар раванди таълиму тарбия низ ҷойгаҳи хосса дорад. Тавре аз таҳлилҳо бармеояд, истилоҳи мазкур дар нимаи дуввуми асри XX дар робита ба инкишофи таълими барномавӣ дар адабиёти илмӣ ворид гардида, дар ибтидо барои инъикоси раванди таълим бо истифодаи воситаҳои техникии омӯзиш ба кор бурда мешуд.² Ба андешаи муҳаққиқи россиягӣ В.Н.Максимова “технологияи омӯзиш – тарзи муайяни истифодаи амалии метод мебошад, ки на танҳо барои дарёфти дониш ва қобилияти нав, балки бештар барои доштани қобилияти истифодаи ин дониш аз тарафи шогирдон таъйин шудааст.³

Албатта, барои амалӣ намудани ин ё он усули таълим технологияи истифодаи методикаи интихобшуда бояд аз ҷониби омӯзгор асоснок карда шавад. Аз худ намудани нозукиҳои методӣ меъёри асосии талаботи касбӣ ва маҳорати педагогии омӯзгор маҳсуб шуда, ҳамчун тарзу шеваи нав ба раванди таълим ворид мешавад. Азбаски таҳқиқоти мо ба масъалаи таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бахшида шудааст, мо барои мактаббачагон интихоби чунин методе зарур мешуморем, ки тавонад шавқу рағбати онҳоро ба омӯзиши забони хориҷӣ бедор намуда, барои рушди ҷаҳонбинии онҳо мусоидат кунад.

Таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ чи гуна бояд роҳандозӣ шавад, ки натиҷаи дилхоҳ диҳад, кадом метод ва шеваҳоро бояд ба кор бурд ва кадом технологияро интихоб кард? Мо кӯшиш намудем, ки дар параграфи мазкур доир ба ин ва дигар масъалаҳое, ки дар ҷараёни таълими забони англисӣ ба миён меояд, дар асоси таҳлилҳо хулосаҳои эътимоднок пешниҳод намоем.

¹ Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 139.

² Ниг.: Безрукова В.С. Словарь нового педагогического мышления / В.С. Безрукова. – Екатеринбург: Альтернативная педагогика, 1996. – 94с.

³ Максимова В.Н. Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения: Кн. для учителя / В.Н. Максимова. – М.: Просвещение, 1984. – С. 28.

Бояд зикр намуд, ки барои роҳандозӣ намудани методикаи муносиби таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, қабл аз ҳама, бояд ҳадафҳо ва вазифаҳои омӯзиши забони мазкур муайян карда шаванд. Тавре ки муҳаққиқ Э.Г.Азимов менависад, ҳадафи таълим чун «натиҷаи қаблан банақшагирифташудаи фаъолияти педагогӣ муайян карда шудааст, ки бо кумаки шеваҳо, методҳо ва воситаҳои таълим дастрас мешавад.»¹

Тавре ки мушоҳидаҳо ва таҷрибаи педагогӣ собит месозанд, омӯзиши фанни забони хориҷӣ, аз он ҷумла забони англисӣ, чун дигар фанҳои таълимӣ ҳадаф ва вазифаҳои мушаххаси худро дорад, ки бе муайян намудани ин ҳадафу вазифаҳо ҳосил намудани ҳавасмандӣ аз ҷониби мактаббачагон ва таъмини самаранокии таълими фанни мазкур мушкул хоҳад гашт. Пешбиниҳои ҳадафи таълими забони хориҷӣ дар асоси таҳлили талаботи ҳоси хонандагон ба забон аз ҷониби ҳуди омӯзгор ба нақша гирифта мешавад. Олим ва педагоги рус Л.Е. Алексеева низ тасдиқ мекунад, ки агар ҳадафи таълим, ки бе дарназардошти маълумоти ҷунин таҳлил шакл гирад, маъмулан, бо мақсадҳое, ки хонандагон (ё донишҷӯён) дар назди худ мегузоранд, мутобиқат намекунад, ки ин метавонад боиси коҳиши шавқмандӣ ва муассирияти тамоми раванди таълим гардад.² Бинобар ин, муаллифи номбурда таъкид мекунад, ки ҳадафҳои асосии таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумиро дар марҳалаи кунунӣ чун омӯзиши забон ва ҳосил намудани донишҳои умумӣ (ё муқаррарӣ) доир ба забони омӯхташаванда арзёбӣ намудан мумкин аст.³

Лекин бояд ёдовар шуд, ки барои дастрасӣ ба ҳадафҳо ва вазифаҳое, ки ҳангоми таълими забони хориҷӣ ба мактаббачагон меистанд, дар баробари муҳити мусоиди таълимӣ, яъне таъмини комплексҳои зарурии таълимӣ – методӣ, ҳамҷунин, воситаҳои техникӣ, ки дар раванди омӯзиш истифода мешаванд, бояд таъмин карда шаванд. Вақте ки сухан дар бораи воситаҳои техникӣ таълим меравад, бояд таъкид намуд, ки дар раванди таълим бе

¹Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 344.

²Ниг.: Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку. Курс лекции: Методическое пособие / Л.Е.Алексеева. – СПб.: Филолог. факультет СПбГУ, 2007. – С.136.

³Хамон чо. – С.7.

мавҷудияти утокҳои лингафонӣ ё истифодаи технологияи инноватсионӣ ноил шудан ба натиҷаҳои хуб имконнопазир хоҳад буд.

Муайян намудани вазифаҳои таълими забони хориҷӣ ҳамчун қисми ҷудонашавандаи раванди таълими забони мазкур хеле муҳим буда, муҳаққиқ Э.Г.Азимов онро ҳамчун “инъикоси объективии ҳадафҳои таълим нисбат ба шароити мушаххас ва марҳалаи таълим” арзёбӣ намудааст.¹ Бояд зикр намуд, ки ин вазифаҳо, бевосита дар муқоиса ба таъсири таълими забони хориҷӣ дар дониш, малака ва қобилияти ба дастовардаи забонмӯзон шакл мегиранд ва ҳамзамон, тавре ки муаллифи болозикр таъкид менамояд, вазифаҳои таълим бояд бо ҳадафҳои омӯзиш мувофиқ бошанд.² Ба ақидаи мо, барои амалӣ намудани ҳадафҳои таълим аз ҷониби хонандагон амалӣ намудани вазифаҳои зерин мувофиқи мақсад аст:

- интиҳоб ва фароҳамоварии маводи таълимӣ;
- интиҳоби методикаи таълими забони хориҷӣ;
- ба даст овардани натиҷа ва баҳогузорӣ;
- таҳияи машқҳо барои кори дарсӣ ва мустақилона.
- хулосабарорӣ ва ислоҳи камбудииҳои ҷойдошта.

Набояд фаромӯш кард, ки дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ интиҳоб ва таҳияи маводи таълимӣ дар ҷойи аввал меистад. Вобаста ба ҳадафи таълим дастрасӣ ба воситаҳои техникии таълим ва методикаи таълим низ бояд интиҳоб ва таҳия карда шаванд.

Дар бораи интиҳоби методикаи таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сухан ронда, бояд таъкид намуд, ки аввалан, интиҳоби методи ҳамгирои (интегратсияи) таълим мувофиқи мақсад мебошад; сониян, азхудкунии мавзӯи дарсӣ, ғанисозии фонди луғавӣ, инкишофи малака ва қобилияти коммуникативии хонандагон ҳангоми иҷрои корҳои дарсӣ ва мустақилона амалӣ мешаванд. Ҳамчунин, интиҳоб ва омода

¹Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 70.

² Ҳамон ҷо. - С. 70.

намудани маводи таълимӣ бояд ба сатҳи фаҳмиш ва қобилияти азхудкунии хонандагон мувофиқат кунад ва дар раванди таълим ин талабот ба инобат гирифта шавад.

Бояд зикр намуд, ки методи таълими ҳамгиро чун яке аз методҳои пешқадам, аллакай дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олий ҳангоми омӯзиши фанҳои гуногун мавриди истифода қарор дорад. Масъалаи истифодаи методи мазкур ва роҳандозӣ намудани он дар раванди таълим аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ ва, ҳамчунин, олимону методистони ватанӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаст. Масалан, муҳаққиқ М.Н. Берулава бар он ақида аст, ки дарсҳои ҳамгирошуда бо муттаҳидкунонии фанҳои гуногуни таълимӣ сурат гирифта, ба раванди азхудкунии мавзӯҳо ва самаранокии дарсҳо мусоидат мекунад.¹

Муҳаққиқи дигар В.И. Загвязинск бошад, ба таълими ҳамгиро чун омили яклухтӣ ва мукаммалии таълим, ки дар ягонагии мақсадҳо, мазмун, воситаҳо, шакл ва методи таълим ифода меёбад, муносибат мекунад.² Ба андешаи ӯ аз тариқи амалӣ намудани методи таълими ҳамгиро парокандагии донишҳои илмӣ бартараф карда шуда, вақти холии аз ин ҳисоб пайдошударо барои пурра намудани тафрикаи (дифференсиатсия) соҳавӣ дар таълим истифода бурдан мумкин аст. Ҳамчунин, методи ҳамгирои таълим имкон дорад на танҳо ба фаъол гардидани раванди таълим, балки сарфа намудани вақт, баланд гардидани шавқмандӣ, мустақилият ва ҷаҳонбинии донишҷӯён мусоидат намояд.

Олим ва педагоги маъруфи тоҷик Файзулло Шарифзода зимни омӯзиши забони модарӣ (тоҷикӣ) ба як силсила усулҳои таълими ҳамгиро таваҷҷуҳ намудааст, ки ба ақидаи мо, мавриди истифода қарор додани қисмати муайяни онҳо дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ (аз ҷумла, забони англисӣ) мувофиқи мақсад аст. Аз ҷумла:

-фарогирии тамоми унсурҳо ва омӯзиши комплекси онҳо;

¹Ниг.: Берулава М.Н. Интеграция содержания образования / М.Н. Берулава. – М.: Совершенство, 1998. – С. 89.

²Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя / В.И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987. – С.53.

- дарки бошуурокаи мақоми иҷтимоии забон ва соҳибони он;
- роҳандозии таълими ҳамгиро бо назардошти шавқу рағбати мактаббачагон;
- муайян намудани самтҳои рушди забон;
- ба инобат гирифтани имкониятҳои забон дар омӯзиши фарҳанги муосир ва қадим;
- созмондиҳии шакли ҳамгирошудаи кори синфӣ ва берун аз синфӣ;
- ташаббускории эҷодӣ ва маърифатии кӯдакон.¹

Бояд гуфт, ки андешаҳои Ф.Шарифзода дар робита ба таълими ҳамгиро арзиши баланди илмӣ-методӣ дошта, чиҳати таъмини боҳамҳамалоқамандӣ ва ҳамохангии таълими тамоми унusrҳои забон мусоидат менамоянд. Ҳамчунин, бамаврид мебуд агар илова намоем, ки банақшагирии дуруст, муназзам ва ба эътибор гирифтани усули ҳамгиро дар раванди таълими забони хориҷӣ (англисӣ) яке аз дастовардҳои муҳимми омӯзгор маҳсуб мешавад. Барномаи таълимӣ аз ҷониби омӯзгор бояд тавре таҳия карда шавад, ки он боиси инкишофи ҳаматарафаи нутқи шифоҳӣ ва хаттии мактаббача (ё донишҷӯ) гардида, барои хонанда дар ин самт мушките пайдо нашавад.

Маврид ба ёдоварист, ки низоми маориф ҳамчун мақомоти расмии давлатӣ уҳдадор аст, ки барои дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани омодагии хонандагон ба муоширати фарҳангӣ ва касбӣ бо намояндагони кишварҳои дорои анъанаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳанги забоншиносӣ мусоидат намояд. Масъалаи мазкур бояд хеле барвақт, яъне аз овони кӯдакӣ дар кӯдакистон мавриди таваҷҷуҳи масъулони соҳаи маориф қарор дода шавад. Вале тағйири самти фаъолият дар сиёсати таҳсилотӣ зарурати ворид гардидани дигаргуниҳо дар нақшаҳои таълимӣ, пеш аз ҳама, наздикшавӣ ё муттаҳидшавии фанҳои гуногуни таълимиро ба миён меорад. Муттаҳидшавӣ ё бо ҳам наздикшавии фанҳои гуногун дар раванди таҳсил яке аз шартҳои муҳимми омӯзиш маҳсуб шуда, чиҳати дар сатҳи зарурӣ роҳандозӣ намудани

¹. Шарифзода Ф. Педагогикаи ҳамгиро / Ф. Шарифзода. Душанбе: Ирфон, 2011. – С. 188.

азхудкунии забони хориҷӣ ва амалӣ намудани таъмини робитаи мустақими он бо забони истифодашаванда мусоидат хоҳад кард.

Маврид ба зикр аст, ки таълими ҳамгирошудаи забони хориҷӣ аз омилҳои гуногун, аз ҷумла педагогӣ, психологӣ ва методологӣ вобаста буда, забон бошад, чун воситаи асосии муошират дар ҳама намудҳои фаъолияти субъект мавриди истифода қарор мегирад. Дар ин маврид вазифаи омӯзгор, қабл аз ҳама, муайян намудани фаъолияти тарбиявӣ ва амалҳои муттаҳидшуда, ҳамчунин, ба вучуд овардани шароите мебошад, ки дар он курсҳои мухталифи ҳамгироӣ тавонанд шартҳои азхудкунии забонҳои хориҷӣ шаванд. Дарсҳои забони хориҷӣ ба омӯзгор имкон медиҳанд, ки барои амалӣ намудани робитаҳои байнифаннӣ шароитҳои мусоид фароҳам созад.

Тавре ки маълум аст, табиат, ҷомеа, инсон, меҳнат, технология, забон объектҳои асосии маърифат махсуб шуда, синтези дониш маҳз дар ҷараёни таҳқиқ ва омӯзиши мафҳумҳои зикргардида сурат мегирад. Мавзӯе, ки ба муоширати забонҳои хориҷӣ мусоидат мекунад, аслан ба омӯзиш ва пайдо намудани тасаввурот оид ба ин объектҳои дониш нигаронида мешаванд. Қобили қайд аст, ки ҷорӣ намудани муттаҳидшавии фанҳо набояд таълими мунтазами фанҳои алоҳидаро халалдор созад. Зеро ки амалӣ гардидани раванди мазкур танҳо дар марҳилаҳои муайяни омӯзиш ва таълим имконпазир мегардад.¹

Таҳлили масъалаи мазкур собит месозад, ки фанни "Забони хориҷӣ" дорои имкониятҳои васеи таълимӣ буда, дар раванди дарс ҷанбаҳои мухталифи ҳаёт объекти баҳс қарор мегиранд. Бинобар ин, интиҳоби воситаҳо ва усулҳое, ки ҳамкориҳои омӯзгор ва хонандагонро таъмин мекунад ва баҳри самаранокии фаъолияти муштараки онҳо, ҳам дар синф ва ҳам берун аз он нақши муассир мегузорад, масъалаи муҳим ба шумор меравад.

Бояд зикр намуд, ки барои таъмини самаранокии омӯзиши забони хориҷӣ омӯзгорро зарур аст ташкили корҳои беруназсинфиро ҳадафмандона

¹Морозова Н.В., Ряшенцева В.А. Роль интеграции в преподавании иностранного языка. <https://infourok.ru/user/morozova-natalya-vladimirovna13> – Санаи дастрасӣ: 17.11.2019.

роҳандозӣ намуда, дар ин замина ба маърифати воқеияти забонӣ ва фарҳангии забони омӯхташаванда таваҷҷуҳ зоҳир намояд. Зеро ки кори беруназсинфӣ ба рушди фаъолияти эҷодии хонандагон нигаронида шуда, бо омӯзиши забони хориҷӣ алоқамандии зич дорад. Ин ба муаллим имконият медиҳад, ки дониши муайяну амиқтари хонандагонро густариш дода, ҷиҳати таъмини эҳтиёҷоти истифодаи амалии забон дар ҳолатҳо ва самтҳои гуногуни фаъолият мусоидат намояд. Чорабиниҳое, ки боиси афзоиши ҳавасмандии хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ мегарданд, аз он шаҳодат медиҳанд, ки раванди педагогӣ амали мақсаднок буда, ҳамчунин, тавассути таълими забони хориҷӣ (аз ҷумла дарсҳо ва корҳои беруназсинфӣ) ба инкишофи маънавӣ ва ахлоқии хонандагон равона мегардад.

Тавре ки мушоҳидаҳо собит месозанд, ширкати мактаббачагон дар озмунҳо, викторинаҳо, бозиҳо, фестивалҳо ва дигар чорабиниҳои марбут ба забони хориҷӣ боиси хушҳолии онҳо гардида, майлу рағбати онҳоро ба омӯзиши забон ва фарҳанги миллатҳои дигар афзун месозад. Дар чунин мавридҳо баргузори чорабиниҳо бояд тарзе ба роҳ монда шавад, ки бо ҷолибият ва ҳадфмандии худ аз дарсҳои муқаррарӣ тафовут дошта бошанд. Бешубҳа, ҷанбаи тарбиявии омӯзиши забони хориҷӣ хеле муҳим буда, омӯзгор метавонад тавассути маводи омӯхташуда ва низоми методӣ ба ташаккули шахсияти хонанда таъсир расонад.

Раванди рушди маориф дар шароити муосир собит месозад, ки ҳамгирӣ ҳам ҳадаф ва ҳам воситаи таълим маҳсуб шуда, барои дар шури мактаббачагон ташаккул ёфтани тасаввурот доир ба конвергенсия ё бо ҳам наздикшавии соҳаҳои гуногун мусоидат мекунад. Ҳамгирӣ дар ҳалли мушкилоти зиёд, аз ҷумла дарки дақиқи равандҳо ва ҳодисот, мантиқи тафаккур ва рушди неруи зеҳнии хонандагон таъсири муҳим гузошта, барои ташаккули салоҳиятҳои касбӣ ва умумифарҳангӣ шароит фароҳам меорад ва ба ҷои тасаввуроти маъмулӣ доир ба касбият маърифати ҳамаҷониба тақмилёфтaro фаъол месозад.

Маврид ба таъкид аст, ки имрӯз дар назария ва амалияи таълиму тарбия масъалаи ҳамгирӣ хеле муҳим арзёбӣ мешавад. Зеро ки тибқи натиҷаи мушоҳидаҳо дониши ҳамгирошуда аз ҷиҳати иттилоотӣ васеътару

фарогир буда, он қобилияти дарку фаҳмиши равандҳои сифатан нав ва мураккаби ҷомеаро ташаккул медиҳад, ки ин дар шароити муосир бевосита ба равандҳои ҳамгироӣ дар соҳаи маориф низ дахл дорад. Солҳои охир аз ҷониби олимону муҳаққиқон доир ба асосҳои назариявӣ ва амалии ҳамгироӣ асарҳои илмӣ методӣ ва рисолаҳо таълиф ва нашр гардиданд. Ҳамчунин, ҳулосаю пешниҳодоти муҳаққиқону коршиносон рӯи кор омаданд, ки ҳамгироӣ ҳамчун принципи асосии дидактика эътироф мешавад.¹

Таҳлили корҳои илмӣ-тадқиқотӣ, ки аз ҷониби муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ дар ин самт ба анҷом расонда шудаанд, имкон медиҳад, ки ҷузъҳои зерини ҳамгироии педагогӣ ошкор карда шаванд: ҳамгироии дохилифаннӣ ва байнифаннӣ. Ҳамгироии дохилифаннӣ барои муттаҳид намудани мафҳумҳо ва донишу малака дар доираи фанҳо имкон медиҳад ва барои таҳкими мазмуну муҳтавои фанни мазкур мусоидат мекунад. Ҳамгироии байнифаннӣ бошад, синтези далелҳо, концепсияҳо, назарияҳои якҷанд фанро дар бар гирифта, воҳиди мазмунии онро ҳадафҳо ва мундариҷаи мавзӯҳои фанҳои таълимӣ ташкил медиҳанд.

Функсияҳои дигари ҳамгироии педагогӣ, аз қабили методологӣ, рушдкунанда ва технологӣ ба ҳамаи навъҳои он мувофиқ буда, дар маҷмӯъ барои такмил ва таҳкими раванди таълим мусоидат меkunанд. Бояд зикр намуд, ки ҳамгироии педагогӣ воситаи муҳимми зуҳури фаъолшавии он ҳангоми иҷрои вазифаи муайян ба шумор рафта, зимни он дар худ вазифаҳои дигарро ҳам меkunанд.

Маврид ба таъкид аст, ки татбиқи ҳамгироӣ ва равишҳои он дар таълими забони англисӣ аз муҳимтарин вазифаҳост, ки ба ташаккули салоҳиятҳои касбии байни кӯдакон мусоидат мекунад. Хусусияти хоси забони англисӣ дар раванди ҳамгироӣ аз он иборат аст, ки фанни мазкур дар алоқамандии зич бо фанҳои гуманитарӣ ва табиатшиносӣ қарор дорад. Илова бар ин, чунин ҳамгироӣ метавонад дар марҳилаҳои гуногуни таълими

¹ Ниг. <https://infourok.ru/rol-integracii-uchebnoy-i-vneuchebnoy-deyatelnosti-pri-obuchenii-inostrannomu-yaziku-633016.html>. - санаи дастрасӣ 20.04.2020.

забони хориҷӣ, аз ҷумла бо фароғии тамоми низоми таълим ва, ҳамчунин, дар сатҳи фанҳои алоҳида сурат гирад.

Равиши ҳамгиро, пеш аз ҳама, омезиш ва муттаҳидшавии баробар ва одилонаи мавзӯҳои марбут ба ҳамаи он фанҳоеро дар назар дорад, ки омӯзиши онҳо дар ҳар як марҳилаи таълими мактаббачагон роҳандозӣ мешавад. Мавриди истифода қарор гирифтани усули ҳамгиро дар раванди таълим, ки ба ташаккули салоҳияти касбии хонандагон тавассути забони хориҷӣ бо истифода аз бо ҳам наздикшавии фанҳои мухталиф нигаронида шудааст, шартҳои дигарро ба миён мегузорад. Аз ҷумла:

а) муайян намудани робитаи сохторӣ ва мантиқии фанҳои таълимии соҳавӣ ва силсилаи фанҳои забонӣ;

б) нишон додани ҷузъҳои мансуби ҳамгирӣ;

в) муайян намудани шароит, усул ва дараҷаи фароғии ҳамгирӣ.

Бояд ёдовар шуд, ки ҳамгироии теъдоди муайяни фанҳо (забони хориҷӣ ва фанҳои касбӣ) дар раванди касбисозии забони англисӣ имконпазир мегардад.¹

Равобити байнифанӣ дар марҳилаи кунунии рушди таҳсилоти мактабӣ ва касбӣ, ки такмили он бо роҳи таъмини ҳамгироии донишҳо амалӣ мешавад, аҳамияти калон пайдо намуда, ба ҳеҷ ваҷҳ маънои тамоман аз байн бурдани таълими мунтазами фанҳои ҷудогонаро надорад. Онҳо метавонанд ба таҳкими самти амалияи фанҳои "забони хориҷӣ" мусоидат намоянд. Аз ин бармеояд, ки масъалаи мазкур на танҳо дар педагогика, психология ва методикаи таълими забони хориҷӣ, балки барои дигар фанҳои назариявӣ ва амалӣ низ мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Вобаста ба гуногунрангӣ ва мураккабии татбиқи он, албатта, муҳимияти он низ боқӣ мемонад.

Дар таҳқиқоти мазкур кӯшиш ба ҳарч дода шудааст, ки вазъи таълими ҳамгиро дар шароити имрӯза ҳамаҷониба инъикос ва тавсиф карда шавад. Ҳамгирӣ дар раванди таълим ин, қабл аз ҳама, муттаҳид намудани

¹ Кулик Д.Ю. Английский язык. Предметная неделя: пособие для учителей. – Минск, 2009. -150с.

ҳадафҳои ягонаи таълим ва тарбия, ҷузъҳо ва унсурҳои мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои дохилии низоми маориф дар зинаи муайяни таҳсил мебошад.

Дар адабиёти илмӣ ва педагогӣ дарсҳои ҳамгиро ҳамчун воситаи дидактикии ҳамгироии донишхое, ки аз ҷониби хонандагон дар раванди ташаккул додани малакаҳои байнисоҳавӣ ҳосил гардидаанд, арзёбӣ мешавад. Доираи фанҳое, ки зимни таълими ҳамгиро бо забони хориҷӣ метавонанд мусоидат намоянд, аз инҳо иборатанд:

Маврид ба таъкид аст, ки зимни омӯзиши забони хориҷӣ эътимод намудан ба забони тоҷикӣ ҷиҳати фароҳам сохтани шароити мусоиди азхудкунии ҳолатҳои забоншиносӣ зарур буда, барои амалӣ намудани интиқоли дониш мусоидат мекунад. Чунин амал метавонад зимни муайян ва дақиқ намудани роҳу воситаҳо, тарзу усулҳои ҷорӣ намудани маводи нави забоншиносӣ, риояи алоқамандии нутқ, танзим ва такмили малакаҳои ритмикӣ ва тарзи талафуз, шунавой-талафуз ба муаллим кӯмак намояд.

Зимни омӯзиши забони хориҷӣ овардани иқтибосҳо аз матнҳо, сахнаҳо, шеърҳо, зарбулмасалу мақолҳо, тезгӯякҳо, гуфторҳо, мантиқи баёни фикр ва ғайра аз адабиёт хеле муҳим аст. Истифодаи курсҳои ҳамгиро бо фанҳои дигар хусусияти даврагӣ доранд, зеро он аз мавзӯи дарсҳои забони хориҷӣ, ки аслан соҳаҳои гуногунро дар бар мегиранд, вобастагии зиёд дорад.

Таълими ҳамгирои забонҳои хориҷӣ ба рушди ҳамаҷонибаи хонандагон, таҳсилот ва тарбияи онҳо дар маҷмуъ нигаронида шудааст, ки он тавассути муттаҳид намудани имкониятҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофи фанҳои гуногуни таълимӣ ба даст меояд. Раванди мазкур, ҳамчунин, дар ташаккули тасаввуроти мукамалтари хонандагон доир ба манзараи илмӣ олам, ки ҳуди забони хориҷӣ воситаи маърифат ва муошират маҳсуб мешавад, мусоидат мекунад.

Вобаста ба васеъ гардидани доираи донишу маърифати хонандагон, барои ташаккул ва инкишофи дидгоҳи фарроҳтар ва мухталиф, майлу рағбат ва қобилияти онҳо имкониятҳои мусоид фароҳам оварда мешавад. Бояд гуфт, ки ин, пеш аз ҳама, барои синфҳои болоии таълими тафриқавӣ аҳамияти махсус дошта, забони хориҷӣ дар ин раванд ҳамчун омили муҳимми омода намудани хонандагон ҷиҳати ширкат дар муоширати байнифарҳангӣ доир ба мавзӯҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва ба касбияти онҳо нигаронидашуда нақш мебозад.

Дар фаҳмиш ва дарки таълими ҳамгиро муҳаққиқон мавқеи мухталифдоранд, вале сарфи назар аз ин, вазифаи асосӣ ва ҳадафҳои таълими он тарбияи шахсияти ҳамаҷониба ташаккулёфта мебошад. Забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ чун ҷузъи методологияи таълими забонҳои хориҷӣ арзёбӣ шуда, роҳу василаҳои нави шиносӣ бо фарҳанги кишвари дигарро барои омӯзандагони забон пешниҳод мекунад. Дар тақя ба фарҳанги кишвари мавриди омӯзиш қарордошта нақши инкишофдиҳандаи таълими ҳамгирои забони хориҷӣ дар татбиқи нақшаи таълимии раванди таълим афзоиш меёбад.

Дар раванди таълим забони хориҷӣ то андозае бо фанҳои дигари мактаб робита дорад, ки тавассути ин барои дастрасии хонандагон ба донишҳои иловагӣ аз таърих, ҷуғрофия, адабиёт ва дигар фанҳо имконият фароҳам меояд. Барои мактаббачагони хурдсол бошад, фаъолият дар самти забонҳои хориҷӣ на танҳо воситаи омӯзиш, балки воситаи ташаккул ва амалӣ намудани бозихо низ мебошад. Омӯзгороне, ки чунин фаъолиятро ташкил мекунанд, ҳадаф ва амалҳои бо ҳамгирой алоқамандро амалӣ месозанд. Зеро ки дар ин раванд кӯдак дорои ангезаи дохилӣ, муошират ва маърифатӣ

гардида, таваччуҳи он ба фанни "забони хориҷӣ" афзоиш меёбад. Бинобар ин, бо мақсади самаранокии дарсҳои ҳамгиро дар назди кӯдакон вазифаҳои ҷолиб гузошта мешаванд, то ин ки онҳо зарурати ҳаётан муҳимми муошират ва ҳалли вазифаҳои коммуникатсиониро, ки аз омилҳои асосии азхудкунии забони хориҷӣ маҳсуб мешаванд, дарк намоянд.

Дар синфҳои поёни чунин шаклҳои гуногуни ҳамгироӣ имконпазир аст:

- 1) амали забонӣ / нутқӣ + амали мусиқӣ;
- 2) амали забонӣ / нутқӣ + амали мусиқӣ + бозӣ;
- 3) амали забонӣ / нутқӣ + ҳаракатҳо;
- 4) амали забонӣ / нутқӣ + ҳаракатҳо + амалҳои бозӣ;
- 5) амали забонӣ / нутқӣ + амали театрӣ;
- 6) амали забонӣ / нутқӣ + расмкашӣ.

Ташаккул ва инкишофи малакаҳои талаффуз ва интонация дар синни хурди мактабӣ тавассути ҳамгироии машқҳои фонетикӣ сурат мегирад:

- 1) бо машғул шудан бо бозӣ;
- 2) ҳаракат тавассути бозиҳо / машғулияти ҷисмонӣ (машғулият тавассути калимаҳо), масалан:

Hands up! – Дастҳо боло!

Hands down! – Дастҳо поён!

Hands on the hips! – Дастҳо дар паҳлӯ!

Sit down! – Бишинед!

- 3) тавассути мусиқӣ (намунаҳои овоз ва нутқ барои сурудхонӣ, омӯзиши сурудҳо):

Clap, clap, clap your hands! – Чапак занед, чапак занед, дастонатонро занед!

Clap your hands together! – Дастонатонро ба ҳам занед!

- 4) тавассути драматизатсия (песаҳо, сахнаҳо);
- 5) тавассути омӯзиши қофияҳо;
- 6) тавассути бозиҳо ва нақшофарӣҳо.

Барои ташаккули малакаҳои лексикӣ дар рафти таълими ҳамгиро бо забони хориҷӣ тавсияи машқҳои зерин мувофиқи мақсад аст:

- калимаҳои тахминӣ (бозичаҳо, муаммоҳо, расмҳо);
- расмкашӣ, моделсозӣ, замима бо номи он чизе, ки аллакай пок шудааст;

- лаҳзаҳои варзишӣ (номгузорӣ ва иҷрои ин амалҳою фармонҳо);
- бозӣ барои таваҷҷуҳ ва фаҳмиш (баланд бардоштани кортҳо, чапакзанӣ бо версияи дуруст ё нодурусти изҳорот);
- интиҳоби калимаҳо, расмҳо дар мавзӯ;
- рақобат;
- лото бо тасвирҳо (домино бо тасвирҳо);
- муошират бо забони хориҷӣ дар доираи мавзӯҳои пешниҳодшуда.

Дар ин маврид дар боҳамалоқамандӣ ба роҳ мондани омӯзиши лексика, грамматика ва паҳлуи фонетикии забон барои кӯдакон мувофиқи мақсад буда, дар чунин ҳолат падидаҳои грамматикӣ шарҳ дода намешаванд. Азҳудкунии онҳо бошад, дар асоси намунаҳои нутқ, ки барои ифодаи ҳадафҳои коммуникативии гӯянда истифода мешаванд, амалӣ мегардад.

Бояд зикр намуд, ки шеърҳо, сурудҳо, қофияҳо барои мустаҳкам кардани маводи забоншиносӣ, такмили малакаҳои фонетикӣ, мустаҳкам намудани шаклҳои лексикӣ ва нутқ кӯмак менамоянд. Ҳамчунин, пас аз омӯхтани шеър, чун қоида, мазмуни лексии он ба луғати фаъоли хонандагон дохил карда мешавад.

Қироати шеърҳоро метавон бо фаъолиятҳои гуногун ҳамгиро намуда, усулҳои гуногун мавриди истифода қарор дода шаванд, аз ҷумла:

- лаҳзаҳои варзишӣ бо ҳамроҳ қироат намудани шеър;
- сурудхонӣ;
- мусобиқа (қофияро дар ёд нигоҳ доред, ҳарчи бештар ҳайвонотеро номбар кунед, ки дар шеъри азёднамудаатон зикр шудаанд);
- дар бораи мазмуни масъала бо забони хориҷӣ саволҳо диҳед.

Зимни интиҳоби мавод омӯзгор бояд ба ҷиҳати дастрасии он таваҷҷуҳ намояд (шеър, маъно, калимаҳои барои хонандагон фаҳмо ва ғ.). Рақс ва суруд калима ва ибораҳоро дар бар мегиранд, ки зимни омӯзиши забони хориҷӣ онҳо бештар дар муоширати табиӣ қарор мегиранд. Ҳамчунин,

омӯзгор дар чараёни таълими забони хориҷӣ, то ҳадди имкон, бо истифода аз вазъият бояд бозиҳоеро ба роҳ монад, ки хусусияти нақшофарӣ дошта бошанд.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки вазифаҳо доир ба фаъолияти бадеӣ (моделсозӣ, расмкашӣ, тайёр намудани тасвирҳои гуногун бо коғаз ё дигар маводҳо) барои амалияи забон дар ҳолатҳои табиӣ кӯдакон мусоидат мекунад. Дар чунин маврид омӯзгор бо хонандагон дар муколама қарор гирифта, ҳамзамон, ба таври инфиродӣ кӯдаконро ба истифодаи мафҳумҳои водор месозад, ки ба онҳо барои мубодилаи таҷриба имкон медиҳанд. Муколамаи омӯзгор бо хонандагон барои омӯзиш ва ғанӣ гардидани фонди луғавӣ онҳо мусоидат намуда, таълими ҳамгирои забони хориҷиро барои хонандагони хурдсол дар сатҳи зарурӣ таъмин менамояд. Ба пурсиш дар хусуси он ки "Чӣ шуморо ба шаклҳои ғайри анъанавӣ кор ҷалб мекунад?" ҷавобҳои хонандагон чунин буданд:

- шаклҳои гуногуни фаъолият дар дарсҳо;
- ба таври назаррас афзудани фонди луғавӣ доир ба мавзӯҳои гуногун;
- имконияти дар ҳаёт татбиқ намудани донишҳои андӯхташуда;
- мунтазам рӯ овардан ба компютер, телевизион ва магнитофон дар раванди дарс;
- беҳтаршавии сифати азхудкунии мавод;
- зиёд шудани корҳои мустақилона;
- имкони худро муаррифӣ намудан, рушди эҷодкорӣ;

Ҳамчунин, маҷмуи фанҳои таълимие вучуд доранд, ки метавонанд зимни таълими забони хориҷӣ нақши муҳим гузоранд. Чунончи:

а) забони тоҷикӣ, адабиёт, санъати тасвирӣ, ки дар таълими забони хориҷӣ нақши муассир доранд;

б) физика, ҷуғрофия, таърих, биология, мусиқӣ, тарбияи ҷисмонӣ - фанҳои, ки мундариҷаи онҳо бо забони хориҷӣ пайвастагӣ доранд. Масалан, истифодаи маълумоти ҷуғрофӣ (аҳоли, харитаи ҷаҳон ва ғайра) ҳангоми гузаштани мавзӯи "Кишварҳои Осиёи Миёна" ва ғайра доир ба ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангии аҳолии минтақаи номбурда барои пайдо гардидани тасаввурот ва, ҳамчунин, тақмили мафҳумҳои самти мухталиф бо забони

хориҷӣ мусоидат менамоянд. Инчунин, дар марҳилаи муайяни омӯзиш ҳадаф ин аст, ки фанҳои мазкур ҳамчун курсҳои ҳамгирошудаи таълими забони хориҷӣ мавриди истифода қарор дода шаванд ва онҳо ба категорияи фанҳои, ки ба забони хориҷӣ таъсири маҷмӯӣ доранд, ворид гарданд.

Қобили тазаккур аст, ки дарсҳо аксар вақт дар робитаҳои байнифанӣ бо забон ва адабиёти тоҷик роҳандозӣ мешаванд, ки ин барои таъмини самаранокии дарсҳои забони англисӣ мусоидат намуда, ҷиҳати рушди зехнии хонандагон, густариши уфукҳои забоншиносӣ, филологӣ ва умумӣ мувофиқат карда, боиси инкишофи истеъдоди адабӣ мегардад. Хонандагон иқтибосҳоро аз осори адибони бузург мустақилона тарҷума меkunанд, ки дар ин маврид бояд на ба дурустии тарҷума, балки бештар ба тарзи навишт таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад.

Тавре ки аз таҷриба ва мушоҳидаҳо бармеояд, дар ин раванд озмунҳо доир ба тарҷумаи шеърҳо хеле муфид маҳсуб шуда, ҳалли чунин вазифаҳо аз ҷониби хонандагон ба рушди қобилиятҳои эҷодӣ ва таҳкими захираи луғавии онҳо мусоидат меkunанд. Хонандагон дарк меkunанд, ки баъзан дар тарҷумаи бадеӣ нигоҳ доштан тамоми ҷузъиёти асл ғайри имкон буда, тавассути забони модарӣ маънои асосии шеъри тарҷумашуда бояд инъикос ёбад.

Дар раванди дарс миёни фанҳои биология ва экология низ ҳамгирӣ ба вуҷуд меояд. Мо омӯзиши масъалаи мазкурро тибқи барномаҳои таълимӣ ба роҳ монда, маҷаллаҳоро, ки кӯдакони синфҳои 5-6 дар бораи ҳайвонот омода меkunанд ва дар он аксаран акси ҳайвоноти хонагиро мегузоранд, инчунин, суҳбатҳои онҳоро доир ба нигоҳубини онҳо мавриди таҳлил ва истифода қарор медиҳем. Мактаббачагони калонсол (синфҳои 8-9) бошанд, ба баррасии зухуроти нисбатан мураккаби табиат, аз ҷумла "таъсири гази парникӣ", "сӯрохиҳои озон" ва ғ. шинос мегарданд, ки дар ин раванд онҳо бо мафҳумҳо ва калимаҳои мухталифи байналмилаӣ ва соҳавӣ ошноӣ пайдо меkunанд.

Маврид ба зикр аст, ки омӯзиши забон бидуни ҳамгирӣ бо таърих ва ҷуғрофия ғайриимкон аст. Зеро ки зимни омӯзиши мавзӯҳои дорои хусусияти минтақавӣ (масалан, Африка, Австралия, Россия, Франция, Эрон

ва ғайра) робитаи зичи байни ин фанҳо ба чашм мерасад ва хонандагон тавассути ин имкон пайдо мекунанд, ки бо таърихи кишварҳо, сохтори ҷуғрофӣ ва иқтисодию сиёсӣ, пешвоёни таърихӣ ва дигар хусусиятҳои онҳо шинос шаванд.

Принсипи дигари ниҳоят муҳим, ин принсипи истифодаи ҳолатҳои нутқ (ё муошират) мебошад, ки дар раванди таҳсил дар мактаб татбиқ карда мешавад. Ҳолатҳои нутқ дар раванди таълим – маҷмуи шартҳои махсуб мешавад, ки барои рушд ва иҷрои амалии суҳанронӣ ва муошират нақши зарур ва муфид мебозад. Ин, бешубҳа, василаи муҳимми ташкили ҷорабиниҳо ва ҳавасмандсозӣ барои азхудкунии маводи мавҷуда мебошад. Ҳамчунин, тавре ки таҷриба собит месозад, ҳолатҳои нутқ (тақмили маҳорати суҳанронӣ) роҳи муассири ворид намудани усули ҳамгироӣ дар таълими забони хориҷӣ буда, боиси ташаккули маҳорати суҳанварӣ ва малакаҳо дар самти муошират хоҳад шуд.

Аз андешаҳо ва таҳлилҳои дар боло зикргардида чунин бардоште ҳосил мегардад, ки инъикос ва тавсифи воқеии низоми таълими ҳамгирои забони хориҷӣ бо тамоюли умумии илмӣ, касбӣ ва методӣ, танҳо тавассути таҳқиқоти фарогиру мукамал бо иштироки олимони ҷомеашинос, педагогу равоншиносон, забоншиносону методистон ва тамоми ҳайати коллективи педагогии омӯзгорон имконпазир буда метавонад. Зеро дарсҳои ҳамгирошуда дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ, барои ба як ҷузъи ягона ва мукамал табдил ёфтани тамоми донишу малакаҳои, ки аз фанҳои мухталифи таълимӣ ҳосил мегарданд ва имкон дорад як манбаи ҳавасмандӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ бошанд, мусоидат менамояд. Барои истифодаи самараноки таълими ҳамгиро ба омӯзгор зарур аст, ки бо мундариҷа ва муҳтавои таълими фанҳои мухталифи сикли мактабӣ ошно бошад ва андозаи истифодаи маълумотҳои фанҳои дигарро зимни омӯзиши забони хориҷӣ муайян намояд.

Бояд гуфт, ки истифодаи дарсҳои ҳамгирошуда як раванди мураккаб буда, сари вақт муайян намудани шаклҳои асосии робита ва мундариҷаи байнифаннӣ тақозо мекунад. Лекин, сарфи назар аз гуногуншаклиҳои

мавҷудаи робитаи байнифаннӣ, масъалаи меҳварӣ будани таърифи дақиқ ва муайяни ҳадафи асосии муттаҳидкунонии онҳо (яъне фанҳо) барои чунин шароит (кӯдакистон, мактаб, муассисаи таълимии махсус) баҳснопазир аст.

Роҳандозӣ намудани муошират дар раванди дарсҳои ҳамгирошудаи забони хориҷӣ барои маърифати олами объективӣ аз ҷониби хонандагони забони хориҷӣ мусоидат намуда, инчунин, боиси болоравии мустақилияти онҳо мегардад. Тавассути ҳамгироии таълими забони хориҷӣ, мактаббачагон метавонанд ба худомӯзӣ машғул шуда, маҳорат ва малакаи нутқи худро такмил диҳанд. Ҳолатҳои таълими нутқ, ки дар чараёни омӯзиши забони хориҷӣ истифода мешаванд, имкон дорад дар марҳилаҳои гуногуни таълим мавриди истифода қарор гиранд ва ба рушди малакаҳои забонию методи хонандагон мусоидат намоянд.

Бояд зикр намуд, ки назарияи ҳамгироии таълими забони хориҷӣ ҷузъи муҳим ва зарурии назарияи муоширати муосир мебошад. Ҷанбаи забоншиносӣ(лингвистӣ)-кишваршиносии таълими забонҳои хориҷӣ ҷузъи зарурии мундариҷаи таълимро ташкил медиҳад ва ба татбиқи бомуваффақияти ҳадафҳои амалӣ, таҳсилотӣ, тарбиявӣ ва рушдбандаи таълим мусоидат мекунад ва зарурати таъсиси робитаҳои байнифаннӣ бо дигар фанҳои соҳаи гуманитариро тақозо мекунад.

Дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони хориҷӣ ҳамгирой яке аз шартҳои зарурии таълим маҳсуб шуда, рушди забони хориҷиро дар кӯдакон таъмин менамояд.

Ба роҳ мондани истифодаи дарсҳои ҳамгирошуда барои мактаббачагон дар омӯзиши забони хориҷӣ чиҳати рушди малакаҳои муоширати хонандагони мактабҳо имкониятҳои иловагӣ фароҳам меорад. Усули мазкур барои ҷустуҷӯи мустақилонаи чизи нав, истифодаи сарчашмаҳои гуногуни иттилоот (аз ҷумла ба забони модарии худ) аз ҷониби мактаббачагон мусоидат мекунад. Нақши омӯзгор дар ин маврид бояд хеле муҳим бошад ва ӯ ҳамчун равоншинос масъалаҳоро бояд дақиқ пешбинӣ карда тавонад.

Дар сурати бо методологияи таълим дар сатҳи зарурӣ шинос набудани омӯзгор, вай метавонад ба равоншиносии муассисаи таълимӣ муроҷиат

намояд, то ки дар якҷоягӣ роҳи мувофиқи ҳалли масъаларо барои синфи муайян (вобаста ба синну сол ва сатҳи омӯзиш) интихоб намуда, хусусиятҳои хоси баргузори дарси ҳамгирошудаи забони хориҷиро муҳокима ва арзёбӣ намояд.

2.2. Меъёри интихоби маводи таълимӣ ва ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон бо назардошти ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Омӯзиши равандҳои педагогӣ собит месозад, ки дар шароити муосир самт ва ҳадафҳои таълим, пеш аз ҳама, ба ташаккули қобилияти донишазхудкунии хонандагон ва ба соҳаҳои нави фаъолият зуд мутобиқ шудани онҳо равона карда шудааст. Дар ин раванд мактаббача бояд на танҳо соҳиби дониши муайян гардад, балки малакаи мустақилона ҳулоса баровардан, эҷодкорона фикр карданро аз худ намуда, дониши ҳудро мустақилона пурра сохта, дар чараёни афзоиши босуръати иттилоот ҳудро мутобиқ карда тавонад.

Тавре ки маълум аст, яке аз марҳилаҳои муҳимтарини раванди таълим дар шароити муосир, ин ба таври фаъолияти мустақилона аз худ намудани дониш мебошад. Тавассути ташкили оқилонаи кори мустақилона барои хонандагон самараи фаъолияти маърифатии онҳо афзун мегардад. Зеро ки дар мактабҳои муосир шаклҳои мухталифи кори мустақилона ба таври васеъ роҳандозӣ шуда, муҳтавои асосии концепсияи дидактикаи ватанӣ ва яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани сифати дониши хонандагон маҳсуб мешаванд.

Бояд зикр намуд, ки зери мафҳуми фаъолияти таълимӣ, қабл аз ҳама, раванди машғулияти хонанда, ки дар синф амалӣ мегардад, фаҳмида мешавад. Ташкили фаъолияти таълимии мактаббача бошад, кори синфӣ, хонагӣ, беруназсинфӣ ва кори мустақилонаро дар заминаи фанни таълимӣ дар бар мегирад. Дар кори мустақилона ҳавасмандӣ, мақсаднокӣ, мустақилият, худидоракунӣ ва дигар сифатҳои шахсии хонанда зухур мекунад. Он метавонад барои ташаккулёбии мавқеи мактаббача дар раванди таълим ҳамчун заминаи асосӣ хизмат кунад.

Кори мустақилона - ин фаъолияти мақсаднок, ҳавасмандии ботинӣ ва сохтори худ субъект зимни иҷрои амалҳои аз ҷониби ӯ анҷомдода ва танзимшуда маҳсуб шуда, сатҳи баланди худшиносӣ, рефлексивӣ, худтанзимкунӣ ва масъулияти шахсиро талаб намуда, ҳамчунин, дар раванди такмил ва худшиносии хонанда ба ӯ қаноатмандӣ медиҳад.

Аввалан, кори мустақилонаи хонанда натиҷаи ташкили дурусти фаъолияти таълимӣ дар синф мебошад, ки ҳавасмандии ӯро дар самти фаҳмиши мустақилилона ва амиқи зухурот дар вақтҳои берун аз дарс бедор мекунад.

Сониян, кори мустақилона мафҳуми аз вазифаи хонагӣ васеътар, яъне иҷро кардани супоришҳои аз ҷониби муаллим дар синф дода шуда мебошад, ки бояд то ба дарси навбатӣ омода шаванд.

Солисан, кори мустақилона бояд ҳамчун шакли олии фаъолияти таълимӣ, тарзи худомузӣ, ки бо машғулиятҳои синфӣ алоқамандии бевосита дорад, баррасӣ шавад.¹

Кори мустақилона таваҷҷуҳи ихтиёрии мактаббачаро доир ба зухуроти гуногун ба вучуд оварда, ҳамчун фаъолияти мустақилонаи таълимӣ имкон дорад дар шароити «ҳолии иттилоотӣ» - талабот ба дониш, аз худ кардани чизи наву номаълуме, ки дар раванди таълим воситаҳои қонеъ гардонидани чунин талабот вучуд надоранд, ба вучуд ояд.

Хусусияти хоси кори мустақилона дар он аст, ки он ҳамеша дар асоси маводи нав ва вазифаҳои маърифатӣ амалӣ мешавад. Талабот ба соҳибихтиёрӣ, иштироки фаъолона ва мақсаднокии роҳандозии робитаҳои байнифаннӣ ба кори мустақилона ҳамчун як намуди идомаи фаъолияти таълимӣ фаҳмида мешавад. Дар ин маврид муқаррароти таълими гурӯҳӣ бо кори фардии хонанда иваз карда мешавад, вале он имкон дорад дар шакли коллективона ҳам амалӣ шавад.

Таҷриба ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки ба таври фаъолона амалӣ гардидани кори мустақилонаи хонандагон дар ҳузури муаллим ва ҳамчунин,

¹. Особенности организации самостоятельной работы учащихся на различных ступенях образования при обучении иностранным языкам. <https://studfile.net/preview/4534447/page/2/> - санаи дастрасӣ 22.11.21.

омодагирии мустақилонаи берун аз синф, барои тамини самаранокии азхудкунии маводи таълимӣ аз ҷониби онҳо мусоидат хоҳад кард. Ташкили кори мустақилона ва роҳбарӣ аз болои он барои ҳар як омӯзгор вазифаи масъулиятнок ва душвор маҳсуб шуда, тарбияи фаъолнокӣ ва мустақилияти хонандагон бояд ҳамчун ҷузъи таркибии раванди тарбия мавриди таваҷҷуҳ қарор дода шавад. Ин вазифа, бешубҳа, барои ҳар як омӯзгор чун вазифаҳои муҳим ва дорои аҳамияти якумдараҷа бояд арзёбӣ шавад.

Маврид ба зикр аст, ки дар ин қисмати кор ҳадафи мо таҳқиқ ва омӯзиши ташкили кори мустақилонаи мактаббачагон ҳангоми таълими дарсҳои забони хориҷӣ (англисӣ) ва шароити иҷрои бомуваффақияти он мебошад. Зимни таҳлили масъалаи ташаккули мустақилияти мактаббачагон ду вазифаи ба ҳам наздик ва муҳимро бояд ба инобат гирифт. Якум, мустақилияти хонандагон зимни фаъолияти маърифатӣ, мустақилона аз худ намудани дониш ва ташаккули ҷаҳонбинии шахсии онҳо бояд инкишоф дода шавад; дуюм, бояд истифодаи мустақилонаи дониши азхуднамудаашон дар таълим ва фаъолияти амалӣ омӯзонда шавад.

Бояд зикр намуд, ки кори мустақилона воситаи муҳимми ба даст овардани дониши мукамал ва устувори хонандагон, инчунин, ташаккули фаъолияти мустақилона, инкишофи қобилияти ақлонии онҳо ҳамчун шахсият мебошад. Мактаббачае, ки бори аввал ба остонаи мактаб қадам мениҳад, ҳанӯз фаъолияти мақсадноки худро амалӣ карда наметавонад, ӯ малакае надорад, ки ҳадафи худро пешбинӣ кунад, амалисозии онҳоро назорат ва ҳадафро бо натиҷаи ҳосилшаванда алоқаманд созад. Ба мактаббача зарур аст, ки дар раванди таълим ба дараҷаи муайян ва ҳадафноки мустақилият расад, ки ин барои таъмини иҷрои вазифаҳои гуногуни дар раванди таълим бавучудоянда ва ҳалли онҳо мусоидат намояд.

Тавре ки маълум аст, дар раванди таҳқиқи масъалаи мазкур объекти омӯзиши мо фаъолияти мустақилонаи хонандагон буда, предмети он шароити амалисозии он мебошад. Мубрамияти ин масъала баҳснопазир аст, зеро ки интиқоли маҳорат ва эътиқоду маънавият аз муаллим ба шогирд танҳо тавассути суҳан, ба таври шифохӣ ғайриимкон аст. Раванди мазкур шиносӣ, дарк, коркарди мустақилона, фаҳмиш ва қабули ин малакаҳо ва

мафхумхоро дар бар мегирад. Маврид ба зикр аст, ки вазифаи асосии кори мустақилона ташаккули шахсияти соҳибфарҳанг низ мебошад, зеро ки шахс маҳз тавассути фаъолияти мустақилонаи фикрӣ ва маънавӣ инкишоф меёбад.

Пешрафту муваффақият дар аксар мавридҳо ба ташкили кори мустақилона вобаста буда, он ба баланд шудани самараи таълим мусоидат намуда, дорой аҳамияти бузурги тарбиявӣ мебошад. Кори мустақилона дар инкишофи фаъолияти маърифатии хонандагон нақши муассир дошта, шартҳои муҳимми аз ҷониби худӣ шахс танзим намудани рафтору интизом дар раванди азхудкунии усулҳои фаъолияти маърифатӣ маҳсуб шуда, дар мактаббача муносибати психологиро барои мустақилона пурра намудани дараҷаи дониши худ ва қобилияти самтгирӣ дар чараёни таъсири иттилооти фаровону гуногун зимни ҳалли вазифаҳои маърифатӣ ташаккул медиҳад. Мутаассифона, хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва миёна дар бораи малакаҳои оқилонаи меҳнат дар дарс ва усулҳои кори мустақилона, махсусан, фарҳанги кор бо китоб, усулҳои бо суръати баланд хондан, навиштан, аз худ кардан ва аз ёд намудани маводи хондашуда ҳанӯз маълумоти кофӣ надоранд.

Барои таълими кори фикрӣ, махсусан, ҳангоми кори мустақилона, ба бачагон омӯзондани мафхумҳои зарурӣ, аз қабилӣ сарфаи вақт, банақшагирии фаъолияти корӣ, таҳкими қобилияти ақлонӣ, тақмили хотира, кор бо китоб, худомӯзӣ ва ғайра муфид мебошад. Машғулиятҳо бояд маҳз тавассути истифода аз унсурҳои худомӯзӣ ташкил ва амалӣ карда шаванд.

Дар марҳалаи фаҳмиши маводи аз ҷониби хонандагон мавриди омӯзиш қарордошта, азхуднамоӣ ва умумикунонии он таъмин карда шуда, дар ин маврид омӯзгор ҳамчун «тарҷумон» баромад мекунад. Бо ин мақсад оид ба маводи фаҳмондашуда воситаҳои мушаххассозӣ, ки ба сатҳи дониши хонандагон мувофиқ бошанд, истифода мешаванд. Барои боз ҳам таъсиринок гардидани кори мустақилона, он бояд бо тасвирҳои гуногун, расмҳо, аз ҷумла бо чадвалҳои диаграммаҳо пурра карда шавад.

Дар марҳилаи азхудкунии бошад, омӯзгор ҳамчун ташкилотчи фаъолияти таълимии хонандагон баромад мекунад. Дар ин ҷо ба хонандагон омӯзондани техника, усулҳои шинохте, ки ба онҳо имконият медиҳад,

усулҳои ба даст овардани донишҳои нав ва дар амал татбиқ намудани онро аз худ менамоянд, таваҷҷуҳи бештар ҷудо кардан лозим мешавад.

Дар марҳалаи *амалия* омӯзгор нақши «машваратчӣ»-ро дошта, шакли асосии фаъолияти мактаббачагон кори мустақилонаи фардӣ мебошад. Дар вақти ташкили кори мустақилона оид ба омӯзиши забони хориҷӣ хусусиятҳои хоси диққатнокӣ ва хотираро ба инобат гирифтани аҳамияти муҳим пайдо мекунад.

Дар ин раванд хонандагон, қабл аз ҳама, бояд ба маводи омӯхташон шавқу рағбат дошта бошанд. Зеро ки маҳз майлу рағбат таваҷҷуҳро ба вучуд меорад. Муносибати мусбати эмотсионалӣ ба мавзӯ шартӣ муҳимми нигоҳ доштани таваҷҷуҳи доимӣ зимни кори мустақилона мебошад. Омӯзгор бояд маводи заруриро дар шакли фишурда ва фаҳмо баён намуда, гузаштан аз содда ба мураккабро ба хонандагон омӯзонад. Омиле, ки барои беҳтар равона сохтани таваҷҷуҳ ҳангоми кори мустақилона, гузоштани вазифаи асосноки маърифатӣ барои донишҷӯён омили муҳим маҳсуб мешавад. Вазифаҳо бояд дар аксар мавридҳо бо фаъолияти эҷодӣ, шугле, ки ба меҳнати фаъолонаи фикрӣ равона гардидааст, алоқаманд карда шаванд.

Бояд зикр намуд, ки раванди муҳимтарини психофизиологӣ, ки инкишоф ва рушди интеллектуалии инсонро муайян мекунад, хотира мебошад. Вазифаи муаллими забони хориҷӣ дар ин маврид аз он иборат хоҳад буд, ки хусусиятҳои хотираи хонандагонро моҳирона ба ҳисоб гирад, ҳангоми кори мустақилона оид ба аз худ кардан ва мустаҳкам намудани мавод усулҳои оқилонатарини азёдкуниро тавсия намояд.

Тавре ки муҳаққиқи рус Ю.А.Фидря таъкид мекунад, шартӣ зарурии гузаштан аз дараҷаи хотираи кӯтоҳмуддат ба дараҷаи хотираи дарозмуддат ин гузаронидани машқҳои фаровон барои мустаҳкамкунӣ мебошад. Бинобар ин, маводҳо барои машқҳои такрорӣ бояд оқилона ташкил карда шаванд. Ҷӣ

қадаре ки шумораи такрорҳо зиёд бошад, таассуроти дар хотира боқӣ мондан ҳамон қадар устувор ва дақиқтар мешавад.¹

Тибқи хулосаи муҳаққиқон дар омӯзиши забони хориҷӣ се намуди хотира иштирок мекунад: шунавоӣ, визуалӣ ва моторӣ.

Бояд зикр намуд, ки барои хонандагоне, ки забони хориҷиро меомӯзанд ва хотираи хуби визуалӣ доранд, на садо, балки шакли навишт (графикӣ) ё инъикоси калима муҳимтар аст. Хонандае, ки танҳо хотираи визуалиаш қавӣ ва яктарафа инкишоф ёфтааст, забони хориҷиро бо оҳистагӣ ва дар муддати тӯлонӣ аз худ мекунад. Барои чунин хонандагон дар хотир нигоҳ доштани садо ва талаффуз (интонатсия) душвор аст. Ҳамчунин, ин гуна хонандагон талаффузи хуб надоранд, вале грамматикаро нисбатан ба осонӣ аз худ мекунанд, бо забони хориҷӣ тарҷумаи хуб мекунанд, назарияро мукамал меомӯзанд, аммо малакаҳои амалии гуфторашон хуб ташақкул намеёбад. Муваффақиятҳо ва ноқомииҳои ӯ аз он вобаста аст, ки хотираи визуалии қавӣ инкишофёфта то чӣ андоза метавонад ба омилҳои шунавоӣ ва нутқ-моторӣ таъяс кунад.

Хонандагоне, ки дорои хотираи хуби шунавоӣ мебошанд, одатан дар таъяс ба тасвирҳои (ё инъикоси) садо фикр мекунанд. Дар ин маврид хотираи визуалӣ ва моторӣ барои онҳо нақши дуҷумдараҷа ё худ ёрирасонро мебозанд. Ин қабил хонандагон дар муқоиса ба хонандагоне, ки дорои хотираи инкишофёфтаи визуалӣ мебошанд, забони хориҷиро хеле хубтар ва тезтар аз худ мекунанд. Онҳо калимаю ибораҳоро ба осонӣ меомӯзанд, вале дар азхудкунии шаклҳои грамматикӣ мушкилӣ мекашанд ва бояд гуфт, ки тарҷумони хуби забони хориҷӣ низ шуда наметавонанд.¹

¹Ниг.: Фидря Ю. А. Организация самостоятельной работы учащихся на уроках иностранного языка. https://multiurok.ru/index.php/files/statia-na-temu-organizatsiia_samostoiatelnoi-rabot.html- Санаи дастрасӣ 22.11.21.

¹Ниг.: Фидря Ю. А. Ниг.: Фидря Ю. А. Организация самостоятельной работы учащихся на уроках иностранного языка. https://multiurok.ru/index.php/files/statia-na-temu-organizatsiia_samostoiatelnoi-rabot.html- Санаи дастрасӣ 22.11.21.

² Ниг.: Фидря Ю. А. Ҳамон ҷо.

Мактаббачае, ки хотираи мотории қавӣ ва яктарафа инкишофёфта дорад, фаҳмиш ва фикрронии ӯ тавассути тасвирҳо осонтар аст. Вай ҳангоме, ки ҳудаш калимаро талаффуз мекунад, онро хубтар дарк мекунад ва ҳичоҳро калимаҳоро хубтар мефаҳмад. Чунин хонанда наметавонад забони хориҷиро дар сатҳи зарурӣ азхуд намояд.²

Таҳқиқот ва таҷриба собит месозад, ки барои омӯзиши забони хориҷӣ хотираи омехта бештар мусоид ва маъмул мебошад. Дар сурати баробар инкишоф ёфтани ҳамаи намудҳои хотира чунин шогирд, новобаста аз усули таълим ва шахсияти муаллим, метавонад дар омӯзиши забон муваффақ шавад.

Бо назардошти ҳолатҳои психологӣ дар боло зикргардида, барои дар хотир нигоҳ доштани маводи зарурӣ зимни ташкили кори мустақилонаи хонандагон аз забони хориҷӣ, равона сохтани диққат ба тарзу усулҳои мувофиқ аҳамияти муҳим дорад. Тавассути роҳандозӣ намудани санҷиши «Муайян намудани шаклҳои хотира» маълум мешавад, ки хонандагон чӣ гуна хотира доранд ва дар асоси натиҷаҳои бадастомада таълими забони англисӣ ба роҳ монда мешавад.

Кори мустақилона шаклҳои гуногуни фаъолияти инфиродӣ ва коллективӣ таълимро дарбар мегирад, ки имкон дорад бе ширкати бевоситаи омӯзгор ё ин ки таҳти роҳбарии ӯ амалӣ карда шаванд.

Мо зимни омӯзиши масъала кӯшиш намудем, ки аз маводи таълимӣ ба таври васеъ истифода намуда, ҷиҳати муҳайё намудани шароит барои ҳамкориҳои мактаббачагон зимни фаъолияти мустақилона таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудем. Шогирдон он вазифаҳоро анҷом медиҳанд, ки ҳалли онҳо фаъолияти муштаракро талаб меkunанд ва дар айни замон шаклҳои кори инфиродӣ, ҷуфтӣ ва гурӯҳиро муттаҳид менамоянд.

Бояд зикр намуд, ки муносибати оқилона зимни бо ҳам пайваست намудани ин шаклҳои кор имконият медиҳад, ки шавқу ҳаваси хонандагон ба мазмуни фанни омӯхташаванда бедор карда шавад. Маводи нав бояд тавре фаҳмонда шавад, ки он бо маводи қаблӣ алоқаманд буда, ҳуди хонандагонро

барои хулоса ва ҷамъбааст намудан водор созад. Зеро ки вазифаи омӯзгор дар ин маврид, қабл аз ҳама, аз он иборат аст, ки ҳадаф ва мазмуни таълимиро интихоб ва ташкили оқилонаи худомӯзиро таъмин намуда, малакаи азхудкунии мустақилонаи дониши хонандагонро ташаккул диҳад.

Ҳамин тариқ, кори мустақилона бояд идоракуни, робитаи доимӣ бо машғулиятҳо зимни дарс, назорат, худидоракунии хонандагон, мунтазам ва мураттабии иҷрои онро таъмин намояд.

Воситаҳои маъмул ва бештар истифодашавандаи ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён – кор бо китоби дарсӣ, кор бо луғат «Дафтари корӣ» махсуб мешавад.

Тавре ки аз таҷриба ва мушоҳидаҳои шахсии муаллиф бармеояд, агар кор бо китоби дарсӣ аз рӯи низоми катъиян андешидашудаи вазифаҳои таълимию мантиқӣ ба ҷо оварда шавад, он ба ташаккули малакаи кори мустақилонаи хонандагон кумак намуда, ҷиҳати инкишофи фаъолияти фикрронии онҳо мусоидат хоҳад кард.

Ҳангоми кор бо китоби дарсӣ ба хонандагон вазифаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд, аз ҷумла:

- ба саволҳои пешакӣ гузошташуда ҷавоб ёбед;
- қоидаҳоро, ки дар матн сухан дар бораи онҳо меравад, муқоиса кунед;
- қоидаҳоро, ки дар асоси онҳо машқҳои пешниҳодшуда иҷро карда мешаванд, асоснок намоед;
- тарҳи ҳикояро тартиб диҳед;
- ҷадвалро аз рӯи маводи китоби дарсӣ пур кунед ва амсоли он.

Ҳар қадар синну соли хонандагон калон ва омодагии таълимии онҳо хуб бошад, кори мустақилона бо китоб ҳамон қадар бештар амалӣ карда мешавад. Хонандагонро ба ҷустуҷӯҳои таҳқиқотӣ бояд ташвиқ намуд, то ки онҳо аз матн иттилои заруриро ба даст оварда тавонанд.

Бояд зикр намуд, ки навъи муҳим ва муфиди кор дар ин самт – кор бо луғат мебошад. Чунин навъи фаъолият барои рушди тафаккур, фаъолияти маърифатӣ ва мустақилият мусоидат менамояд. Хонандагон бояд ба методологияи кори мазкур ошно бошанд, бо аломатҳое, ки дар луғат оварда

шудаанд, шинос шаванд, калимаҳоро дар дафтарчаи алоҳидаи луғатҳои худ дуруст навишта тавонанд. Нигоҳ доштани луғатҳои инфиродӣ ба рушди хотираи визуалӣ ва мотории хонандагон мусоидат мекунад.

Истифодаи «Дафтарчаи корӣ» низ барои ташкили самараноки кори мустақилона дорои аҳамияти калон мебошад. Ҳадафҳои истифодаи «Дафтарчаи корӣ» аз инҳо иборат мебошанд:

- ташаккул додани малакаи кори хаттӣ;
- ташкили низом дар фаҳмиши қоидаҳои грамматикӣ;
- тартиб додани низоми машқҳои, ки ба мустаҳкам намудани донишҳои забошиносӣ ва грамматика, инчунин, қавӣ гардидани малакаи суҳанронӣ бо забони хориҷӣ ёрӣ мерасонанд.

Маводи ин гуна дафтарҳои корӣ шаклҳои мухталифи машқҳои забони хориҷиро таъмин мекунад. Мактаббачагон тавассути дафтар метавонанд мустақилона, ҳам дар хона ва ҳам дар синф, кор кунанд. Маврид ба таъкид аст, ки дафтарчаи корӣ воситаи хуби ташкили назорати ҷорӣ дониш, малака ва маҳорати хонандагон мебошад.

Бояд зикр намуд, ки зимни ташкили кори мустақилонаи хонандагон, чи дар синф ва чи берун аз он, роҳандозӣ намудани усулҳои муносири таълим нақши муҳим мебозанд. Яке аз чунин усулҳои муфид ва самарабахш усули лоиха мебошад. Лоиҳа аз он ҷиҳат арзишманд махсуб мешавад, ки дар ҷараёни татбиқи он мактаббачагон мустақилона кор карданро меомӯзанд, дар фаъолияти маърифатӣ тарбиявӣ таҷриба мегиранд, ки ин дар шароити имрӯза ҷузъи зарурии таълим ба шумор меравад. Лоиҳа барои хонандагон аз он ҷиҳат қулай мебошад, ки онҳо имкон доранд дар шароити барояшон мувофиқ фикру андешаҳои худро ба таври эҷодкорона баён намоянд. Он имкон медиҳад, ки дониши хонандагони соҳаҳои гуногун ҳангоми ҳалли як масъала ба таври мунтазам муттаҳид карда шуда, барои дар амалия татбиқ намудани донишҳои андӯхташуда шароит фароҳам месозад. Ҳамчунин, усули мазкур ба муътадил сохтани раванди таълим дар мактаб, ташаккули малакаҳои кори мустақилонаи хонандагон мусоидат хоҳад кард.

Ҳадафҳои асосии истифодаи методикаи лоиха ҳангоми ташкили кори мустақилонаи хонандагон бо забони хориҷӣ инҳо мебошанд:

- нишон додани қобилияти мактаббача (ё гурӯҳи хонандагон) барои истифодаи малакаи тадқиқотие, ки дар раванди омӯзиш ҳосил намудааст;
- амалӣ намудани шавқу ҳаваси хонандагон ба мавзуи тадқиқот;
- баланд бардоштани дониш оид ба мавзуи интиҳобкардаи тадқиқот ва расонидани ҳамаи ин ба хонандагони дигар;
- намоиш додани сатҳи дониستاني забони хориҷӣ;
- созмон додани заминаи устувори омӯзиши забон барои хонандагон;
- талқин намудани масъулияти шахсии талабагон барои ширкат дар пешрафти таълим;
- фароҳам овардани шароит барои ташаккули шахсияти талаба, зеро ки лоиҳа тафаккури фаъоли мустақилро инкишоф дода, ба талаба, на танҳо дар хотир нигоҳ доштан ва такрор кардани донише, ки мактаб ба ӯ медиҳад, балки қобилияти дар амал татбиқ намудани онро меомӯзонад;
- ба хонандагон имкон медиҳад, ки ҳангоми ҳимояи лоиҳаҳо шахсияти худро эҳсос намояд;
- такмил додани малака дар шакли меҳнати коллективона (маҳорати фаъолият зимни ҳамкорӣ бо дигарон);
- мустақилона аз худ кардани донишро омӯзонад.

Лоиҳаҳо ҳамчун шакли фаъолият, ки ба муносибати шахсиятҳо нигаронида шудааст, барои таъмини худшиносӣ ва худро муаррифӣ намудани мактаббачагон шароити мусоид фароҳам меоранд. Лоиҳаҳо тақвият бахшидани фаъолияти онҳоро дар назар доранд: хонандагон аз маълумотномаҳо иттилоъ интиҳоб мекунанд, суратҳо ва расмҳоро меҷӯянд ва ҳатто, мустақилона сабти аудио ва видеоро анҷом медиҳанд. Чунин ҳолат барои баланд гардидани фаъолияти маърифатӣ ва эҷодии онҳо мусоидат намуда, майлу хоҳиши мактаббачагонро ба нишон додани ташаббус ва амали мустақилона бедор мекунад. Бачаҳо тавассути чунин корхояшон имкон пайдо мекунанд, ки тамаркузи неру, идора намудани фаъолияти худ ва ноил шудан ба натиҷаҳо омӯзанд.

Аҳамияти таълимӣ ва тарбиявии лоиҳаҳо, пеш аз ҳама, дар робитаҳои байнифаннӣ зоҳир шуда, ба рушди фаъолияти маърифатӣ, тасаввурот, худтанзимкунӣ, малакаҳои кори дастаҷамъона ва малакаи тадқиқотии

хонандагон мусоидат мекунанд. Методи мазкур истифодаи доираи васеи усулҳои проблемавӣ, тадқиқотӣ, ҷустуҷӯиро дар бар гирифта, ба натиҷаҳои амалияи воқеӣ нигаронида шудаанд.

Барои айёният, динамизм ва ҷолибтар будани презентатсияҳо мактаббачагон синтезатор, эффе́ктҳои мултимедиявӣ, албомҳои рангоранг ва плакатҳоро мавриди истифода қарор медиҳанд. Кор дар лоиҳа одатан аз якчанд дарс то як моҳ тӯл мекашад. Вазифаи асосии омӯзгор аз роҳбарӣ намудан ба тарзу усулҳои кор иборат буда, ӯ ҳамчун мушовир, ёрдамчӣ, нозир, манбаи иттилооти нав, ҳамоҳангсоз баромад мекунад. Кор дар лоиҳа ба хонандагон имконият медиҳад, ки паҳлуҳои ноаёнӣ ҳислатҳо, қобилият ва малакаҳо, аз ҷумла маҳорати ташкилотчигӣ ва истеъдоди ниҳонии худро ошкор созанд.

Бояд зикр намуд, ки дар марҳалаи ҳозираи таълим дар раванди азхудкунии дониш дар мактаб ба кори мустақилонаи хонандагон ва мутаносибан ҷустуҷӯи роҳҳои оқилонаи ташкил ва тақмили он аҳамияти калон дода мешавад.

Ҷои баҳс нест, ки агар мактаббача ҳамаҷуз 20-25 дақиқа ба омӯзиши маводи таълимӣ оид ба забони англисӣ машғул шавад, сатҳи азхудкунии он баландтар хоҳад буд, нисбат ба он, ки як бор пеш аз оғози дарсҳо 2 соат ба иҷрои супориш машғул мешавад. Қобили қайд аст, ки муҷриати мунтазам ба маводи таълимӣ ва қисм-қисм иҷро кардани супориш фаромӯшшавии маводи азхуднамударо пешгирӣ карда, ба ташаккул ва инкишофи маҳорату малакаҳои фаъолияти тафаккур ва нутқ мусоид менамояд. Ғайр аз ин, чунин шакли мунтазами кор ба дӯши мактаббача бори гарон намегузорад ва бо тағйир додани тартиби фаъолият иҷрои он имконпазир мешавад. Таҷриба ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки иҷрои супоришҳо бевосита пеш аз дарс камсамар буда, тақрибан ба гумон аст, ки барои омодагии хонанда ба дарси забони англисӣ чунин вақти холӣ вучуд дошта бошад. Ё кӯшиш мекунад, ки супоришҳоро тезтар, ҳатто дар як-якуним соат иҷро намояд, ки ин барои омодагӣ ба дарс басанда нест ва дар натиҷа супоришҳо рӯякӣ ва бо сифати паст иҷро карда мешаванд.

Бояд зикр намуд, ки чунин тартиби кор натиҷаи дилхоҳ надода, барои такмили маҳорату малакаи мактаббачагон нақши муассир намегузорад. Зеро ки калимаю ибораҳо ва сохторҳои грамматикӣ дар хотира устувор нақш намебанданд, талаба омодагии сусти худро ба дарс эҳсос менамояд ва бо ҳисси изтироб, бе майлу хоҳиши зиёд ба он меравад, ки ин, бешубҳа, ба ҳавасмандии умумии таълим таъсири манфӣ мерасонад.

Сарфи назар аз қобилияти мактаббача, агар ӯ дар як ҳафта як ё ду маротиба ба омӯзиш машғул шавад, ҳатто ба андозаи хеле маҳдуд ҳам бошад, азхудкунии забони англисӣ ғайриимкон мегардад. Машғулияти ҳаррӯза ва мунтазами мактаббача бо забони англисӣ, ки мундариҷа, шакл, усул ва усулҳои татбиқи он бевосита аз ҷониби муаллим роҳандозӣ карда мешавад, дар шароити муосир ба як зарурати таъхирнопазир табдил меёбад, вагарна кӯшишҳои ҳам хонандагон ва ҳам омӯзгорон барабас рафта, натиҷаи дилхоҳ намедиханд.

Қобили тазаккур аст, ки зимни омӯзиши ҳар гуна фан интиҳоби дурусти маводи таълимӣ вазифаи аввалиндараҷаи муаллим маҳсуб мешавад. Зеро ки метод ва равишҳои истифодашаванда дар чараёни таълим аз сифати маводи интиҳобшуда вобастагии ҷиддӣ доранд.

Тавре ки таҳлили адабиётҳо доир ба масъалаи мазкур собит месозанд, дар методикаи таълими забони хориҷӣ тӯли якчанд даҳсола (дар асарҳои Литаев М.А., Панов Т.М., Фоломкин С.К., Серов Т.С., Крилов Е.В., Крилов С.А., Малкин А.П. ва ғайра) проблемаи интиҳоби матнҳои таълимӣ барои хонандагон ҷойгаҳи муҳим дорад.

Тибқи хулосаҳои олимону педагогҳо зимни омӯзиши забони хориҷӣ матн чун маводи асосӣ ва муҳим то ҳанӯз боқӣ мондааст. Зеро ки матн барои хонандагон, чи ҳангоми машғулиятҳои мустақилона ва чи дар раванди дарс, манбаи иттилоот ва маҳсули фаъолияти нутқӣ (ҳам дар муошират ва ҳам дар навишт) ба шумор меравад. Ба андешаи муҳаққиқи русиягӣ Лытаева М.А.

матн ба туфайли сифати худ бо тамоми чузъҳои мазмунӣ таълим ва сатҳи салоҳияти байнифарҳангӣ мутаносиб аст.¹

Истифодаи босамари маводи матнӣ дар мактаббачагон талабот ба хонишно ташаккул дода, ҷиҳати рушди малакаи хониши боандеша, баланд гардидани сатҳи сифати нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ мусоидат намуда, малакаи коммуникативиро ғаъол ва захираи луғавии онҳоро ғанӣ месозад. Тибқи таърифи Коряковцева Н.Ф., матн – маҳсули коммуникативӣ ва концептуалии амалисозии системаи забонӣ дар доираи соҳаи муайяни муошират мебошад, ки моҳияти иттилоотӣ – маъноӣ ва прагматикӣ дорад.¹

Азбаски хониш яке аз талаботи муҳим дар омӯзиши забон мебошад, бинобар ин, истифодаи дурусти матн дар машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ вазифаи аввалиндараҷаи педагог шуморида мешавад.

Инчунин, ба андешаи муҳаққиқи дигари русиягӣ И.Р. Галперин, «матн – раванди эҷодкорӣ нутқ мебошад, ки дар шакли санади хаттӣ аз нигоҳи бадеӣ коркардшуда пешниҳод мешавад, яъне асари иборат аз номгӯй (сарлавҳа) ва як силсила вохидҳои махсуси муттаҳидшуда дар намудҳои гуногуни робитаи лексикӣ, грамматикӣ, мантикӣ, услубӣ мебошад, ки ҳадафмандии муайян ва муқаррароти прагматикӣ дорад».²

Хониши дуруст ва босаводонаи матнҳо, ҳамчунин, нутқи касбии коммуникативии хонандагонро кафолат медиҳад. Маҳз ба хотири дар хонандагон инкишоф додани малака ва қобилияти зарурии вобаста ба хониш, бояд матнҳо интихоб карда шаванд, ки мутобиқи тамоми меъёрҳо истифодаи онҳо дар машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ муҳим арзёбӣ мешавад.

Муҳаққиқи дигар О.Д. Вокуева таъкид мекунад, ки матни забони хориҷӣ дар машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ ба кадом мақсаде, ки истифода

¹Лытаева М.А. Межкультурная компетенция будущего специалиста и содержание обучения иностранным языкам / М.А. Лытаева, Е.С. Ульянова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2011. №4.- С. 110.

¹Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: пособие для учителей / Н.Ф. Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – С. 86.

²Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования/И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – С. 18.

шавад, дар он бояд падидаи лингвистиро дид, яъне ягонагии нишонаҳо ё хосиятҳои хоси матн маҳз дар ҳамин сатҳ.³

Бояд зикр намуд, ки дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ баъзан чунин ҳолатҳое пеш меоянд, ки шавқу рағбати хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ заиф мегардад. Сабаби ин метавонад сатҳи пасти дониши ибтидоӣ, мушкилоти фаҳмиши мавзӯ ва машқҳои он, инчунин, бетафовутӣ нисбат ба фанни таълимӣ ва ғайра бошад. Дар ин маврид вазифаи асосии омӯзгори забони хориҷӣ пайдо кардани роҳи ҳалли ин мушкилот ва бедор намудани майлу рағбати хонандагон ба омӯзиши фанни мазкур мебошад. Бинобар ин, омӯзгор бояд, ба ғайр аз фанни худ, доир ба асосҳои фанҳои дигар низ тасаввурот дошта, аз уҳдаи истифодаи сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ баромада тавонад ва барои боло бурдани савияи дониши худ мунтазам талош варзад.

Дар чунин маврид омили муҳимме, ки ҷиҳати таъмини таълими муваффақона мусоидат хоҳад кард, ин бедор намудани шавқу рағбати хонандагон, яъне муносибати мусбати онҳо ба забони хориҷӣ чун фанни таълимӣ ва, ҳамчунин, талаботи бошууронаи онҳо нисбат ба дарёфти дониш дар ин соҳа мебошад. Бинобар ин, зарур аст, ки на танҳо шавқи донишҷӯён нисбат ба забони хориҷӣ барангехта шавад, балки омӯзиши он чун фанни муҳимми касбӣ талқин гардад.¹

Тавре ки зикр гардид, дар ин раванд методи ҳамгиро, ки мо тавассути он таълими забони хориҷиро ба хонандагон пешниҳод менамоем, метавонад чун воситаи пайванд додани як фанни таълимӣ бо фанни дигар бо роҳи истифодаи маводи таълимӣ доир ба фанни мазкур хизмат кунад. Бояд ёдовар шуд, ки истифодаи дониши дар чараёни машғулиятҳои мустақилона бо усули ҳамгиро оид ба забони англисӣ азхуднамудаи хонандагон вазифаи

³ Вокуева О.Д. О параметрах учебного текста при обучении лексической стороне устной речи / О.Д. Вокуева // Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам / Межвузовский сб. Сиб.: Изд-во СИБГУ. 2001. – С. 141-144.

¹ Ниг.: Шарифзода Ф. Педагогикаи ҳамгиро/ Шарифзода. - Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 238.

муаллимро осон менамояд, рағбат ба омӯзиши забони хориҷиро баланд мебардорад. Зеро ки тавассути усули ҳамгиро дониши хонандагон аз доираи маҳдуди забоншиносӣ берун шуда, фаррохтар мегардад ва таассуроти доир ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти моддию маънавӣ ҳосилнамудаашон ҷиҳати афзудани майлу рағбати онҳо ба омӯзиши забони англисӣ мусоидат менамояд.¹

Амалияи таълими забони хориҷӣ собит месозад, ки истифодаи маводи таълимӣ доир ба соҳаҳои мухталиф барои ҳавасманд намудани хонандагон ба омӯзиши забони англисӣ, имконияти ғанӣ гардидани захираи луғавӣ, инкишофи қобилияти коммуникативии забони хориҷии онҳо муфид ва зарур мебошад.

Бо назардошти ин, мо бояд вазифаҳои зеринро анҷом диҳем:

-интихоби дурусти маводи таълимии фанҳои мухталиф, ки дар машғулиятҳои мустақилона оид ба забони англисӣ (ба эътибор гирифтани ҷанбаи иттилоотии мавод, навигарии мазмун ва ғайра) мавриди истифода қарор мегиранд;

-коркарди маводи зарурӣ барои хонандагон бо назардошти нишондиҳандаҳои гуногуни фанни забони англисӣ (ҳаҷми мавод, дар назар доштани вақти истифода, сатҳи дониши мактаббачагон, дастрас бадани мавод ва ғайра);

-муайян кардани замон ва ҷойи истифодаи маводи мазкур (ин мавод на дар ҳар як машғулияти мустақилона ё таълимӣ истифода бурда мешавад, бояд мавзӯи машғулиятҳо, ки дар он ҷо маводи мазкур истифода хоҳад шуд, муайян ва дақиқ бошад).

Ҳамгиро намудани фанни забони англисӣ бо фанҳои дигари таълимӣ ба рушди тафаккури эҷодии хонандагон мусоидат мекунад ва ба онҳо имконият медиҳад, ки дониши азхуднамударо дар шароити воқеии муқолима, ҳамчунин, дар фаъолияти ҳаррӯзаи худ истифода баранд. Он воситаи

¹ Ниг.: Шарифзода Ф. Ҳамон ҷо. - С. 254.

² Ниг.: Зыбина Н.Е. О способах организации профессионально-ориентированного обучения иностранному языку будущих специалистов сферы туризма и сервиса /Н.Е. Зыбина // Молодой ученый, ежемесячный науч. жур. 2012. № 5(40). – С. 420-423

муҳимми ташаккули сифатҳои шахсии ба муносибати хайрхоҳона бо табиат, бо одамон ва бо ҳаёт равонашуда мебошад.²

Қобили қайд аст, ки ҳангоми таълими забони хориҷӣ имкон дорад маводи таълимӣ дар шакли матн, слайд, ҷадвал, маводи аудио – видеоӣ, ки барои истифода дар машғулиятҳо оид ба фанҳои дигари бо ҳам наздик таъйин шудаанд, мавриди истифода қарор дода шаванд. Чунин амал метавонад натиҷаи хуб диҳад, аммо аз омӯзгор муносибати ҷиддӣ ва саъю талоши зиёдро талаб менамояд.

Тавре ки маълум аст, алҳол таълими забони хориҷӣ дар мактабҳои таҳсилоти умумии тоҷикӣ бештар ба ду забон – тоҷикӣ ва русӣ анҷом мегирад. Албатта, машғулиятҳои мустақилона ва дарсҳо низ ба забони таълимӣ сурат мегиранд. Бояд зикр намуд, ки мазмуни матнҳои фанҳои гуногун дар раванди таълими ҳамгиро метавонанд барои хонандагон мушқилфаҳм бошанд, чунки зимни омӯзиш мафҳумҳо ва истилоҳоте пеш меоянд, ки сохтори мураккаби грамматикӣ дошта, дарки он аз мактаббача кӯшишу талоши бештарро тақозо мекунад.

Вақте сухан дар бораи истифодаи мавод аз фанҳои гуногун меравад, тамоми ин мушқилот, чи дар раванди машғулиятҳои мустақилона ва чи дар раванди дарсҳо, бояд ба инобат гирифта шаванд. Хонандагони дорои сатҳи миёнаи дониши забони англисӣ ба ҷойи он ки ба омӯзиши забони англисӣ рағбат пайдо кунанд, баръакс, ба сабаби мушқилфаҳм будани мазмуни матнҳо, шояд нисбат ба омӯзиши забони хориҷӣ безътиной зоҳир кунанд. Сабаби дигари коҳиши шавқу рағбати хонандагон нисбат ба омӯзиши забони англисӣ метавонанд коркарди нодурусти маводи таълимии интиҳобшуда, машқҳо ё усули нодурусти ба хонандагон пешниҳод кардани маводи таълимӣ бошад. Бинобар ин, ҳангоми кор бо чунин мавод зимни машғулиятҳои мустақилонаи хонандагон аз забони хориҷӣ омӯзгор бояд хеле бодикқат бошад.

Дар асоси маводи таълимӣ, ки хонандагон оид ба фанҳои дигар меомӯзанд, метавон маводи дар машғулиятҳои забони англисӣ истифодашавандаро дар чунин шакл таҳия намуд:

-истифода бурдани мазмуни матнҳо, ки хонандагон аз рӯи фанни дигар омӯхтаанд;

-истифода бурдани маводи ба самти дахлдошта, аммо аз тарафи хонандагон ҳанӯз омӯхтанашуда.

Бояд гуфт, ки ин амалро бо натиҷаҳои зерин муфид арзёбӣ намудан мумкин аст:

Аввалан, манфиати истифодаи порчаҳои матн оид ба фанҳои дигар дар он мебошад, ки хонандагон аллакай ин иттилоотро медонанд ва моҳияти умумии мавзӯ, новобаста аз он ки дар матн метавонанд истилоҳоти махсус, ҳамчунин, ҷумлаҳои мураккаб ба қор бурда шаванд, барои онҳо фаҳмо аст.

Маҳз ба ҳамин мақсад мо пешниҳод менамоем, ки ин гуна мавод қорқард қардида, бо сатҳи фаҳмиши хонандагон мутобиқ қарда шаванд.

Маъноии умумии матн метавонад барои хонандагон фаҳмо бошад, аммо дар айни замон, онҳо ҳангоми тарҷимаи матн ва иҷрои машқҳо мушкилӣ мекашанд. Бинобар ин, ҳам мазмуни матн ва ҳам машқҳо доир ба он бояд то сатҳи фаҳмиши хонандагон сода қарда шаванд. Ҳангоми созмондиҳии қори мустақилонаи хонандагон низ бояд маводи зарурии таълимӣ интихоб ва қорқард қарда шаванд.

Сониян, дар бисёр ҳолатҳо метавон мушоҳида қард, ки матнҳои пешниҳоднамудаи омӯзгорон фақат иттилооти умумӣ доир ба мавзӯи омӯхташавандаи фанни таълимиро қарбар меқирад. Барои омӯзиши амиқи фан устодон маъмулан адабиёти асосӣ ва иловагиро барои омӯзиши муфассали мустақилонаи мавзӯ пешниҳод меқунанд. Мавриди зикр аст, ки чунин амал наҷандон барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, балки барои муассисаҳои таҳсилоти олиии касбӣ, махсусан, барои низоми қредитии таҳсилот хос аст, ки қар он зимни омӯзиш аз донишҷӯ мустақилияти бештар талаб қарда мешавад.

Дар маводи барои хонандагон пешниҳодшуда бояд доир ба олимон ва шахсиятҳои маъруф, ки дар рушди ин ё он соҳаи дониш ё фанни махсус саҳм гузоштаанд, иттилоот вучуд дошта бошад. Албатта, дар чараёни дарс чунин иттилоот чандон муфассал дода намешавад, бинобар ин, мактаббача дар ин хусус фақат тавассути машғулиятҳои мустақилона метавонад маълумоти муфассалтар дарёфт намоянд. Бинобар ин, аз нигоҳи мо дар машғулиятҳои мустақилона оид ба омӯзиши забони хориҷӣ ворид намудани матнҳои дорои иттилооти биографӣ дар бораи ҳаёт ва фаъолияти одамони машҳур ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамзамон, барои фаҳмотар ва ба дарки хонандагон наздиктар шудани ҳадафҳои маводи пешниҳодшуда, овардани мисолҳои шавқовар аз кашфиётҳои нави илмӣ ва техникӣ муфид хоҳад буд. Масалан, вобаста ба фанни асосҳои давлат ва ҳуқуқ овардани маълумотҳо доир ба низоми қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муқоисаи он ба кишварҳои дигар ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамчунин, истифодаи иттилоот дар бораи қонунҳои кишварҳои дигар, ки дар Конститутсияи ҷумҳурии мо мавҷуд нестанд, овардани далелҳои ҷолиб аз таърихи кишварҳои ҷаҳон низ барои бедор намудани ҳисси кунҷковӣ ва майлу рағбати хонандагон ба омӯзиши фанҳои дигар ва ҳуди забони хориҷӣ мусоидат хоҳад кард.

Илова бар ин, маводе вучуд доранд, ки мушаххасан ба ин ё он фанни алоҳида ё самти илму дониш дахл надоранд, аммо онҳо метавонанд барои хонандагон ҷолиб бошанд. Ба чунин мавод метавон иттилооти зеринро дохил кард:

1). Пешниҳоди маълумоти мухтасар доир ба технологияи нави иттилоотӣ. Бояд ёдовар шуд, ки масъалаи мазкур алҳол барои тамоми хонандагон ҷолиб аст. Хонандагон метавонанд чунин иттилоотро худашон дарёфт намоянд, аммо муаллим ҳам бояд онро дастрас намуда, дар асоси он маводи заруриро ба мақсадҳои таълимӣ таҳия созад.

2). Сохти давлатдории кишваре, ки забонаш омӯхта мешавад. Бо пешниҳоди чунин мавод барои хонандагон имконият фароҳам мешавад, ки доир ба сохт ва низоми идоракунии кишварҳои хориҷӣ маълумот пайдо кунанд. Маводи пешниҳодшуда метавонад дар бораи сохти давлатдории кишвари забонаш омӯхташаванда, низоми маориф, илм, фарҳанг ва соҳаҳои

дигари ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии кишвари мазкур маълумот диҳад. Маъмулан, хонандагон бо чунин иттилоот ҳангоми омӯзиши фанни “*Кишваришиносӣ*” ошно мешаванд.

3).Маконҳои тамошобоби кишварҳои ҷаҳон. Илова ба маводи дар боло зикршуда, хонандагон метавонанд дар бораи ҷойҳои دیدани кишвари худ, мамлакатҳои ҳамсоя ва хориҷа иттилоот пайдо намоянд.

Маводи мазкур метавонад ба шакли матн бо суратҳо, слайд ё видео таҳия ва пешкаши хонандагон карда шавад. Омода намудани маводи таълимӣ ва ҷигунагии истифодаи он дар машғулиятҳо аз имкониятҳои техникий муассисаҳои таҳсилоти умумӣ вобаста хоҳад буд.

Бояд зикр намуд, ки тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва, хусусан, талаботи стандарти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадафи таълими забони хориҷӣ аз худ намудани забонҳои хориҷӣ чун воситаи муқолима ва ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон махсус мешавад. Ҳадафи гузошташуда маҷмуи вазифаҳоеро муайян менамояд, ки муассисаҳои таҳсилоти умумии мамлакат ҷиҳати амалӣ намудани онҳо бояд тавассути таҳияи барномаҳои давлатӣ, сафарбар намудани иқтисодии зеҳнӣ ва заминаи моддию техникий мавҷуда саъю талош намояд.

Таҷрибаи таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ собит месозад, ки дар соҳаи мазкур ҳанӯз мушкилоти зиёде ҷой доранд, ки яке аз онҳо интиҳоб, созмондихӣ ва пешниҳоди дурусти маводи таълимӣ мебошад. Мушкилоти мавҷуда тӯли солҳои зиёд арзи ҳастӣ дорад ва сарфи назар аз талошҳои мақомоти давлатии соҳаи маориф, фаъолият дар ин самт беҳбудиро меҷӯяд.

Бояд зикр намуд, ки ҷиҳати рафъи мушкилоти мавҷуда муҳаққиқони соҳа ва коллективҳои педагогӣ андешаҳои мухталиф доранд. Омӯзиш ва таҳлили масъалаи мазкур собит месозад, ки имконияти бартараф намудани проблемаи мазкур дар тақмили маводи таълимӣ, интиҳоби дурусти онҳо, мутобиқати ин мавод, ҳадафҳо ва вазифаҳо таълим додани забони хориҷӣ ба хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва, инчунин, таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ мебошад.

Методи таълими ҳамгиро, чузъи тадбирҳое махсуб мешавад, ки мо барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ пешниҳод менамоем ва бояд ёдовар шуд, ки он ҳангоми омӯзиши бисёр фанҳо ба таври васеъ мавриди истифода қарор дорад. Зимни таълими забони хориҷӣ (англисӣ), ҳамчунин, таҳия намудани маводи таълимӣ низ бояд методи таълими ҳамгиро ба инобат гирифта шавад.

Дар ҳар гуна раванди таълим интиҳоби дуруст ва созмондиҳии маводи таълимӣ яке аз муҳимтарин унсурҳои омӯзиш мебошад ва натиҷаи ниҳоии кори таълимӣ бевосита ё ба андозаи зиёд аз дурустии иҷрои ин тартибот вобаста хоҳад буд. Ба ақидаи муҳаққиқи русиягӣ М.С.Багарядцева, зимни интиҳоби маводи забонӣ мутобиқи фанни асосии хонандагон, ҳамчунин, зимни моделсозии вазъияти воқеии истифодаи забони соҳаҳои омӯхташаванда ҳамгироии фанҳо хеле муҳим аст.¹

Интиҳоби маводи таълимӣ барои омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо усули таълими ҳамгиро хусусиятҳои хоси худро дорад. Ҳангоми интиҳоби маводи таълимӣ бояд тамоми ҷиҳатҳои раванди таълим ба эътибор гирифта шавад. Ба ибораи дигар, маводи таълимӣ бояд на танҳо иттилоотӣ, балки дар робитаи дучонибаи фанни забони хориҷӣ (англисӣ) ва фанҳои дигар роҳандозӣ шуда, самарабахш низ бошад. Зимни омӯзиш бояд на танҳо калимаҳо, ибораҳо ва ифодаҳои истеъмоли ҳаррӯза, балки истилоҳоти фанҳои гуногун низ аз ҷониби хонандагон истифода бурда шаванд.

Дар луғати нави истилоҳот ва мафҳумҳои методӣ таҳти маводи таълимӣ “маводи махсус интиҳобшуда ва аз нигоҳи методӣ шаклгирифта фаҳмида мешавад, ки бояд дар чараёни таълим муаррафӣ шавад ва аз худ гардад. Он матнҳои садодор ва хаттӣ, аломатҳои ғайрилафзӣ (формула, графика, нақша),

¹Багарядцева М.С. Интегрированное обучение студентов экономических специальностей иноязычному монологическому высказыванию на основе текстов профессионального содержания: дис. ... канд. пед. наук / М.С. Багарядцева. Екатеринбург, 2004. – С. 45.

забони имою ишора, фактҳои рафтори ғайрилафзӣ, воқеияти кишвари забонаш омӯхташаванда (масалан, суратҳо) ва ғайраро дарбар мегирад”.¹

Тавре ки муҳаққиқ Е.И.Архипова қайд менамояд, «...барои амалисозии ҷанбаи мазмунӣ таълими интегратсионӣ интихоб ва созмондиҳии маводи таълимӣ анҷом мегирад, яъне пояи зарурии фаҳмиши забонӣ ба вучуд оварда мешавад, ки бояд барои иртиботи касбии самтгиришуда ба забонҳои модарӣ ва забони хориҷӣ омӯхташаванда чун асос хизмат намояд”.²

Вай, ҳамчунин, таъкид менамояд, ки бояд гурӯҳи кории иборат аз устодон – лингвистҳо ва муаллимони фанҳои дигар барои таҳияи маводи таълимӣ оид ба таълими фанни забони хориҷӣ таъсис ёбад. Сарчашмаҳои адабии бо забони англисӣ, маводи машғулиятҳои лексикӣ ва амалӣ оид ба фанҳои умумӣ ва касбӣ, воситаҳои дарсӣ оид ба самтгирии касбӣ бо назардошти воҳидҳои дидактикии ҷудошуда дар тезауруси таълимӣ интихоб карда мешаванд.²

Бо ҷонибдорӣ аз нуқтаи назари Е.И. Архипова мехоҳем қайд намоем, ки таъсиси гурӯҳи корӣ ба мақсади интихоб ва созмондиҳии маводи таълимӣ оид ба таълими интегратсионӣ ба фоидаи кор хоҳад буд, чунки дар шароити имрӯзаи кишвари мо на ҳар як муаллими забони хориҷӣ бар замми донишони ихтисоси худ доир ба фанҳои дигари таълимӣ дониши васеъ дорад.

Пас, ҳангоми истифодаи таълими интегратсионии забонҳои хориҷӣ муаллим бояд мафҳумҳои умумӣ оид ба фанҳои дигарро низ азхуд намояд. Зеро методи интегратсионӣ боҳамалоқамандии забони хориҷӣ бо фанҳои гуногунро талаб менамояд ва ин талабот муаллимиро водор месозад, ки оид ба фанҳои пешбинишудаи ба забони хориҷӣ омӯхташаванда маводи таълимии иловагиро дастрас намояд.

¹. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г.

Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 335.

². Ниг.: Архипова Е.И. Ҳамон ҷо. –С. 53.

Ба ақидаи мо, маводи таълимие, ки дар методи интегратсионии омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) дар факултетҳои ғайризабонӣ истифода бурда мешаванд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

-иттилооти лингвистии сатҳи мувофиқ (сохтори грамматикӣ, лексика оид ба ихтисос) пешниҳод карда шаванд;

-мавод бояд бо синну сол ва курси таълимии хонандагон мутобиқат дошта бошад;

-дараҷаи дониши хонандагон оид ба забони хориҷӣ ба назар гирифта шавад;

-бояд маводи фанҳои гуногун, ки барои хонандагон пешбинӣ шудаанд, истифода бурда шавад;

-мавод бояд ҷанбаи тарбиявӣ дошта бошад;

-интиҳоби мавод бо назардошти рағбати хонандагон сурат гирад.

Қонуниятҳои методӣ дар мисоли интегратсияи забони хориҷӣ бо фанни ғайризабонӣ метавонад ба таври зерин зоҳир шавад:

-омили системаофарин – забон чун воситаи фаъолияти лафзӣ;

-шакли амалисозӣ – гузаронидани курс дар баробари курси асосии забони хориҷӣ ё ба ҷойи он.¹

Муаллим зимни таълими забони хориҷӣ ба хонандагон тавассути методи интегратсионӣ, бояд кӯшиш намояд, ки ҳар як маводи таълимӣ бо талабот ва усулҳои методи таълими интегратсионӣ мутобиқат дошта бошад.

Усул (принсип) – ин категорияи фаъолияти ифодаёфта дар консепсияи педагогӣ, ифодаи методии қонунҳо ва қонунмандиҳои даркшуда, дониш дар бораи ҳадафҳо, моҳият, мазмун, сохтори таълими ифодаёфта дар шакл мебошад, ки имконият медиҳад, онҳо ба сифати меъёри танзими амал истифода бурда шаванд.¹

¹Багарядцева М.С. Интегрированное обучение студентов экономических специальностей иноязычному монологическому высказыванию на основе текстов профессионального содержания: дис. ... канд. пед. наук / М.С. Багарядцева. - Екатеринбург, 2004. – С. 16.

¹Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. пед. Заведений / В.И. Загвязинский. – М.: Изд. «Академия», 2001.-С. 35.

² Загвязинский В.И. Ҳамон ҷо. – С. 37.

Усулҳои таълим дар дидактикаи муосир чун тавсияе баррасӣ мешаванд, ки фаъолияти педагогӣ ва умуман, раванди таълимро чун воситаи дастёбӣ ба ҳадафҳои педагогӣ бо назардошти қонунмандиҳо ва шароити гузаштани раванди таълимӣ – тарбиявӣ самтгирӣ менамояд.² Ин, қабл аз ҳама:

- интихоби маводи таълимӣ;
- тартиб ва мавқеи маводи таълимӣ дар курси омӯзишӣ;
- ҷорӣ кардани маводи таълимӣ;
- аз худ кардани маводи таълимӣ;
- назорат ба маводи таълимӣ.³

Борозенетс Г.К. чунин усулҳои асосӣ ва воситаҳои муносибати интегратсионӣ ба таълимро пешбинӣ менамояд: рушди ҳамзамони тамоми намудҳои фаъолияти нутқӣ, истифодаи адабиёти аутентии таълимӣ, тақвияти нақши воситаҳои аудио – видеоӣ ва дигар воситаҳои техникӣ дар таълим, мустақилияти омӯзандагон ва ғайра. Илова бар ин, ҳамгироии (интегратсияи) ин омилҳо имконият медиҳад, ки дигар афзалиятҳои методҳои - интенсивӣ – активӣ (дар назар гирифтани ягонагии даркшуда ва даркнашудаи фаъолияти равонии омӯзандагон, таъба забони модарӣ, муносибати глобалӣ ба маводи азхудкарда, пешгузариши шифохӣ, театрикунонӣ ва драматикунонии фаъолияти таълимӣ, асбобҳои аёнии аудитивӣ, фазои мусоиди таълим, эътибор ва эътимод ба метод ва ба устод ва ғайра) истифода бурда шаванд.⁴

Бо ҷонибдорӣ аз хулосаҳои Г.К. Борозенетс мехоҳем илова намоем, ки фақат дар сурати истифодаи дурусти мазмун, сохтор ва шакли истифодаи маводи таълимӣ метавон натиҷаҳои заруриро ба даст овард. Агар сохтор, шакли истифодаи мавод вайрон шавад, ё вақт нодуруст тақсим карда шавад, он гоҳ ин боиси он мегардад, ки шавқмандии хонандагон коҳиш меёбад, онҳо алоқамандӣ ба омӯхтани забони хориҷиро аз даст медиҳанд ва тамоми саъю

³. Товбаева М.М. Научно-методические основы интегрированного обучения русскому языку в таджикской школе: дис. ... канд. пед. наук / М.М. Товбаева. – Душанбе, 2010. – С. 80.

⁴. Борозенец Г.К. Интегративный подход к формированию коммуникативной компетентности студентов неязыковых вузов средствами иностранного языка: дис. ... д-ра пед. наук / Г.К. Борозенец. Тольятти, 2005. – С. 88.

талоше, ки дар чараёни омодагӣ ба курси забони англисӣ сурат гирифт, ба ҳадар хоҳад рафт.

Ҳангоми таълими интегратсионии забони хориҷӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки матнҳои жанру ҷанбаҳои гуногун истифода бурда шаванд, технологияи инноватсионӣ, маводи аудио – видеоӣ, асбобҳои айёни ва дигар маводу воситаҳои таълим ба кор бурда шаванд.

Ҳамин тариқ, аз рӯзҳои аввали ба мактаб ҳозир шудани бачагон маҳорати кори мустақилонаи онҳо бояд инкишоф дода шавад. Вобаста ба синну соли мактаббачагон ҳиссаи кори мустақилона дар раванди таълим давра ба давра зиёд мешавад, зеро ки амалӣ намудани кори мустақилона бояд ба инкишофи табиӣ талабагон муносиб ва баробар бошад. Ин, қабл аз ҳама, ба он вобастагӣ дорад, ки барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ баланд будани ҳассосият, омодагӣ ба омӯختани ҳама чизе, ки ба онҳо таълим дода мешаванд, хос аст.

Тибқи муқаррароти мавҷуда ҳиссаи кори мустақилона дар синфҳои ибтидоӣ бояд на камтар аз 20 фоизи вақти дарсро ташкил диҳад. Ин нишондод дар синфҳои миёна тақрибан 50 фоиз ва дар синфҳои болоӣ бошад, 70 фоизро ташкил медиҳад. Воқеият чунин аст, ки барои кори мустақилона дар раванди таҳсил вақти хеле кам ҷудо карда мешавад. Ташкили кори мустақилонаи мактаббачагон дар чунин ҳаҷм ва бе фароҳам сохтани шароити мувофиқ, натиҷаи дилхоҳ нахоҳад дод. Дар чунин маврид омӯзгор низ уҳдадор аст, ки барои фароҳам овардани шароит мусоидат намояд. Ҳадафҳои пешбинишуда имкон дорад тавассути ташкили оқилонаи машғулиятҳои таълимӣ, бо ёрии супоришҳои иловагӣ барои омӯзиши мустақилона, инчунин, истифодаи усулҳои муосири таълим, ки ба рушди мустақилият ва эҷодиёти хонандагон нигаронида шудаанд, амалӣ гарданд.

Таҳқиқ ва баррасии масъалаи мазкур собит намуд, ки барои ташкили самараноки кори мустақилонаи хонандагон муаллим бояд раванди маърифатии талабаро ба нақша гирифта, тарзи дурусти ҳалли масъаларо интихоб карда тавонад, зеро ки интихоби маводи таълимӣ дар ин самт аҳамияти муҳим дорад. Аз ин рӯ, баланд бардоштани сатҳи сифати таълим бо такмил додани усулҳои ташкили дарс дар синф алоқаи зич дорад.

Барои баланд бардоштани сифати таълим, бедор намудани ҳавасмандии маърифатии мактаббачагон, шавқу рағбат ба ин фан аҳамияти хоса дорад. Хонандагон бояд ба мазмун ва муҳтавои маводи пешниҳодшуда сарфаҳм раванд. Илова бар ин, фаъолияти таълимии мактаббачагони муосир бояд ҷолиб ва қаноатбахш бошад ва онҳо барои ин ҳақ ҳам доранд. Аммо танҳо таъмини ҳавасмандӣ ва бедор кардани шавқи маърифатии хонандагон барои амалӣ намудани ин ҳадафҳо басанда нест. Минбаъд, зарур аст, ки аввалан, дарки возеҳи ҳадафҳои таълим ва дуюм, роҳу василаҳои ба даст овардани ин ҳадафҳо, чи дар раванди дарс ва чи дар раванди иҷрои корҳои мустақилона, нишон дода шаванд.

2.3. Натиҷагирӣ аз таҳлили корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ оид ба ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Санҷиши натиҷаҳои методи таълими ҳамгирошуда зимни таълими забони хориҷӣ (англисӣ) ва ташаккули нутқи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ имкон медиҳад, ки доир ба муассирияти он хулосагирӣ намоем. Бо ин мақсад дар муассисаҳои таълимии №29, 48 шаҳри Душанбе ва мактаби №49 ноҳияи Рӯдакӣ санҷиши муассирияти методи таълими ҳамгироии забони хориҷӣ (англисӣ) ва ташаккули нутқи коммуникативӣ дар хонандагони синфҳои 9 ва 11-ум машғулияти санҷишӣ гузаронида шуд. Бояд зикр намуд, ки матнҳои таълимии бо забони хориҷӣ пешниҳодшуда, аслан дар заминаи робитаи байнифанин, ки зимни таълими забони хориҷӣ дар ин муассисаҳои таълимӣ роҳандозӣ гардида буд, омода ва мавриди санҷиш қарор дода шуданд.

Дар ҷараёни санҷиш маҷмуи машқҳо, ҳам барои кори хаттӣ ва ҳам барои нутқи шифоҳӣ таҳия гардида, ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои санҷишӣ ба таври васеъ истифода бурда шуданд. Дар ҷараёни машғулиятҳо, ҳамчунин, супоришҳои омодашудаи коммуникативӣ барои инкишофи ҳониши ҳам матнҳои забони хориҷии самтгиришуда ва ҳам барои такмили гуфтугӯи хонандагон истифода бурда шуданд. Матнҳо ба шакли диалог ва

монолог, ҳолатҳои маъмули муошират низ омода шуда, мавриди истифода қарор гирифтанд.

Барои ширкат дар санҷиш, аслан хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти умумии зикргардидаи шаҳри Душанбе ҷалб карда шуданд. Ҳамчунин, барои таҳлили муқоисавии масъалаи мазкур мо хонандагони синфҳои болоии муассисаи таҳсилоти умумии № 49 воқеъ дар деҳаи Оқчакмани ноҳияи Рӯдакиро, ки хонандагон аслан, дар шароити воқеии зиндагии деҳот қарор доранд, интихоб намудем.

Бояд тазаққур дод, ки санҷиш тайи 2 сол идома ёфта, марҳалаҳои зеринро фаро гирифт:

Марҳалаи аввали таҳқиқот, аслан хусусияти ҷустуҷӯӣ – назариявӣ дошта, соли хониши 2018-2019-ро дар бар мегирад. Ҳадафи марҳалаи мазкур таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи пешқадами педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар буда, бо аҳамияти таълими забони англисӣ ба асоси методи интегратсионии таълими хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ муайян карда мешавад. Ҳамчунин, дар ин раванд сохтор ва методологияи тадқиқот ташаккул ёфта, технология (мазмун, шакл, методи таълим) ва созмондихии раванди таълим тарҳрезӣ гардид.

Тадқиқот собит намуд, ки масъалаи таълими ҳамгиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва миёнаи умумӣ аз ҷониби олимони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, дар ин самт корҳои илмӣ зиёд ба анҷом расонда шудаанд. Вале, тавре ки аз таҳлилҳо бармеояд, истифодаи амалии методи мазкур ҳангоми омӯзиши фанҳои гуногун нисбат ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бештар дучор мешавад. Маврид ба таъкид аст, ки дар барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таълими ҳамгиро ва робитаҳои байнифанӣ ҷой дода шудааст. Бинобар ин, ба андешаи мо, маҳз бо ҳамин сабаб истифодаи методи мазкур дар ин муассисаҳо нисбатан васеъ ба роҳ монда шудааст.

Санҷиш нишон дод, ки дар раванди таълими забони хориҷӣ бар иловаи китобҳои дарсии асосӣ маводи таълимии иловагӣ ба кор бурда мешавад, аммо ин барои омӯзиши амиқи забон ва ошно кардани хонандагон бо фарҳанги кишвари забонаш омӯхташаванда басанда нест. Дар робита ба ин,

ба мо лозим шуд, ки чунин мавод, монанди матнҳои асли дорои ҷанбаи гуногунро аз маҷаллаҳо ва рӯзномаҳо ҷустуҷӯ карда, коркард намоем, шакли аудиоии ин матнҳоро сабт намоем, слайди машғулиятҳо ва ғайраро таҳия кунем, то ин ки минбаъд онҳоро ба асоси методи ҳамгирошудаи таълим истифода намоем. Маводи таълимии иловагии зикргардидаро низ дар маводи таълимӣ дохил намуда, ҳамроҳи китобҳои асосӣ, ки ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) ба хонандагони синфҳои болоӣ таълим дода мешуданд, зимни санҷиш мавриди истифода қарор додем.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳамкорӣ бо устодони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ки дар он ҷо санҷиш гузаронида шуд, дар раванди тадқиқоти мо нақши муҳим бозӣ кард. Маводи таълимӣ, ки дар зарфи чанд сол ҳангоми таълими забони хориҷӣ истифода бурда мешуд, барои мо имконият дод, ки маводи нави таълимиро, ки баъдан дар асоси методи интегратсионии таълим истифода бурда шуданд, ҷустуҷӯ карда ёбем.

Дар ин марҳала дар заминаи маводи барои хонандагон ҷамъовардашуда бо истифодаи методи таълими ҳамгиро машғулиятҳои санҷишӣ омода карда шуд. Ин машғулиятҳо якҷо бо устодони ботаҷриба, ки ба хонандагон забони хориҷиро таълим медиҳанд, омода карда шуданд. Баъд аз ворид кардани тағйирот ва иловаҳо ин машғулиятҳо дар марҳалаи дигар (*таълими санҷишӣ*) истифода бурда шуданд.

Дар марҳалаи аввали тадқиқот омӯзгорони забони хориҷӣ ба чунин натиҷа расиданд, ки баъд аз омода кардан ва гузаронидани омӯзиши санҷишӣ, ба даст овардани натиҷаҳои мусбат ва ҷорӣ намудани методи мазкур дар амалия, имконияти якҷоя омода кардани китоби дарсии алоҳида оид ба забони хориҷӣ, аз ҷумла, доир ба забони англисӣ барои хонандагони синфҳои гуногун пайдо мешавад.

Натиҷаи марҳалаи ҷустуҷӯӣ – назариявии санҷиш ба таври ҳуҷҷатӣ қайд карда нашуд, вале барои созмондихии марҳалаи санҷишӣ – омӯзишӣ асос гардид.

Марҳалаи дуввуми таҳқиқоти мо – санҷишӣ – омӯзишӣ ном дошта, ба соли хониши 2019-2020 рост меояд. Бо ин мақсад дар якҷанд муассисаи

таҳсилоти умумии шаҳри Душанбе ва ноҳияи Рӯдакӣ барои ислоҳи асоси назариявӣ ва усулҳои амалии ташаккули методи таълими ҳамгиро машғулиятҳои озмоишӣ гузаронида шуд.

Ҳадафи омӯзиши санҷишӣ аз ин иборат буд:

а) мусоидат намудан ба ташаккул ва рушди малака ва қобилияти коммуникативии забони хориҷии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҳангоми истифодаи методи таълими ҳамгиро;

б) тасдиқ ё рад кардани методи пешниҳоднамудаи мо барои таълими забони хориҷӣ, ки ба ташаккули малака ва қобилияти лексии хонандагони синфҳои гуногуни муассисаҳои таҳсилоти умумӣ равона карда шудааст.

Фарзияи санҷиш: агар маълумоти санҷиш рушди нишондиҳандаҳои ташаккули нутқи забони хориҷӣ ва инкишофи малака ва қобилияти коммуникативии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ зимни истифодаи методи таълими ҳамгиро дар гурӯҳи таҷрибавиро ба муқоисаи гурӯҳи назоратӣ нишон диҳанд, он гоҳ ин аз самаранокии методикаи таълими пешниҳодкардаи мо ва маҷмуи матнҳо ва машқҳо (дарсҳо) – и таҳиякарда шаҳодат медиҳад.

Барномаи тадқиқоти марҳалаи мазкур давраҳои зеринро дарбар гирифт.

1.Пурсиши иштирокчиёни санҷиш ба воситаи саволнома. Мақсади пурсиш ошкор кардани шавқи хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ ва мушкилии раванди омӯзиши забони хориҷӣ буд.

2.Усули санҷиши хонандагон. Санҷиши мазкур бо роҳи навиштани диктант, иншо, иҷро кардани монолог ва диалог ва тестикунонӣ анҷом гирифт. Ин раванд барои мо имконият дод, ки сатҳи дониш, фаҳмиш ва омодагии хонандагонро ба омӯзиши забони хориҷӣ муайян намоем.

3.Таълими санҷишӣ. Дар чараёни таълими санҷишӣ маводе мавриди истифода қарор дода шуд, ки дар марҳалаи аввали санҷиш омода шуда буд.

4.Назорати фосилавӣ. Мақсади гузаронидани назорати фосилавӣ муайян намудани динамикаи ташаккули нутқи забони хориҷии хонандагон дар чараёни таълими санҷишӣ буд.

5.Таҳлили натиҷаҳои санҷиш. Дар санҷиш хонандагон аз ду муассисаи таҳсилоти умумии шаҳри Душанбе (240 нафар) ва як муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Рӯдакӣ (60 нафар) (Гурӯҳи санҷишӣ) иштирок намуданд.

Барои муқоисаи натиҷаҳои таълими санҷишӣ ва ташаккули нутқи забони хориҷии коммуникативии хонандагон, аз худ кардани лексика ва истилоҳоту мафҳумҳо дар асоси методи интегратсионии таълим ва натиҷаҳои бадастомада, таълим дар гурӯҳҳои назоратии ҳамин мактабҳо ба теъдоди 240 ва 60 нафар созмон дода шуд (Гурӯҳи назоратӣ).

Таълими санҷишӣ тайи 2 давраи (чоряки) соли таҳсили 2019-2020 (моҳҳои декабри 2019 ва майи соли 2020) гузаронида шуд.

Машғулиятҳо оид ба забони англисӣ дар муассисаҳои таълимии мазкур аз тарафи омӯзгорони забонҳои хориҷии ин мактабҳо гузаронида шуданд. Зимни созмондиҳии санҷиш ин чиз дар назар гирифта шуд, ки шароити тадқиқоти санҷишӣ бояд ба ҳадди ниҳой бо шароити маъмулии раванди таълим наздик бошад. Зеро ки тибқи андешаи баъзе муҳаққиқон дар ин маврид тағйир додани шароит эҳтимолияти ба даст овардани натиҷаҳои истифоданашиаванда дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти умумиро пеш меорад.¹

Барои табиӣ будани санҷиш аз ҷониби муҳаққиқ вазифаҳои зерин анҷом дода шудаанд:

а) аз оғоз то анҷоми санҷиш шумораи хонандагон дар гурӯҳҳои санҷишӣ ва назоратӣ тағйир дода нашуд;

б) таълими санҷишӣ тайи як давра (чоряк) гузаронида шуд ва санҷиш дар дарсҳои забони хориҷӣ анҷом гирифт;

в) сатҳи дониши хонандагон ҳам дар гурӯҳи санҷишӣ ва ҳам дар гурӯҳи назоратӣ тақрибан як хел буд (аз рӯи натиҷаи тест, ки ба мақсади муайян кардани сатҳи дониш ва фаҳмиши забони англисӣ гузаронида шуд).

¹. Шадыева, Ш. М. Имкониятҳои фаолгардонии маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълими ҳамгироии забони модарӣ/[Текст]/ Ш.М.Шадыева // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ – назариявӣ дар мавзӯи «Саҳми профессор Шарипов Ф.Ф. дар рушди технологияи иттилоотӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (24 ноябри соли 2021). - С. 104 – 109; Пассов, Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам /[Текст]/ Е.И. Пассова. – М., 1977. -120 с.

Илова бар ин, хангоми гузаронидани таҷриба мо шароити тағйирёбӣ ё тағйирнаёбӣ дар гурӯҳҳои санҷишӣ ва назоратиро муайян кардем. Тасмим гирифтем, ки дар шароити тағйирёбӣ чунин омилҳо, монанди миқдори машғулиятҳои дарсӣ (оид ба фанни забони хориҷӣ (англисӣ) мутобиқи нақшаи таълимӣ барои соли хонандагони синфҳои болоӣ), барномаи таълимӣ, тахминан сатҳи якхелаи дониши хонандагон дар гурӯҳҳо ва ғайраро бетағйир монем.

Ба шароити тағйирёбӣ инҳоро дохил кардем:

а) истифодаи маводи таълимии омодашуда дар асоси методи интегратсионӣ дар чараёни таълим дар гурӯҳи санҷишӣ ва маводи анъанавӣ ва китобҳои дарсӣ дар гурӯҳи назоратӣ;

б) истифодаи маҷмуи матнҳои гуногун, машқҳо, шеваҳо ва коркардҳои муаллифӣ дар гурӯҳи санҷишӣ ва дар гурӯҳи назоратӣ машқҳо аз дохили китобҳои дарсӣ.

Дар чараёни пурсиш, ба ғайр аз гурӯҳҳои санҷишӣ ва назоратӣ, ки баъдан дар таълими санҷишӣ иштирок карданд (300 нафар), ҳамчунин, гурӯҳи хонандагони синфҳои дигар низ иштирок карданд. Ҳамагӣ дар пурсиш 450 нафар хонандагон ширкат намуданд.

Ба ғайр аз ошкор намудани сатҳи дониш ва шавқу рағбати хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ, ҳамчунин, ошкор намудани хусусияти шавқу рағбати омӯзиши забони хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуд.

Барои тадқиқи хусусияти шавқи хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ тест – пурсиши Т.Д.Дубовицкая истифода бурда шуд.

Мутаассифона, натиҷаи тест – пурсиши мазкур нишон дод, ки дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар шавқи ботинӣ ба омӯзиши забони хориҷӣ ба сабабҳои гуногун ба таври кифоя рушд наёфтааст. Масалан, ба сабабҳои кам будани миқдори соатҳои ҷудошуда барои таълими забони хориҷӣ; машғулиятҳои зиёди хонандагон оид ба фанҳои соҳавӣ ва тавачҷуҳи камтар ба таълими забони хориҷӣ; муносибати нобоварона нисбат ба имконияти истифодаи забони хориҷӣ дар фаъолияти ояндаи касбӣ ва ғайра.

Ҳамин тариқ, мо сатҳи ташаккули рағбати ботинии фаъолияти таълимии донишҷӯёнро муайян карда, натиҷаҳои зеринро ба даст овардем:

Мо ин эҳтимолро истисно намекунем, ки бо сабаби беҳбуди сифати таълим ва зиёд шудани таваҷҷуҳ ба проблемаҳои омӯзиши забони хориҷӣ дар сатҳи давлатӣ, натиҷаҳои ба дастмадаи мо метавонанд ҳар сол ба самти мусбӣ тағйир ёбанд.

Дар пурсиши дигар, ки ба мақсади ошкор кардани қонеъшавии хонандагон аз раванди таълими забони хориҷӣ гузаронида шуд, 300 нафар хонандаи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ иштирок намуданд. Пурсиш натиҷаҳои зерин дод:

1. Теъдоди зиёди хонандагони дар пурсиш иштирокнамуда омӯзиши забони хориҷӣ бо истифодаи методҳои нави таълим, технологияи инноватсионӣ, ҳамчунин, истифодаи китобҳои дарсӣ барои ихтисосҳои алоҳида ба забони тоҷикиро ба мақсад мувофиқ мешуморанд. Натиҷаи ҷавоб ба ин савол, ки оё омӯзиши забони хориҷӣ дар ҳамгирой бо фанҳои дигар зарур аст, чунин буд:

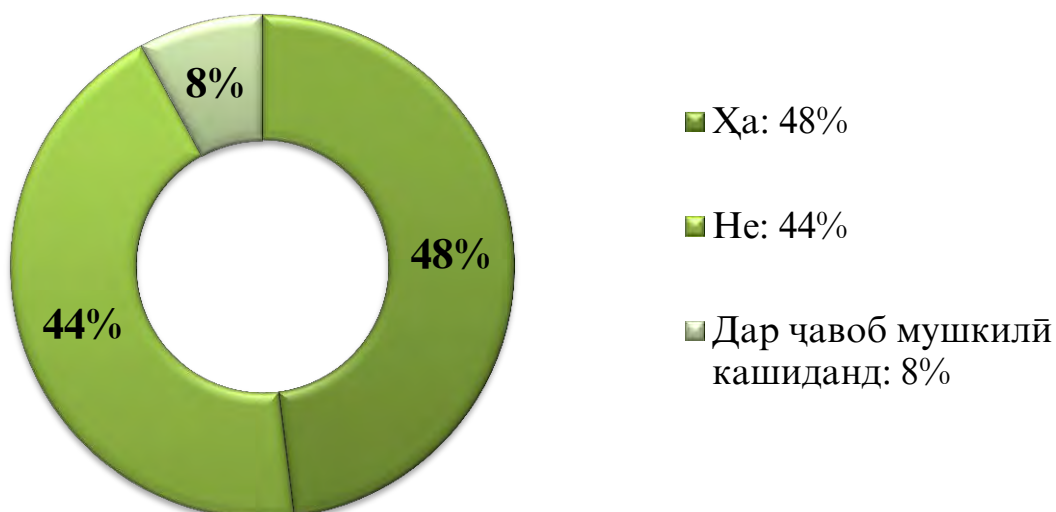
**Аз 300 нафар хонандагон ба саволи
"Омӯзиши забони хориҷиро зарур
мешуморед?" чунин ҷавоб доданд:**

2. Дар робита ба мақсади омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ аксари хонандагон (61%) аз худ кардани малакаи тарҷимаи мақолаҳою ҳикояҳо аз васоити ахбори омма – маҷаллаҳо ва рӯзномаҳо ро қайд карданд. 58% зарурати аз худ кардани муошират бо намоёндогони кишварҳои хориҷӣ, миллатҳои англисзабонро дар шакли хаттӣ ва шифоҳӣ зикр карданд.

3. Аз теъдоди умумии хонандагон, ки дар пурсиш иштирок карданд, 44% аз омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ изҳори нигаронӣ карда, онро ғайриқаноатбахш шумориданд. Меҳоҳем таъкид намоем, ки ин рақам метавонад чандон дақиқ набошад, чунки ба гуфтаи хонандагон, аксари онҳо изҳор доштанд, ки аз низоми (системаи) таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қаноатманд нестанд.

**Оё таълими забони хориҷӣ дар
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ шуморо
қаноатманд месозад?**

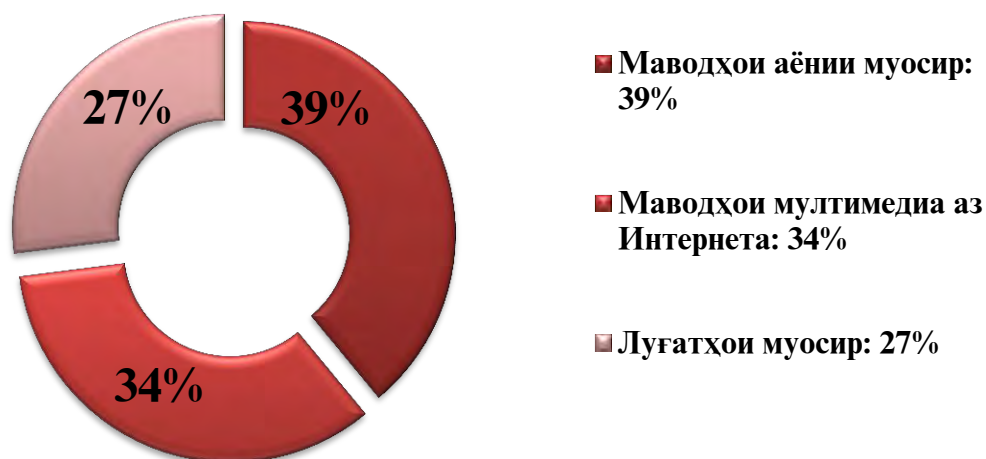

Дар бораи ин ки хонандагон аз сифати таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таълимоти олий чандон қаноатманд нестанд, ҳамчунин, эродҳо ва хоҳиши зерини онҳо, ки дар охири саволнома зикр кардаанд, шаҳодат медиҳад:

- омӯзиши забони англисӣ дар бештар аз ду давра (чоряк);
- васеъ истифода бурдани технологияи инноватсионӣ дар дарсҳо;
- истифода бурдани китобҳои дарсии “муносиб”;
- омӯхтани лексика ва истилоҳоти ихтисос;
- бо истифода аз забони хориҷӣ гузаронидани суҳбатҳо дар мавзӯҳои касбӣ;
- такмил додани малакаи нутқи гуфтугӯӣ ва гӯш кардан (аудирование);
- ҷалб намудани соҳибони забон ба машғулиятҳо оид ба забони хориҷӣ.

4. Ба ғайр аз китоби дарсии асосӣ, дар машғулиятҳо, ҳамчунин, маводи таълимии зерин истифода бурда мешаванд:

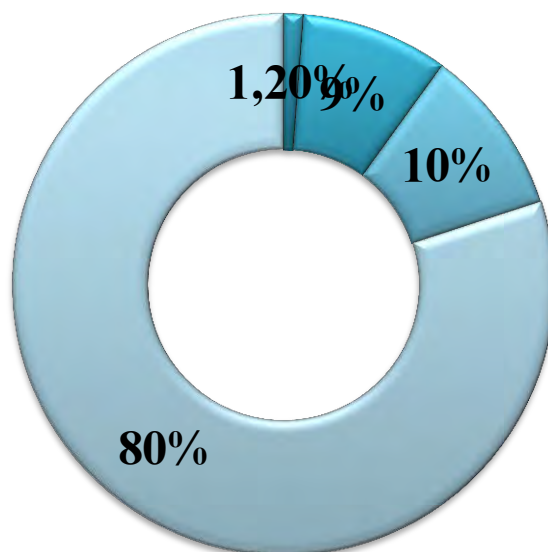
**Ғайр китоби асосии дарсӣ, боз кадом
намуди маводҳои дарсӣ дар дарсҳои
забони хориҷӣ истифода мешаванд?**

5. Зимни пурсиш 84% хонандагон ба омӯзиши забони англисӣ аз рӯйи маводи таълимӣ афзалият додаанд. Бояд зикр намуд, ки тибқи натиҷаҳои таҳлили муқоисавӣ собит гардид, ки дар шароити муосир дастрасӣ ба иттилоот, хусусан, ба интернет байни хонандагони шаҳру деҳот (ш. Душанбе ва ноҳияи Рӯдакӣ) тафовути зиёд надорад. Ин баёнгари он аст, ки тибқи барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ аксари муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо компютер ва дастрасӣ бо интернет таъмин карда шудаанд. Ҳамчунин, нақши телефонҳои мобилиро, ки дар ҳамаи оилаҳо вуҷуд доранд, ҳамчун омили муҳимми дастрасӣ ба иттилоот, аз ҷумла ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, арзёбӣ намудан мумкин аст. Ин аст, ки истифодаи маводи мултимедиа аз интернет дар байни хонандагони шаҳру деҳот мутаносибан 36 ва 32 фоизро ташкил медиҳад.

6. Дар робита ба истифодаи забони хориҷӣ дар машғулиятҳои берун аз дарсӣ 80% хонандагон зикр кардаанд, ки берун аз дарс аслан забони хориҷиро ба кор намебаранд ва боқимондаҳо соҳаи зерини истифодаи забони англисиро қайд кардаанд:

Забони хориҷие, ки шумо меомӯzed, оё берун аз дарс истифода мешавад ё не? Агар истифода шавад, пас дар кадом шароит?

- Ҳангоми суҳбат бо шиносҳо тавассути интернет 1,2%
- Дар интернет 8,8%
- Ҳангоми тамошоии филмҳо бо забони англисӣ 10%
- Истифода намешавад: 80%

Усули санҷиш. Дар доираи ин санҷиш, ки мақсади он муайян намудани сатҳи дониш ва фаҳмиши забони хориҷии хонандагон буд, ҳам ба гурӯҳи санҷишӣ ва ҳам ба гурӯҳи назоратӣ иҷро намудани якчанд супориш ва машқҳо, ки барои сатҳи омӯзиши ибтидоии забон омода шуда буданд, пешниҳод гардид. Матнҳо ва машқҳо дорои лексикаи истифодаи ҳаррӯза буданд, ки ҳар як хонандаи синфҳои болоӣ бояд ба осонӣ онҳоро иҷро кунад. Илова бар ин, бо назардошти ин воқеият, ки ҳар як докталаб ҳангоми дохилшавӣ ба мактабҳои олии ҳатман аз забони хориҷӣ имтиҳон месупорад, аз хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сатҳи баланди фаҳмиш ва иҷрои босаводонаи машқҳо интизор доштем. Санҷиши мазкур аз машқҳо ва супоришҳои зерин иборат буд:

1. Кор бо матн – ба ошкор намудани малакаи лексикӣ оид ба мавзӯҳои ҳаёти ҳаррӯза равона шуда буд. Тарҷимаи дурусти матн сатҳи малака ва қобилияти хонандагонро дар соҳаи хониш ва тарҷума ошкор намуд.

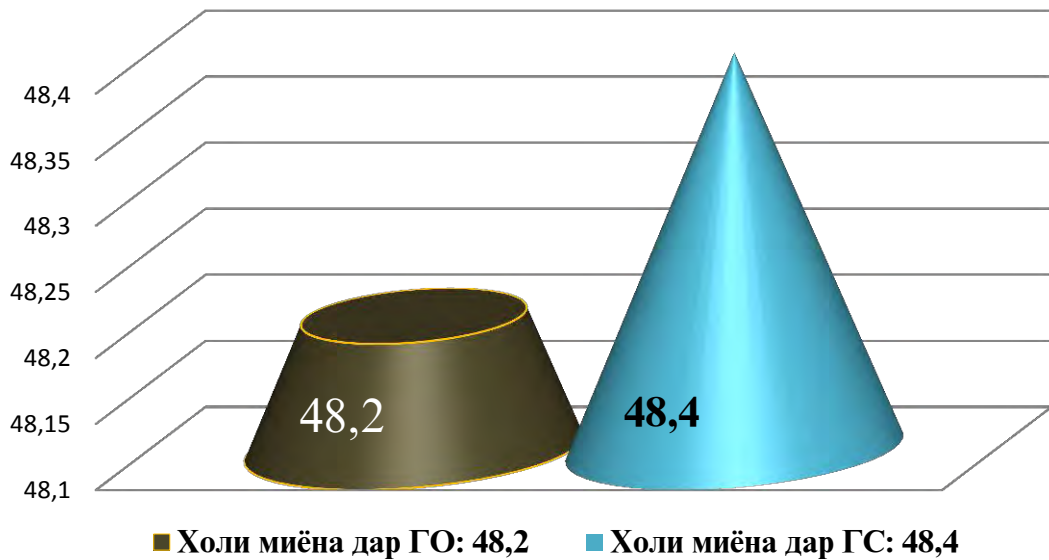

2. Нақл кардани мазмуни матни на чандон калон ба забони англисӣ. Ин супориш дониши лексикӣ ва истилоҳоти фанҳои алоҳидаро нишон медиҳад. Ба комилии нақли (тафсири) мазмуни матн баҳогузорӣ шуд.

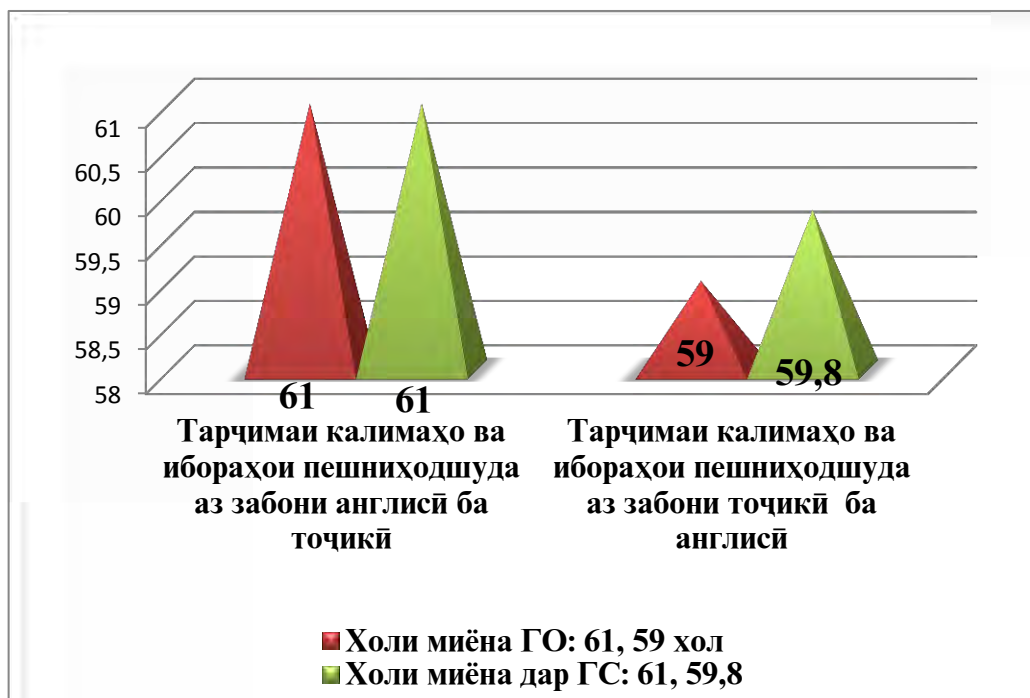

3. Аз рӯи маъно пур кардани ҷойи калимаҳои партофташуда. Аз хонандагон талаб карда шуд, ки калимаи заруриро аз рӯи маъно ва бо назардошти пайваستшавии калимаҳо интихоб намоянд.

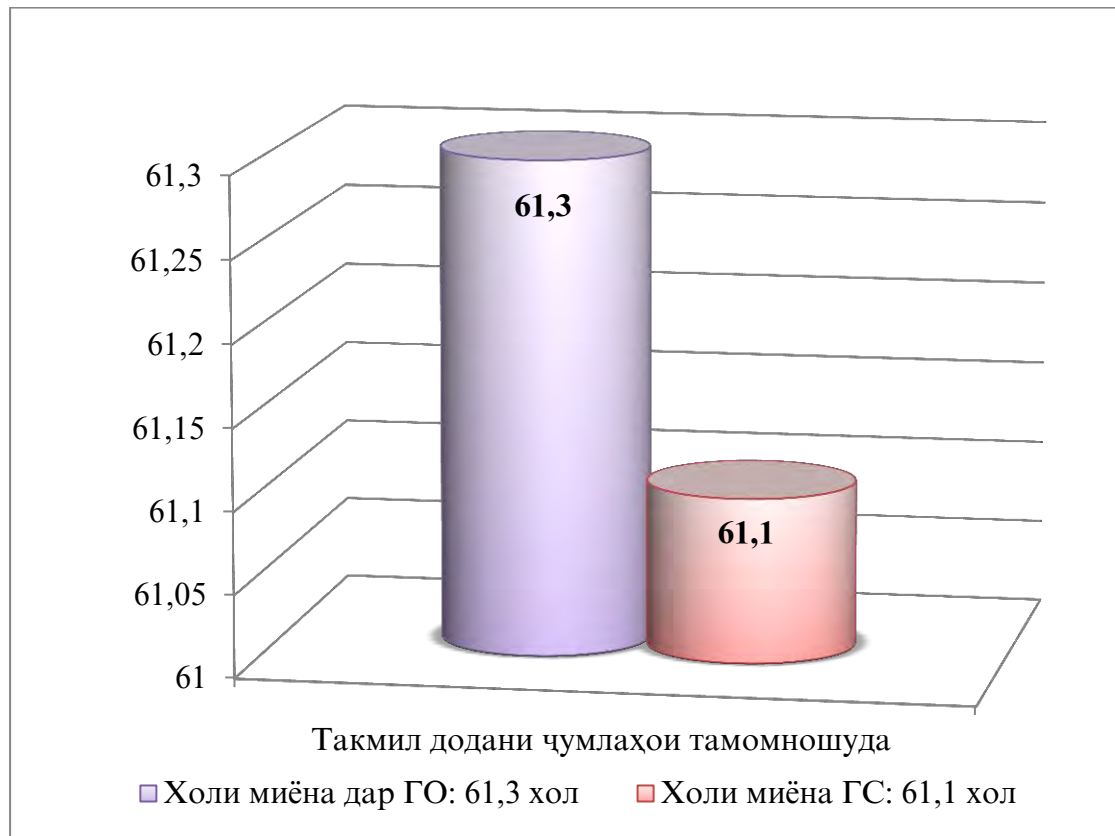
Машқ барои тибқи маъно пур кардани ҷойҳои холи дар матн

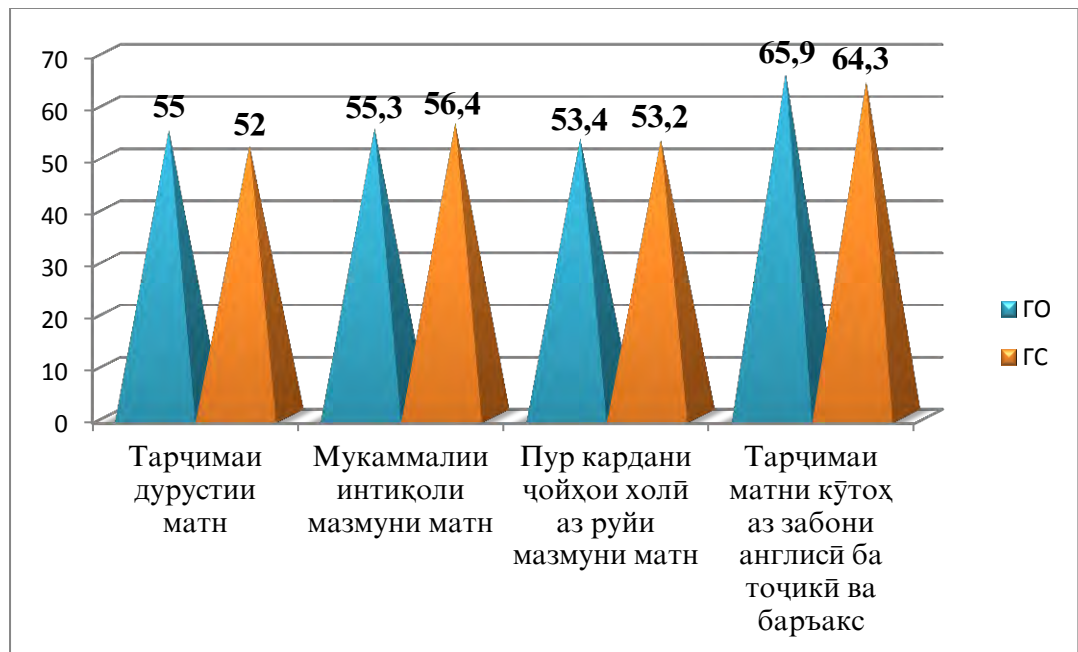
1.Тарҷимаи калимаҳо ва ибораҳои пешниҳодшуда аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ ва баръакс.

2.Такмил додани ҷумлаҳои тамомнашуда. Яъне бояд ҷумлаи нотаомро бо така ба дониши худ аз рӯи маънӣ тамом кард.Такмили ҷумла варианти ягонаи дурустро дар назар надорад, яъне хонанда дар интихоби варианти такмил додани ҷумла озод аст.

Ҳамин тавр, натиҷаи ин таҷриба нишон дод, ки сатҳи дониш ҳам дар гурӯҳи санҷишӣ ва ҳам дар гурӯҳи назоратӣ яхела аст.

Таълими санҷишӣ. Таълими санҷишӣ, ки асоси онро методикаи таълими пешниҳодӣ ва маҷмӯи машқҳои таҳияшуда ба асоси он ташкил медиҳад, дар гурӯҳи санҷишӣ дар давоми ду давра (чоряк) гузаронида шуд.

Санҷиш аз курси асосӣ, ки дар он хонандагон аллакай дониши курси муқаддима виро гузаштанд, оғоз шуда буд. Ба хонандагон кор бо матнҳо, иҷрои машқҳо ва супоришҳо оид ба маводи таҳиягардида дар асоси методи

интегратсионӣ, ки чун маводи иловагӣ дар дарсҳои забони хориҷӣ истифода шуд, пешниҳод гардид. Ба мақсади ошно кардани хонандагони гурӯҳи санҷишӣ бо вазифаҳои санҷиш, онҳо бо сохтори барномаҳо ва маҷмӯи машқҳои санҷиш, ҳадафи онҳо дар ҷараёни таълим шинос карда шуданд.

Таълими санҷишӣ дар заминаи китоби дарсии асосии забони хориҷӣ бо истифодаи маводи интихобшуда, ки чун маводи иловагӣ барои методи интегратсионии таълими забони хориҷӣ ба хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ коркард шуда буданд, гузаронида шуд.

Дар гурӯҳҳои назоратӣ хонандагон фақат аз рӯи китобҳои дарсӣ ва маводи ба таври анъанавӣ дар машғулиятҳо истифодашуда дарс мегирифтанд. Ба сифати маводи иловагӣ дар ин гурӯҳҳо омӯзгорон баъзе маводи аз интернет гирифташударо истифода бурданд.

Ба мақсади баланд бардоштани рағбати хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ ва дарки аҳамияти донишҷуи чанд забон дар ҷаҳони муосир, ба хонандагон матнҳои пешниҳод шуданд, ки ба сатҳи фаҳмиши онҳо наздиктар буда, аз матнҳои пешниҳодшуда дастрас гардидани иттилооти зарурӣ имконпазир бошад. Иттилооти мазкур хонандагонро бо баъзе мафҳумҳои зарурӣ ошно намуда, захираи луғавии онҳоро бо лексикаи муосир ва истилоҳоти нав ғанӣ гардонид.

Шинос кардани хонандагон бо фарҳанги забони омӯхташаванда метавонад фақат дар сурати истифодаи маводи лингвистӣ – кишваршиносӣ амалӣ шавад. Истифодаи васеи маводи лингвистӣ – кишваршиносӣ ва матнҳои аутентӣ ҳангоми гузаронидани таълими санҷишӣ барои хонандагон қабул, дарк ва тарҷимаи баъзе калимаҳо ва ибораҳо ҳангоми иҷрои машқҳо хеле осон намуд.

Ҳангоми гузаронидани санҷиш бо назардошти нақши муҳимми корҳои мустақилонаи хонандагон зимни омӯзиши забони хориҷӣ ба ин масъала низ таваҷҷуҳ зоҳир карда шуд. Бинобар ин, дар ҷараёни таълими санҷишӣ кори мустақилонаи хонандагон низ мавриди таваҷҷуҳи махсус қарор гирифт. Илова бар маводе, ки дар раванди дарс истифода бурда мешуданд, ҳамчунин,

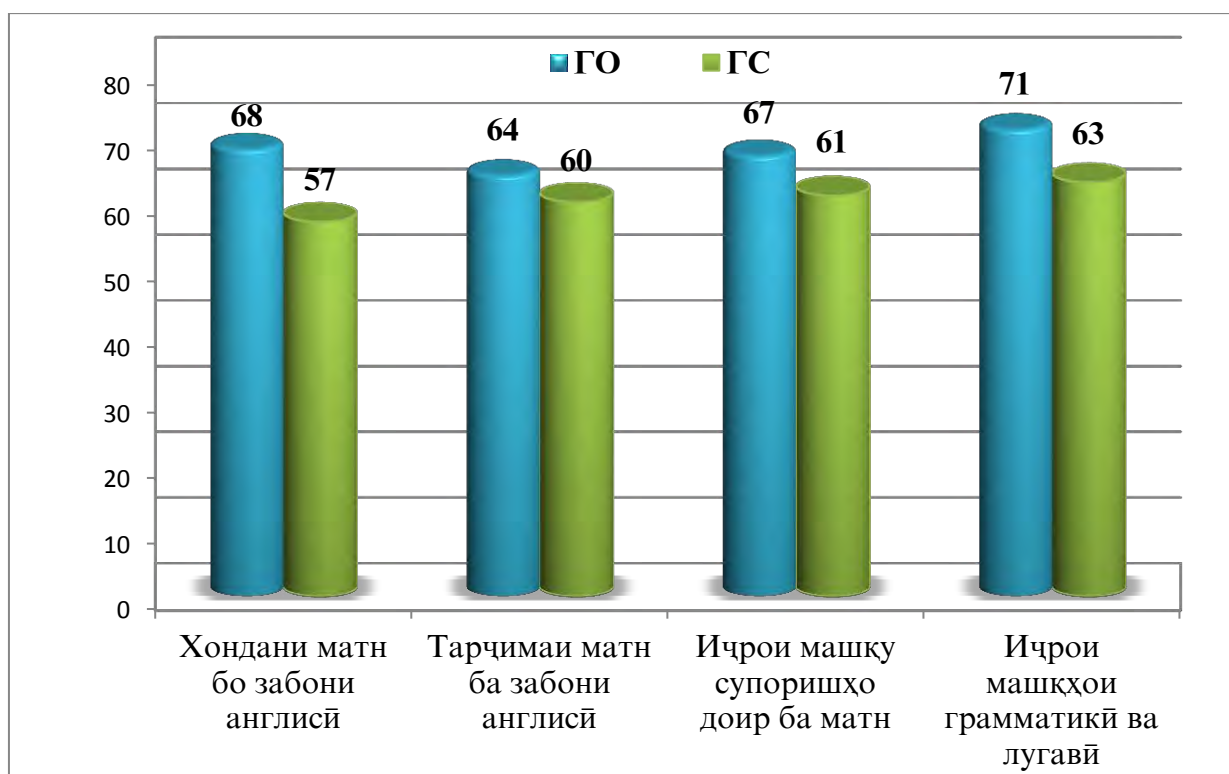
баъзе маводи барои иҷрои мустақилонаи хонандагон таъйиншуда низ таҳия гардиданд.

Баъд аз поён ёфтани нимсолаи аввал(чоряки дуум) имтиҳони назоратӣ барпо шуд, ки дар гурӯҳҳои санҷишӣ тағйироти мусбатро нишон дод. Афзоиши тағйироти мусбат гарчанде нисбатан кунд буд, вале ба муқоисаи гурӯҳҳои назоратӣ, гурӯҳҳои санҷишӣ ба ҳар ҳол муваффақ буданд.

Ҳангоми имтиҳонҳо ба ҳар ду гурӯҳ иҷрои ҳам супоришҳои шиғоҳӣ ва ҳам ҳаттӣ пешниҳод карда шуд.

Ба ҳар гурӯҳ матнҳо ба забони англисӣ барои хондан ва тарҷума кардан ба забони модарӣ (тоҷикӣ) пешниҳод карда шуд. Матнҳои дорои калимаҳо ва ибораҳои азхудкардаи хонандагон дар давоми нимсолаи аввал бо машқҳо ва супоришҳои баъдиматнӣ, монанди ёфтани калимаҳои баробар (эквивалентҳо) ҳангоми тарҷумаи калимаҳо ва ибораҳои пешниҳодшуда аз матн, тамои кардани ҷумлаҳои тамоиашуда аз рӯи маъно бо истифодаи лексикаи машғулиятҳо ва ғайра пурра карда шуд. Илова бар ин, хонандагони дар санҷиш иштирокнамуда машқҳои грамматикӣ ва лексикиро ба шакли тестӣ иҷро карданд.

Иҷрои супоришҳо ва кор бо матн натиҷаҳои зеринро дод:

Натиҷаи имтиҳонҳо нишон дод, ки сарфи назар аз муҳлати нисбатан ками дарс, сатҳи фаҳмиш ва иҷрои машқҳо аз тарафи хонандагон дар гурӯҳҳои санҷишӣ то андозае баланд шудааст.

Дар гурӯҳҳои назоратӣ дар ин давра зимни муқоисаи натиҷаи гурӯҳи санҷишӣ сатҳи фаҳмиш ҳангоми хондани матн, тарҷумаи он ва иҷрои машқҳо низ динамикаи мусбат ба мушоҳида расид, гарчи он аз сатҳи гурӯҳҳои санҷишӣ тафовути бештар надошт.

Дар нимсолаи дуввум сатҳи мураккабии матнҳо, машқҳо ва дигар маводи таълимӣ марҳала ба марҳала афзуд. Дар гурӯҳҳои санҷишӣ маводи нави таълимӣ пешниҳод гардид, сатҳи фаҳмиш ва фаъолмандии хонандагон дар назар гирифта шуд. Дар баъзе ҳолатҳо бо он хонандагоне, ки камтар муваффақ буданд, кори (дарси) инфиродӣ гузаронида шуд. Ба хонандагон қисмати бештари маводе, ки ба барномаи таълимии онҳо наздик буд, яъне истилоҳот ва ибораҳои дахлдори барномаи таълимӣ пешниҳод карда шуд. Илова бар ин, маводи лингвистӣ – кишваршиносӣ истифода гардид. Дар баъзе машғулиятҳо бозиҳои таълимӣ, зеҳнӣ гузаронида шуда, шаклҳои ғайрианъанавии дарс истифода гардид.

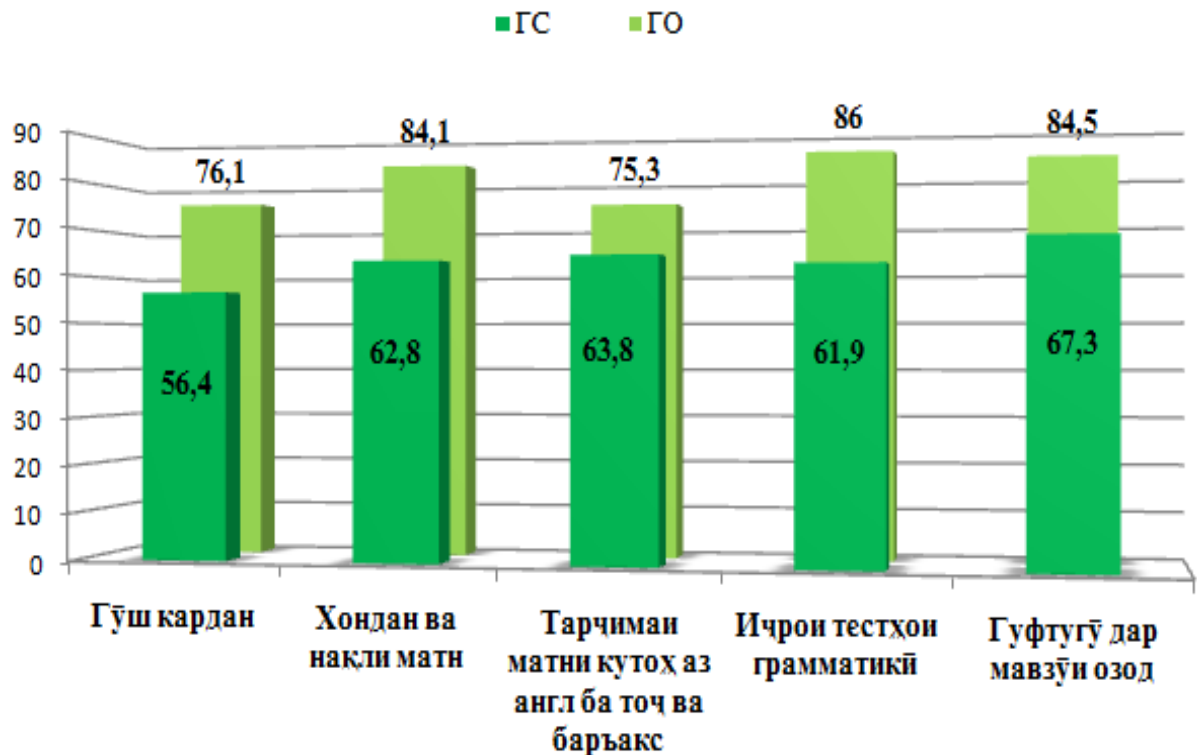
Бояд таъкид кард, ки гурӯҳҳои назоратӣ низ мадди назар гирифта шуданд. Дар ин гурӯҳҳо тадқиқот бо усули мушоҳида анҷом гирифт. Муаллимони ин гурӯҳ дар машғулиятҳои худ, ба ғайр аз китоби дарсии асосӣ, маводи таълимии иловагиро низ истифода бурданд. Мавод аз Интернет ва дигар сарчашмаҳои муҳим ва зарурӣ истифода бурда шуд.

Таҳлили натиҷаи ниҳони санҷишӣ. Баъд аз поён ёфтани таълими санҷишӣ дар давраи (чоряки) тобистонӣ дар тамоми гурӯҳҳое, ки дар санҷиш иштирок карданд, аз рӯйи чанд меъёр имтиҳон гузаронида шуд. Имтиҳони мазкур аз имтиҳони даври (чоряки) зимистона фарқ дошт. Хонандагони гурӯҳҳои санҷишӣ ва назоратӣ аз рӯйи нишондиҳандаҳои зерин имтиҳон супориданд:

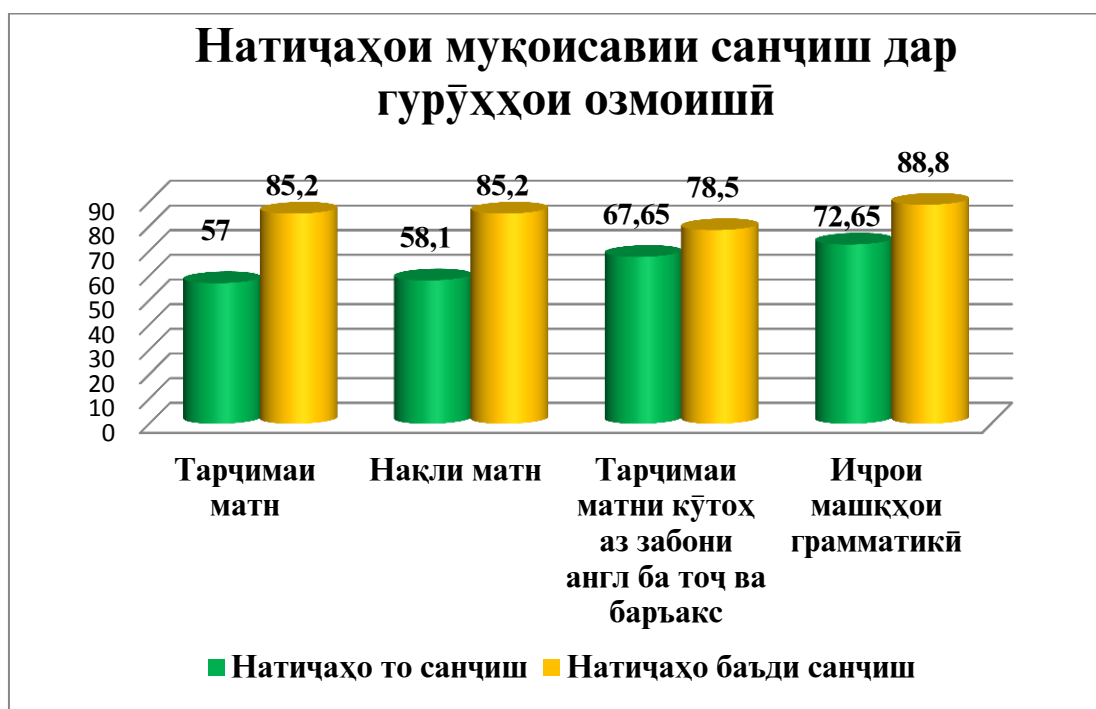
- аудирования;
- хондан ва нақли матн;
- тарҷимаи матни кӯтоҳ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва баръакс;
- иҷрои тести грамматикӣ;

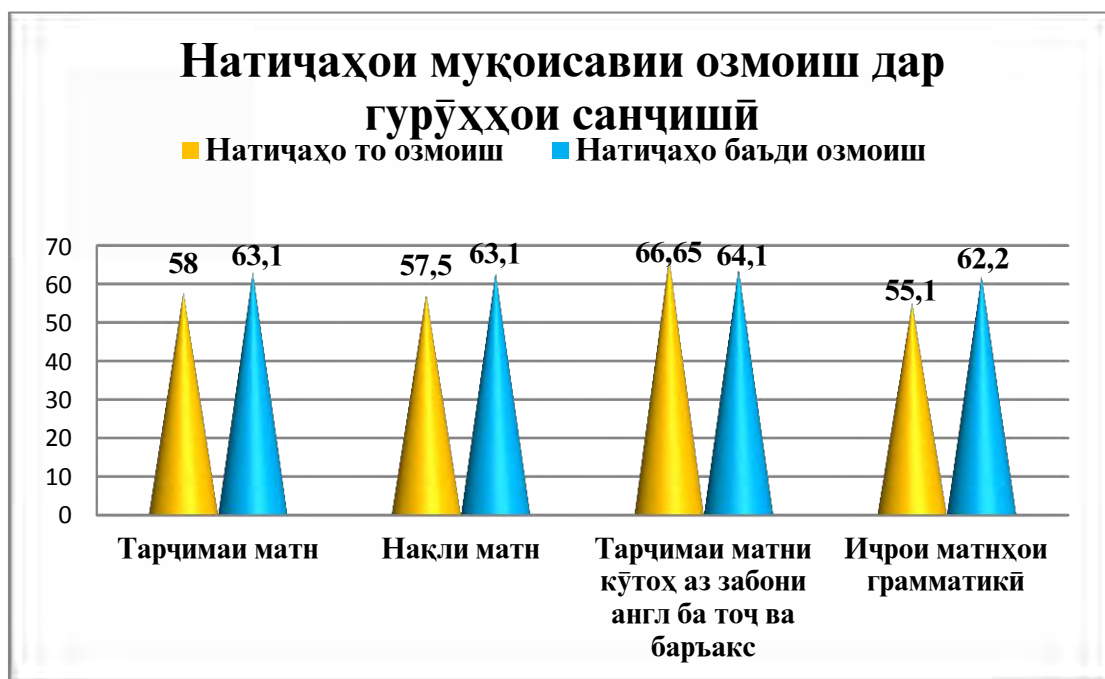
-гуфтугӯ дар мавзӯи озод.

Натиҷаи имтиҳонҳо чунин буд:

Натиҷаи тадқиқот нишон дод, ки баъд аз гузаронидани таҷрибаи таълимӣ сифати дониши хонандагони гурӯҳҳои санҷишӣ ба самти беҳтар тағйир ёфт. Муқоисае, ки дар диграммаҳо анҷом гирифт, аз он шаҳодат дод, ки методи таълими интихобшуда метавонад дар ихтисосҳои мазкур бомуваффақият истифода бурда шавад.

Таҳлили мазкур нишон дод, ки таълими забони хориҷӣ ба хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо истифодаи методи интегратсионии таълим ба сифати азхудкунии забон ва дониши донишҷӯён таъсири мусбат мерасонад, ҷаҳонбинии онҳоро баланд мебардорад, онҳоро ба омӯзиши минбаъдаи чуқури забони хориҷӣ ва ҷустуҷӯи иттилооти нав ҷиҳати дар оянда интихоб намудани касби худ ҳавасманд месозад. Санҷиши мазкур, ҳамчунин, нишон дод, ки хонандагон аҳамият ва нақши донишони фарҳанги кишвари ношинос – мамлакате, ки забонаш омӯхта мешавад ва имконияти воқеии истифодаи бомуваффақияти ин донишро дар фаъолияти ояндаи касбии худ дарк намуданд.

Хулоса оид ба боби дуюм

1. Омӯзиш ва таҳлили ҷамъбасти корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ оид ба шароитҳои педагогии татбиқи ҳамгироии таълими забони англисӣ, ҳамчунин, шароитҳо ва роҳи усулҳои самарабахши татбиқи ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ собит намуд, ки барои амалӣ намудани ин ё он усули таълим технологияи истифодаи методикаи интихобшуда бояд аз ҷониби омӯзгор асоснок карда шавад. Зеро ки аз худ намудани нозукиҳои методӣ меёри асосии талаботи касбӣ ва

махорати педагогии омӯзгор маҳсуб шуда, ҳамчун тарзу шеваи нав ба раванди таълим ворид мешавад. Азбаски таҳқиқоти мазкур ба масъалаи таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бахшида шудааст, ба интихоби методҳо барои мактаббачагон зимни гузаронидани таҷриба ва корҳои озмоишӣ, ба омилҳое, ки ба бедор шудани шавқу рағбати хонандагон ва рушди ҷаҳонбинии онҳо мусоидат кунад, тавачҷуҳи бештар зоҳир карда шудааст.

Мушоҳидаҳо ва таҷрибаи педагогӣ собит месозанд, ки омӯзиши фанни забони хориҷӣ, аз он ҷумла забони англисӣ, чун дигар фанҳои таълимӣ ҳадаф ва вазифаҳои мушаххаси худро дорад, ки бе муайян намудани ин ҳадафу вазифаҳо ҳосил намудани ҳавасмандӣ аз ҷониби мактаббачагон ва таъмини самаранокии таълими фанни мазкур мушкил хоҳад буд. Итминони комил ҳосил гардид, ки пешбини ҳадафи таълими забони хориҷӣ маҳз дар асоси таҳлили талаботи ҳоси хонандагон ба забон аз ҷониби ҳуди омӯзгор ба нақша гирифта мешавад. Тавре ки олим ва педагоги рус Л.Е. Алексеева таъкид мекунад, агар ҳадафи таълим бе дарназардошти натиҷагирӣ аз чунин таҳлил шакл гирад, маъмулан, бо он мақсадҳое, ки хонандагон (ё донишҷӯён) дар назди худ мегузоранд, мутобиқат намекунад, ки ин метавонад боиси коҳиши шавқмандӣ ва муассирияти тамоми раванди таълим гардад.¹

2. Омӯзиши равандҳои педагогӣ, меъёри интихоби маводи таълимӣ ва ташкили корҳои мустақилонаи хонандагон бо назардошти ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ собит намуд, ки дар шароити муосир самт ва ҳадафҳои таълим, пеш аз ҳама, ба ташаккули қобилияти донишазхудкунии хонандагон ва ба соҳаҳои нави фаъолият мутобиқ шудани онҳо равона карда шудааст. Дар ин раванд мактаббача бояд, на танҳо соҳиби дониши муайян гардад, балки малакаи мустақилона хулоса баровардан, эҷодкорона фикр карданро аз худ намуда, дониши худро

¹.Алексеева Л.Е. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку. Курс лекции: Методическое пособие / Л.Е.Алексеева. – СПб.: Филолог. факультет СПбГУ, 2007. – С. 5.

мустақилона пурра сохта, дар чараёни афзоиши босуръати иттилоот худро мутобиқ карда тавонад.

Тавре ки маълум аст, яке аз марҳилаҳои муҳимтарини раванди таълим дар шароити муосир, ин ба таври фаъолияти мустақилона аз худ намудани дониш мебошад. Тавассути ташкили оқилонаи кори мустақилона барои хонандагон самараи фаъолияти маърифатии онҳо афзун мегардад. Зеро ки дар мактабҳои муосир шаклҳои мухталифи кори мустақилона ба таври васеъ роҳандозӣ шуда, мухтасари асосии консепсияи дидактикаи ватанӣ ва яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани сифати дониши хонандагон маҳсуб мешаванд.

Таҳқиқ ва баррасии масъалаи мазкур собит намуд, ки барои ташкили самараноки кори мустақилонаи хонандагон муаллим бояд раванди маърифатии талабаро ба нақша гирифта, тарзи дурусти ҳалли масъаларо интихоб карда тавонад, зеро ки интихоби маводи таълимӣ дар ин самт аҳамияти муҳим дорад. Аз ин рӯ, баланд бардоштани сатҳи сифати таълим бо такмил додани усулҳои ташкили дарс дар синф алоқаи зич дорад.

Илова бар ин, фаъолияти таълимии мактаббачагони муосир бояд ҷолиб ва қаноатбахш бошад. Аммо танҳо таъмини ҳавасмандӣ ва бедор кардани шавқи маърифатии хонандагон барои амалӣ намудани ин ҳадафҳо басанда нест. Минбаъд, зарур аст, ки аввалан, дарки возеҳи ҳадафҳои таълим ва дуюм, роҳи василаҳои ба даст овардани ин ҳадафҳо, чи дар раванди дарс ва чи дар раванди иҷрои корҳои мустақилона, нишон дода шаванд.

3. Дар бораи интихоби методикаи таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сухан ронда, бояд таъкид намуд, ки аввалан, интихоби методи ҳамгироӣ (интеграция) таълим мувофиқи мақсад мебошад; сониян, азхудкунии мавзӯи дарсӣ, ғанисозии фонди луғавӣ, инкишофи малака ва қобилияти коммуникативии хонандагон ҳангоми иҷрои корҳои дарсӣ ва мустақилона амалӣ мешаванд. Ҳамчунин, интихоб ва омода намудани маводи таълимӣ бояд ба сатҳи фаҳмиш ва қобилияти азхудкунии хонандагон мувофиқат кунад ва дар раванди таълим ин талабот ба инобат гирифта шавад.

Бояд зикр намуд, ки методи таълими ҳамгиро чун яке аз методҳои пешқадам, аллакай дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олий ҳангоми омӯзиши фанҳои гуногун мавриди истифода қарор дорад. Масъалаи истифодаи методи мазкур ва роҳандозӣ намудани он дар раванди таълим аз ҷониби муҳаққиқони хориҷӣ ва, ҳамчунин, олимону методистони ватанӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаст. Масалан, муҳаққиқ М.Н. Берулава бар он ақида аст, ки дарсҳои ҳамгирошуда бо муттаҳидкунонии фанҳои гуногуни таълимӣ сурат гирифта, ба раванди азхудкунии мавзӯҳо ва самаранокии дарсҳо мусоидат мекунад.¹

Таҳлили корҳои илмӣ-тадқиқотӣ, ки аз ҷониби муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ дар ин самт ба анҷом расонда шудаанд, имкон медиҳад, ки ҷузъҳои зерини ҳамгироии педагогӣ ошкор карда шаванд: ҳамгироии дохилифаннӣ ва байнифаннӣ. Ҳамгироии дохилифаннӣ барои муттаҳид намудани мафҳумҳо ва донишу малака дар доираи фанҳо имкон медиҳад ва барои таҳкими мазмуну муҳтавои фанни мазкур мусоидат мекунад. Ҳамгироии байнифаннӣ бошад, синтези далелҳо, концепсияҳо, назарияҳои якҷанд фанро дар бар гирифта, воҳиди мазмунии онро ҳадафҳо ва мундариҷаи мавзӯҳои фанҳои таълимӣ ташкил медиҳанд.

Функсияҳои дигари ҳамгироии педагогӣ, аз қабили методологӣ, рушдкунанда ва технологӣ ба ҳамаи навъҳои он мувофиқ буда, дар маҷмӯъ барои тақмил ва таҳкими раванди таълим мусоидат мекунад. Ба роҳ мондани истифодаи дарсҳои ҳамгирошуда барои мактаббачагон дар омӯзиши забони хориҷӣ ҷиҳати рушди малакаҳои муоширати хонандагони мактабҳо имкониятҳои иловагӣ фароҳам меорад. Усули мазкур барои ҷустуҷӯи мустақилонаи чизи нав, истифодаи сарчашмаҳои гуногуни иттилоот (аз ҷумла ба забони модарии худ) аз ҷониби мактаббачагон мусоидат мекунад. Нақши омӯзгор дар ин маврид бояд хеле муҳим бошад ва ӯ ҳамчун равоншинос масъалаҳоро бояд дақиқ пешбинӣ карда тавонад.

¹Берулава М.Н. Интеграция содержания образования / М.Н. Берулава. – М.: Совершенство, 1998. –С. 89.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Масъалаи таҳсилот ва таълиму тарбия дар шароити муосир барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла барои Тоҷикистон низ, яке аз мушкилоти ҳассостарин маҳсуб шуда, аз маорифчиён ва тамоми аҳли ҷомеа дар ин самт масъулияти ҷиддиро тақозо мекунад. Амалӣ намудани ҳадафҳои стратегии соҳаи илму маориф, хусусан, дастрасӣ ба технологияҳои муосир бе омӯзиш ва азхудкунии забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ дар шароити муосир ғайриимкон аст. Маҳз бо назардошти чунин зарурат аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ барномаҳои давлатӣ доир ба омӯзиш ва такмили забонҳои русӣ ва англисӣ ба тасвиб расидааст, ки амалӣ гардидани онҳо дар муассисаҳои таълимӣ давра ба давра идома дорад.

Зарурати мавҷуда олимону муҳаққиқон ва омӯзгорони кишварро водор месозад, ки барои ба роҳ мондани омӯзиш ва таълими босифати забонҳои хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, тадбирҳои судмандро ба анҷом расонанд. Аз ин рӯ, дар кори тадқиқотие, ки аз ҷониби муаллиф ба анҷом расонда шудааст, масъалаи хеле муҳими таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ) – ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мавриди таҳлилу баррасӣ ва арзёбии илмӣ қарор дода шудааст.

Дар натиҷаи баррасии масъалаи асосҳои педагогии ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон муаллиф хулосаҳои зеринро пешниҳод менамояд:

1. Самаранокии сиёсат дар соҳаи таҳсилот, баланд бардоштани сифати таълиму тарбия, қабл аз ҳама, аз сатҳу сифати таҳқиқ ва коркарди илмӣ он вобаста аст. Тарҳрезии методология ва технологияи ташаққул, инчунин, амалисозии сиёсати таҳсилотӣ ҳаллу ҷасли мунтазами як силсила вазифаҳои маърифатӣ ва таҳлилиро талаб менамояд. Таҳлил ва омӯзиши равандҳои инноватсионие, ки имрӯз дар низоми маориф ҷараён доранд, водор месозад, ки масъалаи ҷустуҷӯи роҳу василаҳо ва захираҳои омода намудани шахсиятҳои дорои дараҷаи баланди таҳсилот ва аз ҷиҳати зехнӣ рушдёфта

бояд аҳамияти муҳим пайдо намуда, дар маркази таваҷҷуҳи мақомоти давлатии дахлдори соҳаи мазкур қарор гирад. [6-М], [3-М].

2. Дигаргуниҳое, ки зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ зуҳур меkunанд, ба шуур ва фарҳанги аҳли ҷомеа, хусусан, ҷавонон таъсири муайян расонда, ҳамзамон, соҳаи маориф ва раванди таълму тарбияро низ фаро мегиранд. Вобаста ба ин, зарурате пеш меояд, ки дар соҳаи маориф барои ба муоширати фарҳангию касбӣ омода намудани хонандагон, азхудкунии забонҳои гуногун ва расму оини миллатҳою халқиятҳои дигар тадбирҳои амалӣ андешида шавад. [2-М], [4-М].

3. Омӯзиши масъалаи мазкур собит месозад, ки яке аз мушкилоти мактаби муосир ин дар сатҳи зарурӣ рушд наёфтани алоқаи байни фанҳо мебошад. Аксар вақт хонандае, ки дар як фан таҳсили муваффақона дорад, дониши худро на танҳо дар ҳаёти воқеӣ, балки дар муносибат ба фанҳои дигар низ татбиқ карда наметавонад. Ба андешаи мо, дар ин маврид роҳи ҳалли масъалаи мазкур, қабл аз ҳама, дар истифодаи самараноки технологияи инноватсионии дарсҳои ҳамгиро мебошад, ки он дар муносибат ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ (англисӣ) низ хеле зарур ва муҳим маҳсуб мешавад. [1-М], [5-М].

4. Тавре ки омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи мазкур собит намуд, таълими ҳамгиро ин равандест, ки ба муттаҳид гардидани фанҳо ва самтҳои гуногуни дониш мусоидат намуда, ҳамзамон коллективҳои педагогӣ ва, хусусан, омӯзгорони забонҳои хориҷиро водор месозад, ки барои такмили сатҳи дониш ва ҷаҳонбинии худ ҳамеша кӯшиш намоянд. Омӯзгор тавассути усули таълими ҳамгиро барои дар сатҳи зарурӣ баргузор гардидани дарсҳо имкон пайдо намуда, бо истифода аз мисолҳо аз самтҳои дигари дониш метавонад ба ташаккули ҷаҳонбинӣ ва бедор намудани майлу рағбати хонандагон таъсири муайян расонад. [1-М], [3-М].

5. Имрӯз, амалияи соҳаи маориф нишон медиҳад, ки истифодаи методи таълими ҳамгиро дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олии касбӣ ҳамчун падидаи мусбӣ ҷавобгӯи замони муосир арзёбӣ мешавад. Усули мазкур, бешубҳа, барои ҷалби хонандагон ба омӯзиши фарҳангҳои халқҳо ва кишварҳои гуногун мусоидат намуда, ҷиҳати таҳкими салоҳияти

коммуникативии хонандагон ва мутахассисони оянда имкониятҳои воқеиро ба вуҷуд меорад. [6-М], [5-М].

6. Таҳқиқи масъалаи таълими ҳамгиро дар раванди таълиму тарбия дар шароити муосир нишон медиҳад, ки доир ба ҳадафҳо ва вазифаҳои ин методи таълим дар байни муаллифон андешаҳои мухталиф вуҷуд доранд. Вале сарфи назар аз андешаю мавқеъҳои гуногун доир ба масъалаи мазкур, вазифаи асосии он мутобиқи ҳадафҳои таълимие, ки дар барномаҳо муқаррар гардидааст, татбиқи ташаккули шахсияти ҳамаҷониба рушдёфта, яъне шахсияти ҷавобгӯи талаботи ҷомеаи мутараққии муосир маҳсуб мешавад. [4-М], [7-М].

7. Дар байни баъзе омӯзгорон чунин фаҳмиши ғалате вуҷуд дорад, ки гӯё омӯзиши забони хориҷӣ танҳо ба азхудкунии нутқ ва пайдо намудани малакаи хондану навиштан равона гардида, дар ташаккули шахсият нақши муассир гузошта наметавонад. Албатта, чунин фаҳмиш қобили қабул буда наметавонад, зеро ки ҳангоми таҳия ва шаклбандии ҳадафҳои таълим бояд на танҳо қобилият, балки он вазифаҳои ҳатмие низ дар назар гирифта шаванд, ки инсон маҳз бо тақия ба қобилият метавонад онҳоро амалӣ созад. [4-М].

8. Табиат, ҷомеа, инсон, меҳнат, технология, забон объектҳои асосии маърифат маҳсуб шуда, синтези дониш маҳз дар ҷараёни таҳқиқ ва омӯзиши мафҳумҳои зикргардида сурат мегирад. Мавзӯҳои, ки ба муоширати забонҳои хориҷӣ мусоидат мекунанд, аслан ба омӯзиш ва пайдо намудани тасаввурот оид ба ин объектҳои дониш нигаронида мешаванд. Ҷорӣ намудани муттаҳидшавии фанҳо набояд таълими мунтазами фанҳои алоҳидаро ҳалалдор созад. Зеро ки амалӣ гардидани раванди мазкур танҳо дар марҳилаҳои муайяни омӯзиш ва таълим имконпазир мегардад. [5-М], [2-М].

9. Тибқи натиҷаҳои таҳлили муқоисавӣ собит гардид, ки дар шароити муосир дастрасӣ ба иттилоот, хусусан, ба интернет байни хонандагони шахру деҳот тафовути зиёд надорад. Ин баёнгари он аст, ки тибқи барномаи давлатии компютеркунонии муассисаҳои таълимӣ аксари муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо компютер ва дастрасӣ бо интернет таъмин карда шудаанд. Ҳамчунин, нақши телефонҳои мобилиро, ки дар ҳамаи оилаҳо

вучуд доранд, ҳамчун омили муҳимми дастрасӣ ба иттилоот, аз ҷумла ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ арзёбӣ намудан мумкин аст. [4-М].

2.Тавсияҳо доир ба истифодаи амалии натиҷаҳои тадқиқот

1.Маврид ба ёдоварист, ки низоми маориф ҳамчун мақомоти расмӣ давлатӣ уҳдадор аст, ки барои дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таълимӣ, ҳамчунин, омодагии хонандагон ба муоширати фарҳангӣ ва касбӣ бо намоёндагони кишварҳои дорони анъанаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳанги забоншиносӣ мусоидат намояд. Масъалаи мазкур хеле барвақт, яъне аз овони кӯдакӣ дар кӯдакистон бояд мавриди таваҷҷуҳи масъулони соҳаи маориф қарор дода шавад. Вале тағйири самти фаъолият дар сиёсати таҳсилотӣ зарурати ворид гардидани дигаргунӣҳо дар нақшаҳои таълимӣ, пеш аз ҳама, наздикшавӣ ё муттаҳидшавии фанҳои гуногуни таълимиро ба миён меорад. Муттаҳидшавӣ ё бо ҳам наздикшавии фанҳои гуногун дар раванди таҳсил яке аз шартҳои муҳимми омӯзиш маҳсуб шуда, ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ роҳандозӣ намудани азхудкунии забони хориҷӣ ва амалӣ намудани таъмини робитаи мустақими он бо забони истифодашаванда мусоидат хоҳад кард.

2.Таҷриба собит месозад, ки зимни арзёбии усули таълими ҳамгиро аксари муаллифон ба он чун падидаи мусбӣ муносибат намуда, нақши онро дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва сатҳи донишу касбияти хонандагону донишҷӯён ҳамчун мутахассисони оянда эътироф менамоянд. Бинобар ин, таълими ҳамгирои забони хориҷӣ дар синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ба дастгирӣ ниёз дошта, истифодаи маводи фаровон ва зарурӣ доир ба таъриху фарҳанги кишварҳои гуногун шартҳои муҳими таъмини самаранокии ин усули таълим маҳсуб мешавад.

Матнҳои дорони ҳислати забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ имрӯз дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ ҷойгоҳи бештарро касб мекунанд. Ҳангоми ҳамгироии забони хориҷӣ ва забоншиносӣ (лингвистӣ) – кишваршиносӣ хонандагон метавонанд дар бораи воқеияти кишваре, ки

забон ва фарҳанги он мавриди омӯзиш қарор дорад, дар бораи ҷуғрофия, маориф, фарҳанг ва ғайра маълумоти заруриро дастрас намоянд.

3. Бояд қайд намуд, ки аз худ намудани забон ва фарҳанги халқ тавассути омӯзиши забон дар доираи маҳдуди вақт раванди мураккаб мебошад. Дар иртибот ба ин, бояд ду вазифаи зерин ҳаллу ҷалб шавад: аввалан, дар доираи талаботи барнома он ҳаҷми маводи забониносии (лингвистӣ) – фарҳангиро бояд ҷудо намуд, ки барои омӯзиши забони хориҷӣ дар зарфи соатҳои ҷудошуда имконпазир бошад; сониян, бояд таносуби дурусти маводи забониносии (лингвистӣ) – фарҳангиро, ки ҷанбаи таълимӣ – маърифатӣ доранд, муқаррар намуд.

4. Натиҷаи тест – пурсиши гузаронидаи мо нишон дод, ки дар хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар шавқи ботинӣ ба омӯзиши забони хориҷӣ ба сабабҳои гуногун ба таври кифоя рушд наёфтааст. Омӯзиши масъала собит намуд, ки маҳз нокифоя будани соатҳои таълимӣ барои забонҳои хориҷӣ, машғулиятҳои зиёди хонандагон оид ба ҷанбаҳои соҳавӣ ва таваҷҷуҳи камтар ба таълими забони хориҷӣ, инчунин, набудани боварӣ ба имкониятҳои забонҳои хориҷӣ дар оянда боиси сатҳи пасти шавқи шавқи хонандагон дар ин самт гардидаанд.

Ба андешаи мо, таҳкими таваҷҷуҳ ба масъалаи омӯзиши забони хориҷӣ дар сатҳи давлатӣ, аз омилҳои муҳиме маҳсуб мешаванд, ки имкон дорад вазъи мавҷударо ба самти мусбӣ тағйир диҳад.

5. Тавре ки аз пурсиши теъдоди умумии хонандагон маълум гардид, 44% аз омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ изҳори нигаронӣ карда, онро ғайриқаноатбахш шумориданд. Аз суҳбат бо хонандагон чунин хулосае бармеояд, ки аксари онҳо аз низоми таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қаноатманд нестанд. Ба эътибор гирифтани майлу хоҳиши онҳо, аз ҷумла:

- васеъ истифода бурдани технологияи инноватсионӣ дар дарсҳо;
- истифода бурдани китобҳои дарсии “муносиб”;
- бо истифода аз забони хориҷӣ гузаронидани суҳбатҳо дар мавзӯҳои шавқовар ;

- такмил додани малакаи нутқи гуфтугӯӣ ва гӯш кардан (аудирование) ва ғайра ба таъмини талабот хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ ва сифати таълим мусоидат хоҳад кард.

6. Тавре ки маълум аст, имрӯз масъалаи таъмини муассисаҳои таълимии кишвар бо китобҳои дарсии ҷавобгӯи талаботи замони муосир, хусусан, барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба мушкилоти асосӣ табдил ёфтааст. Бояд зикр намуд, ки роҳандозӣ намудани таълими забонҳои хориҷӣ вижагиҳои худро дошта, бе мавҷудияти луғатҳои гуногун ва маводи босифати таълимӣ амалӣ намудани он имконнопазир аст. Маҳз таҳия ва интиҳоби китобҳои дарсии босифат ва фароҳам овардани заминаи зарурии моддию техникӣ метавонад шавқу завқи хонандагонро бедор намуда, барои таълими босифати забони хориҷӣ ва ташаккули зехнии хонандагон мусоидат намояд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

1.Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Государственная концепция реформирования системы начального профессионального образования и обучения в Республике Таджикистан: Постановление Правительства РТ от 1 октября 2004 г., №387.
2. Закон Республики Таджикистан об образовании. /[Текст]/ -Душанбе, 1999.
3. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили тадрис ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014».
4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020”. 03.07.2014. № 427.
5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. 30.08.2019. №438.
6. Национальная концепция образования Республики Таджикистан./[Матн]/ - Душанбе, 2006.
7. Национальный план действия по реформированию системы начального профессионального образования и обучения в Республике Таджикистан на 2006–2015 годы: Постановление Правительства РТ от 3 июня 2006 г. №227.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, 22.12.2016.
9. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш. 17.08.2020, шаҳри Душанбе.
10. Ҳисобот оид ба фаъолияти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 ва вазифаҳо дар соли 2022. / [Матн] / Душанбе – 2022. – 375 с.

2.Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

11. Алексеева, Л.Е. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку. Курс лекции: Методическое

- пособие/[Текст]/ Л.Е.Алексеева. – СПб.: Филолог. факультет СПбГУ, 2007. – 136с.
12. Алферов, А. Основные тенденции интеграционных процессов в мировом образовании / [Текст]/ А. Алфёров. – М.: Наука, 1997. – 278 с.
 13. Азимов, Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / [Текст]/ Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С.80.
 14. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. Cambridge University Press, Русско-Балтийский информационный центр БЛИЦ, СПб., 2001. – 224 с
 15. Андреев, М. Интегративные тенденции в обучении / [Текст]/ М. Андреев. – София: Нар. Просвета, 1986. – 176 с.
 16. Артёмов, В.А. Психология обучения иностранным языкам / [Текст]/ В.А. Артёмов. – М., 1969. – 143 с.
 17. Астапова, Н. О. Лингвистические аспекты межкультурной коммуникации / [Текст]/ Н.О. Астапова. – Барнаул, –2007. – 256 с
 18. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / [Текст]/ О.С. Ахманова, – М.: Изд. «Советская энциклопедия». - Москва – 1966, – 608 с.
 19. Балашова, Л.И. Одновременное изучение взаимосвязанных тем на уроке/[Текст]/ Л.И. Балашова. – М.: МОПИ, 1973. – 144 с.
 20. Барышников, Н.В. Методика обучения второму иностранному языку в школе / [Текст]/ Н.В. Барышников. – М.: Просвещение, 2003. – 160 с.
 21. Бахарева, Л.Н. Технология интегрированных занятий в начальной школе/[Текст]/ Л.Н. Бахарева. – Рязань, 1997. – 85 с.
 22. Безрукова, В.С. Словарь нового педагогического мышления / [Текст]/ В.С. Безрукова. – Екатеринбург: Альтернативная педагогика, 1996. – 94с.
 23. Беленький, Г.И. Межпредметные связи / [Текст]/ Г.И.Беленький// Современное образование в школе. – М.,1985. – 420 с.
 24. Берулава, М.Н. Интеграция содержания образования/[Текст]/ М.Н. Берулава. – М.: Совершенство, 1998. – 192 с.

25. Беспалько, В.П. Теория учебника: Дидактический аспект /[Текст]/ В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1988, – 160 с.
26. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения /[Текст]/ В.П. Беспалько. – М.: Изд-во Института профессионального образования МО России, 1995. – 336 с.
27. Бим, И.Л. Система обучения иностранным языкам в средней школе и учебник как модель ее реализации: учеб. Пособие /[Текст]/ И.Л.Бим. – М.: МГПИ, 1974. – 240 с.
28. Боярчук, В.Ф. Межпредметные связи в процессе обучения /[Текст]/ В.Ф. Боярчук. – Вологда, 1988. – 73 с.
29. Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования /[Текст]/ И.Р. Гальперин – М.: Наука, 1981. – 139 с.
30. Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя /[Текст]/ Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2003. – 192 с.
31. Гулмадов, Ф. Ҳамгирии ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори мактаббачагони хурдсол. [Матн] / Ф. Гулмадов. – Душанбе: Ирфон, 2014. - 262 с.
32. Данилюк, А.Я. Теория интеграции образования /[Текст]/ А.Я. Данилюк. – Ростов-на-Дону, 2000. – 80 с.
33. Загвязинский, В.И. Педагогическое творчество учителя /[Текст]/ В.И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987. – 159с.
34. Загвязинский, В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. пед. заведений /[Текст]/ В.И. Загвязинский. – М.: Изд. «Академия», 2001. – 192с.
35. Зверев, И.Д. Межпредметные связи в современной школе /[Текст]/ И.Д. Зверев, В. П. Максимова. – М.: Педагогика, 1981. – 160 с.
36. Зверев, И.Д. Межпредметные связи как педагогическая проблема /[Текст]/ И.Д. Зверев // Советская педагогика, 1974. № 12. – С. 10-16.
- 37.Кедров, Б.М. Классификация наук: Прогноз К. Маркса о науке будущего /[Текст]/ Б.М. Кедров. – М.: Мысль, 1985. –425 с.

- 38.Кедров, Б.М. Методологические проблемы взаимодействия общественных, естественных и технических наук /[Текст]/ Б.М. Кедров П.В. Смирнов Б.Г. Юдин – М.: Наука, 1981. – 359 с.
- 39.Клинберг, Л. Проблемы теории обучения: Пер. с нем. /[Текст]/ Л.Клинберг. - М.: Педагогика, 1984. -255 с.
40. Коммуникативность обучения – в практику школы: Из опыта работы: Кн. для учителя. /[Текст]/ Под ред. – М., 1985. – 127 с
41. Коряковцева, Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: пособие для учителей /[Текст]/ Н.Ф. Коряковцева. – М.:АРКТИ, 2002. – 176 с.
42. Красов, А.В. Теория информационных процессов и систем /[Текст] / А.В. Красов. – СПб.: УИЦ ИТТ СПбГУТ, 2000. – С. 35с.
43. Кузьмин, В.П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса /[Текст]/ В.П. Кузьмин. – М.: Политиздат. 1980. –С. 271;
44. Кулик, Д.Ю. Английский язык. Предметная неделя: пособие для учителей. /[Текст] / Д.Ю Кулик.– Минск, 2009. – С. 4
45. Курбанов, А.Ш. Образование в условиях трансформации таджикского общества (социально-философский анализ) /[Текст] / А.Ш.Курбанов.- Душанбе, “Ирфон”, 2009. -314 с.;
46. Курбонов, А. Ш. Илм ва маориф: тамоюлот, мушкилот, дурнамо. /[Текст] / Курбонов, А.Ш. -Душанбе, “Ирфон”, 2019. -406 с.
47. Курбонов, А.Ш. Таҳаввули низоми маориф дар Тоҷикистон /[Текст]/ А.Ш.Курбонов.-Душанбе, “Ирфон”, 2019. -220 с.
48. Ладенко, И.С. Интегральные системы и обучение /[Текст] / И.С. Ладенко.- Новосибирск: Изд-во НГУ, 1993. – 154 с.
49. Лутфуллоев, М. Тоҷикистони соҳибистиклол ва маорифи навин [Матн] / М. Лутфуллоев.- Душанбе: Саҳбо, 2006. – 228 с.;
50. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку. Курс лекции: Методическое пособие / Л.Е.Алексеева. – СПб.: Филолог. факультет СПбГУ, 2007. 136с.1, 5].

51. Миньяр-Белоручев, Р.К. Совершенствование профессиональной подготовки студентов к учебной деятельности в школе /[Текст] / Р.К. Миньяр-Белоручев. МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1985. – 220 с
52. Настольная книга преподавателя иностранного языка: справочное пособие /под ред. Е.А.Мастренко. - Минск.: «Высшая школа», 2001. -552 с.
53. Миронов, В.В. Философия и метаморфозы культуры. – М., 2005. – С. 150
54. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР от древнейших времен до конца XVII в. – М.: Педагогика, 1989. – 479с.
55. Пассов, Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам /[Текст] / Е.И. Пассова. – М., 1977. – 120 с.
56. Репина, Э.В. Лингвострановедческий компонент как средство повышения мотивации обучающихся /[Текст] / Э.В. Репина // Современные технологии обучения иностранным языкам: сб. науч. тр. / отв. ред. Н.С. Шарафутдинова. -Ульяновск: УлГТУ – 2011. – С. 49-52.
57. Рапацевич, Е. С. Современный словарь по педагогике. Современное слово. /[Текст] / Автор-составитель Е. С. Рапацевич – Минск, 2001. – 925 с.
58. Суханов, Б.М. Интеграция естественно-научного и технологического знания /[Текст] / Б.М. Суханов. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1987. – 96 с.
59. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии: учеб. пособие /[Текст] / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 25 с
60. Турсунов, Н. Краткий русско-таджикский словарь педагогических терминов /[Текст] / составитель Н.Турсунов. – Душанбе, 1979. – 101 с.
61. Ушинский, К.Д. Собрание соч. Т.9.,10.-М.-Л.: Изд-во АПН, 1950.-412.
62. Шарифзода, Ф. Педагогикаи ҳамгиро /[Текст] / Ф. Шарифзода.- Душанбе: Ирфон, 2011. – 512 с.
63. Шарифзода, Ф. Теория и практика интегрированного обучения на начальном этапе средней школы /[Текст]/Ф. Шарифзода. – Душанбе: Маориф, 1997. – 194 с.
Шарифзода, Ф. Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. В 2-х книгах. / Ф.Шарифзода. – Душанбе: Маориф, 2009. Книга 1. – 460 с.; Книга 2. – 328 с.

64. Шарифзода, Ф. Интегрированное обучение-основа развития и воспитания. /Ф. Шарифзода. –Душанбе: Маориф, 1995. – 143 с.
65. Шаропов, Ш. Форма реализации межпредметных связей в процессе учебной и внеучебной деятельности /[Текст]/ Ш. Шаропов // Мат.-лы межд. науч-теор. конфр. (Модернизация учебно-воспитательной работы в процессе межпредметных связей). -Душанбе: Сино, 2004.-С.68-73.
66. Шрейдер, Ю.А. Единство взаимодействия общественных и естественных наук /[Текст]/ Ю.А.Шрейдер. – М.: Наука, 1990. -С. 69-89.
67. Яковлев, И.П. Интегративные процессы в высшей школе /[Текст]/ И.П. Яковлев. – Л.: Изд-во ЛГУ. 1980. –113 с.
68. Яковлев, И.П. Интеграция высшей школы с наукой и производством /[Текст]/ И.П. Яковлев. – ЛГУ. 1987. -128 с.
69. Fideler, P.A. Towards a "curriculum of hope": The essential role of humanities scholarship in public school teaching /Text. / P.A. Fideler // Teaching the humanities. – N.Y., 1994. – P. 200. С.215.

3. Мақолаҳо ва маърузаҳо

70. Алиев, С.Н. Талабҳои лингводидактикӣ нисбат ба дарси муосири забони хориҷӣ//Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2219-5408, №2 (74), /[Матн]/ С.Н.Алиев. -Душанбе, 2018.-С. 22-27.
71. Алиев, Н., Холназаров, С., Расулов, С.П. Асосҳои назариявӣ-методологӣ фаъолгардонӣ маърифати мустақилонаи таълимгирандагон дар муассисаҳои таълимӣ// Паёми ДДҚ ба н. Н.Хусрав (маҷаллаи илмӣ)1/2 (53), Бохтар/[Матн]/Алиев Н. -Бохтар, 2018. -С.78-84.
72. Азизова, П.У. Ташаккули худинкишофдиҳии шахсияти хонандагон дар низомии корҳои тарбиявӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ// Паёми ДДҚ ба н. Н.Хусрав (маҷаллаи илмӣ)1/2 (53), Бохтар/[Матн]/ П.У.Азизова.-Бохтар, 2018. –С.102-105.
73. Акрами, Минованд. Равишҳои тадриси фаъол дар низомии педагогӣ навин//Маҷаллаи илмӣ Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон/[Матн]/ Акрамӣ. – Душанбе, 2015. –С. 269-273.
74. Архипова, Е.И. Формирование иноязычного лексикона специалиста в интегративном обучении иностранному языку и общепрофессиональным

- дисциплинам / Е.И. Архипова // Вестник ПГТУ «Проблемы языкознания и педагогики» / [Текст]/. 2008. № 1 (18). – С. 51-57.
75. Асимов, М.С., А.Турсунов. Современные тенденции интеграции наук / [Текст] / М.С. Асимов, // Вопросы философии. – 1991. №3. – С.57-69.
76. Асомадинов, М.М. Технология по активизированию у старшеклассников познавательной деятельности в рамках образовательной школы // Паёми ДДҚ ба н. Н.Хусрав (маҷаллаи илмӣ), ISSN-2663-5534, 1/2 (62) / [Текст] / М.М. Асомадинов– Бохтар, 2019. –С. 69-74.
77. Ашуров, Ш.К, Шамсудиннова, Р. Интегрированное обучение в профессиональной подготовке студентов // Материалы международной научно–теоретической конференции на тему «Приоритетные направления реформирования высшего педагогического образования» (17 –18 октября 2018 г) / [Текст] / Ш.К. Ашуров -Душанбе, 2018. –С. 86 – 93.
78. Бабкин, Н.И. Интегрированный урок Н.И. Бабкин // Средне специальное образование. / [Текст] / Н.И. Бабкин. 1991. №8. – С. 7-9.
79. Баланова, Р.Н. Интегрированный урок «Центральная Россия» / IX кл. / [Текст] / Р.Н. Баланова Р.Н. // География в школе. – 1992. – № 2. – С.5-9
80. Бахарева, Л.Н. Интеграция учебных занятий в начальной школе на краеведческой основе / [Текст] / Л.Н. Бахарева // Начальная школа. 1991. №8. – С. 48-51.
81. Бест Ф. Метаморфозы понятия «педагогика» / [Текст] / Ф. Бест // Перспективы: Вопросы образования / ЮНЕСКО. 1989. № 2. – С. 7-14.
82. Бояр, Мурат. Педагогические аспекты формирования нравственных ценностей посредством изучения иностранного языка / [Матн] / Бояр. Академия Образования Таджикистана // Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847, часть I Душанбе, “Сино”, 2014. –С. 211-215.
83. Браже, Т.Г. Интеграция предметов в современной школе / [Текст] / Т.Г. Браже. Литература в школе. 1996. № 5. – С. 150-154.
84. Бухарова, Г.П. Использование текстов по специальности при обучении иностранному языку студентов заочно-вечернего отделения / [Текст] / Г.П. Бухарова. Технологии обучения иностранным языкам в неязыковых вузах: VI Межвузовская научно-практическая конференция (Ульяновск, 3

- февраля 2010 года): сб. науч. тр. / отв. ред. Н.С. Шарафутдинова. – Ульяновск: УлГТУ, 2010. – С. 84-87;
85. Валиев, С.Т. Таълими хат дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиши забони англисӣ/[Матн]/ С.Т.Валиев. Паёми ДМТ, ISSN 2074-1847, №10, Душанбе, 2020. –С. 356-359.
 86. Вокуева, О.Д. О параметрах учебного текста при обучении лексической стороне устной речи /[Текст]/ О.Д. Вокуева. Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам / Межвузовский сб. Сиб.: Изд-во СибГУ. 2001. – С. 141-14.
 87. Габидулина, А. Интегрированный урок X кл /[Текст]/ А. Габидулина //Народное образование. 1990. № 12. – С. 54-56.
 88. Гадоев, К.Х. Интегрированное обучение чтению текстов на иностранном языке студентами неязыковых вузов///[Текст]/ Вестник ТНУ, Душанбе, 2014. –С. 302-305.
 89. Гадоев, К.Х. Лингвострановедческий аспект как образовательный компонент интегрированного метода обучения иностранному языку /[Текст]/ К.Х. Гадоев. Проблемы сопоставительного изучения и преподавания иностранных языков: Материалы межвузовской конференции. – Душанбе: РТСУ, 2011. – С. 49-54.
 90. Ганиева, Б. Самарабахшии раванди дарсҳои ҳамгиро дар синфҳои ибтидоӣ дар заминаи асарҳои бадеӣ–таърихӣ /[Матн]/ Б.Ганиева. Паёми ДМТ. –Душанбе, 2014. –С. 290-295.
 91. Горинский, С.Г. Интегративная технология профессионального обучения международного союза ОРТ /[Текст]/ С.Г. Горинский, А.А. Патокин // Интеграционные процессы в педагогической теории и практик: современные педагогические технологии: сб. науч. тр. № 4. Екатеринбург: Изд-во Свердл. инж.-пед. инта, 1993. – 224 с.
 92. Джонмахмадова, Г.Ш. Современные компьютерные технологии в школьном образовании как инновационная форма обучения/Научно-исследовательский институт развития образования Академии образования Таджикистана/ /[Текст]/ Г.Ш.Джонмахмадова. Вестник ТНУ. ISSN 2074 – 1847. Душанбе, 2015. –С. 280-285.

93. Зверев, И.Д. Межпредметные связи как педагогическая проблема /[Текст]/ И.Д. Зверев // Советская педагогика. 1974. № 12. – С. 12.
94. Зеня, Л.Я. О разработке интегративного курса для углубленного изучения иностранного языка в школе /[Матн]/ Л.Я. Зеня. Иностранный язык в школе. 1991. №2. -С. 38-48.
95. Зиёвуддинова, Ш. Развитие творческих способностей учащихся на уроках английского языка и во внеурочное время/[Матн]/Ш.Зиёвуддинова.Институт развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана//Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847, №4, Душанбе, 2020. –С. 305-310.
96. Зыбина, Н.Е. О способах организации профессионально-ориентированного обучения иностранному языку будущих специалистов сферы туризма и сервиса /[Текст]/ Н.Е. Зыбина // Молодой ученый, ежемесячный науч. жур. – 2012. № 5 (40). – С. 420-423.
97. Ибрагимов, О.К. Мултимедия ва зарурияти истифодабарии он дар ҷараёни таълим// /[Текст]/ О.К.Ибрагимова. Паёми ДДҚ ба н. Н.Хусрав (маҷаллаи илмӣ), 1/4 (57), ҷ. 2, Бохтар, 2018. –С. 54-59.
98. Иванова, С.В. Об интегративных аспектах профориентационной работы в ПТУ / /[Текст]/ С.В. Иванова // Интеграционные процессы в педагогической теории и практике: современные педагогические технологии: сб. науч. тр. № 4. Екатеринбург: Изд-во Свердл. инж.-пед. ин-та. 1993. – С. 212-221
99. Интеграция академической науки и высшего гуманитарного образования: Материалы Рос. науч.-пр. конф. / Редкол.: В.А. Алексеев / отв. ред./ и др.- Екатеринбург: УрО РАН, 1997. -240 с.
100. Интеграционные процессы в педагогической теории и практике: психологический аспект: тез. докл. на IV Сессии Всесоюз. шк.-сем., пос. Таватуй / Свердлов. инж.-пед. ин-т. / Редкол.: В. С. Безрукова / отв. ред./, Н.К. Чапаев, С.В. Иванова. Вып. 2. - Свердловск: Изд-во Свердл. инж.-пед. ин-та., 1990. – 56 с.
101. Кадыров, С. Теоретические основы проблем межпредметных связей // [Текст]/ С. Кадыров // Мат.-лы межд. науч.-теор.конфр. (Модернизация

- учебно-воспитательной работы в процессе межпредметных связей). – Душанбе, Сино, 2004.
102. Каримзода, М.Б. Интегрированное обучение - эффективное средство активизации и продуктивности обучающего процесса в современной школе//Паёми ДДҚ ба н. Н.Хусрав (маҷаллаи илмӣ), ISSN-2663-5534, 1/2 (62), Бохтар, 2019. –С. 80-86.
 103. Канцур А.Г. Обучение иноязычной диалогической речевой деятельности будущих учителей на основе страноведческой информации / А.Г. Канцур // Вестник ПГТУ «Проблемы Языкознание и педагогики». – 2008. – №1 (18). С. 79-90.
 104. Кеммен Л. Возможности интеграции в подготовке педагогов / взаимодействие отдельных областей подготовки / Л. Кеммен // Современная высшая школа. 1981. – № 4 /136/. – С. 245-258
 105. Красов, А.В. Теория информационных процессов и систем / А.В. Красов. – СПб.: УИЦ ИТТ СПбГУТ, 2000. – 44 с.
 106. Кричевская К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка / К.С. Кричевская // Иностранные языки в школе. 1996. № 1. – С.32-40.
 107. Қурбонов, А.Ш. Ҳамгироии илм ва маориф: зарурат ва имкониятҳо.// Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Фалсафаи муосири тоҷик: мушкилот, дурнамо ва роҳҳои рушд»./[Матн]/ А.Ш.Қурбонов. ДМТ, факултети фалсафа, 24.02.2021. –Душанбе, 2021. – С.34-44.
 108. Қурбонов А.Ш. Интегратсияи неруи зеҳнӣ – омили муҳими рушди илм. /[Матн]/ А.Ш.Қурбонов //Навгониҳо дар таҳсилоти олии касбии муосир/Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–амалӣ бахшида ба 30–солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ДДҚ, 19.03.2021.- Кӯлоб, 2021. -С., 15-19.
 109. Курбанов, А.Ш. Наука и высшая школа: проблемы интеграции. /[Текст]/ А.Ш.Курбанов.// Известия Академии наук Республики Таджикистан. Серия философии и право. - Душанбе, 2009. №4.

110. Лытаева, М.А. Межкультурная компетенция будущего специалиста и содержание обучения иностранным языкам /[Текст]/ М.А. Лытаева, Е.С. Ульянова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2011. – №4. – С. 109-115
111. Мансурова, Ҷ.С., Ходжаева Г.Ҷ., Кузиева Р.М. Таълими ҳамгирии забони модарӣ, ки ба ташаккули самараноки қобилияти идроку пажӯҳишии хонандагони мактаб мусоидат мекунад /[Матн]/ Мансурова, Ҷ.С., Ходжаева Г.Ҷ., Кузиева Р.М. //Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2708-5759, № 2 (2). -Душанбе, 2020. –С. 212-216.
112. Мехронаи, Имодӣ. Нақши технология дар омӯзиши фарогири забони англисӣ. /[Матн]/ Имодӣ. Паёми ДМТ ISSN 2074 – 1847 – Душанбе, “Сино,, 2012. –С. 246.
113. Мирзоев, А. Р. Моделирование образовательного процесса/[Текст]/ А.Р.Мирзоев. Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847. – Душанбе, “Сино,, 2012. – С. 205.
114. Мирзоев, Ш.С. Таълими ибтидоии забони англисӣ бо истифодаи технологияи иттилоотӣ /[Матн]/ Ш.С.Мирзоев. Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ, ISSN 2219-5408, № 3 (75). – Душанбе, 2018. –С.58-61.
115. Миттер, В. Монокультурное образование и междисциплинарный подход/[Текст]/ В.Миттер. Перспективы.1993.-№1.
- 116.Мухамедов, Г.Б. Интеграция интерактивных образовательных технологий в обучение русскому языку как иностранному/[Текст]/ Г.Б.Мухамедов.// Материалы международной научно – теоретической конференции на тему «Приоритетные направления реформирования высшего педагогического образования» (17 –18 октября 2018 г).- Душанбе, 2018. –С. 47 – 52.
117. Нарзикулов, Т.А, Эмомов И.Б. Таълими забони англисӣ бо мақсади ташаккули салоҳияти маданӣ – эстетикӣи хонандагон ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ /[Матн]/ Т.А.Нарзикулов, И.Б.Эмомов. //Паёми ДМТ, қисми I, ISSN 2074 – 1847 - Душанбе 2015. –С. 227-229.

118. Носонович, Е.В. Критерии содержательной аутентичности учебного текста // [Текст]/ Е.В. Носонович, Г.П. Мильруд // Иностранные языки в школе. 1999. № 2. – С. 34- 46.
119. Нуров, М.С., Эмомов, И.Б. Моҳияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҳамчун воситаи байналмилалӣ ва байнифарҳангии муошират/[Матн]/М.С.Нуров, И.Б.Эмомов. //Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2708-5759, № 2 (2). – Душанбе, 2020. –С.172-175.
120. Обидова, М.И, Дадабоева, М.С. Қонунҳои инкишофи психика дар таъмини таҳсилоти фарогир / [Матн]/ М.И.Обидова, М.С.Дадабоева // Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2219-5408, № 3 (75). – Душанбе, 2018.- С.71-75.
121. Поцелуев, Е. Л. Интегративное понимание права / [Текст]/ Е.Л. Поцелуев // Российская академия юридических наук: науч. труды. Вып. 3. Т.1. – М.: Юрист, 2003. – С. 256-259.
122. Раджабов, М. Оценка качества и эффективность педагогических исследований в Таджикистане/[Текст]/ М.Раджабов. //Институт развития образования Академии образования Таджикистана// Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847, часть I.- Душанбе, 2014. –С. 230-234.
123. Раҷабова, Ф. Ташаккули мувоҳида бо истифодаи видеофилм дар дарсҳои забони хориҷӣ / [Текст]/ Ф.Раҷабова. // Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2708-5759, № 2 (2). – Душанбе, 2020. –С. 244-246.
124. Рахманова, М.Дж. Мультимедийные материалы как эффективное средство обучения///[Текст]/ М.Дж.Рахманов// Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847, часть I.- Душанбе, “Сино,, 2014. -С. 198-201.
125. Рахимов, М.М. Познавательная самостоятельность в образовательной деятельности студентов/[Текст]/ М.М.Рахимов // Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847.- Душанбе, “Сино,, 2012. -С. 273.
126. Салимов, Г. Нақш ва мақоми кабинетҳои мактабии касбинтихобкунӣ дар ҳалли масоили омодагории хонандагон ба меҳнат ва интиҳоби касб / [Текст]/ Г.Салимов //Паёми ДДҚ ба н. Н.Хусрав (маҷаллаи илмӣ) 1/1 (51).- Бохтар, 2018. –С. 84-89.

127. Сайфуллаев, Х.Г, Бабаева М.Т. Формирование профессиональной культуры будущего учителя иностранных языков /[Текст]/ Х.Г.Сайфуллоев, М.Т.Бабаев // Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847.- Душанбе, “Сино”, 2012. -С. 194-198.
128. Сафарова, М. А. Внеклассная работа по русскому языку в условии интегрированного обучения /[Текст]/ М.А.Сафаров // Материалы международной научно – теоретической конференции на тему «Приоритетные направления реформирования высшего педагогического образования» (17 –18 октября 2018 г). - Душанбе,2018. –С. 188 – 193.
129. Сафарова, М.А. Интегрированные занятия по русскому языку в младших классах /[Текст]/М.А.Сафарова. //ТНУ. Наука и инновация (научный журнал) ISSN 2312-3648.- Душанбе, 2015. -С. 164-168.
130. Собитов, М.Ш. Баъзе махсусиятҳои таҳия ва истифодаи воситаҳои мультимедии таълим /[Текст]/ М.Ш.Салимов //Паёми ДМТ, ISSN 2074 – 1847, №4. – Душанбе, 2020. -С. 226-230.
- 131.Терентий, М.А. Интегрированная концепция прикладной системы школьных социально-гуманитарных предметов /[Текст]/ М.А. Терентий // Материалы международной конференции «Интеграция как методологический феномен». – М., 2001. – С. 34-36
132. Ужан, О.Ю. Роль и место интегрированных уроков в формировании творческих способностей обучающихся /[Текст]/ О.Ю. Ужан// Профессиональное образование в России и за рубежом: научно-образовательный журнал. 2013. № 1 (9). С. 87-91.
133. Фахрутдинова, А.В. Актуализация воспитательной составляющей учебного предмета в условиях международной интеграции (на примере преподавания иностранного языка) /[Текст]/ А.В.Фахрутдинова //Сборник материалов Международной научно -практической конференции: Иностранные языки в современном мире.-2011.-Казань:центр инновационных технологий.-С.392-396.
134. Фирдавси, Абдулҳамид. Истиклолияти давлатӣ ва амалӣ гардонидани ислохот дар мактабҳои тахсилоти миёнаи умумӣ/[Текст]/ Фирдавс// Паёми ДМТ ISSN 2074 – 1847, қисми I.- Душанбе, 2012. –С.264-267.

135. Хаитбоева, Х.О. Методикаи лоиҳавии омӯзиши забони хориҷӣ дар қаринаи технологияи педагогии муосир /[Матн]/ Х.О.Хаитбаева //Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2219-5408, № 1 (78). – Душанбе, 2019. -С.18-21.
136. Хаитбоева, Х.О, Юлдашева М.Р. Методические основы активизации познавательной деятельности ребят при обучении иностранному языку/[Текст]/ Х.О.Хаитбаева //Паёми ДМТ,ISSN 2074-1847, №9. Душанбе – 2020.-С. 285-291.
137. Хуррамов, З. Современные образовательные технологии/[Текст]/ З.Хуррамов//Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847, часть II. – Душанбе. 2015.-С. 267-269.
138. Шадыева, Ш. М. Имкониятҳои фаолгардони маърифати хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълими ҳамгироии забони модарӣ/[Текст]/ Ш.М.Шадыева // Маҷмуаи мақолаҳои конференси умумидонишгоҳии илмӣ – назариявӣ дар мавзӯи «Саҳми профессор Шарипов Ф.Ф. дар рушди технологияи иттилоотӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (24 ноябри соли 2021). - С. 104 – 109.
139. Шаимова, Г.А. Некоторые проблемы формирования иноязычной речевой компетентности будущего специалиста /[Текст]/ Г.А. Шаимова // Молодой ученый, ежемесячный научный журнал. 2012. – № 5 (40) – С. 539-541.
140. Шарипов, Х.А. Амсилаҳои омӯзиши сайёру мултимедии забонҳои хориҷӣ/[Матн]/ Х.А.Шарипов //Паёми ДДОТ ба н С.Айнӣ, ISSN 2708-5759, № 2 (2). – Душанбе, 2020. –С. 104- 108.
141. Шарифзода Ф. Качество образования в условиях интегрированного обучения /[Текст]/ Ф.Шарифзода // Академия Образования Таджикистана. Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847. – Душанбе, “Сино,, 2012. –С. 165.
142. Шомуродов Р.Т, Каюмов А. Социально – педагогические проблемы развития инновационной технологии в системе высшего образования РТ/[Текст]/ Р.Т.Шомуродов, А.Каюмов // Вестник ТНУ ISSN 2074 – 1847. – Душанбе. “Сино,, 2012. –С. 210.

143. Чамолбии, Ҳ. Асосҳои психологӣ-педагогии омӯзиши забони англисӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ / [Матн]/ Ҳ.Чамолбӣ //Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ, ISSN 2708-5759, № 2 (2). – Душанбе, 2020. –С.186-192.
144. Энгельгарт, В.А. Интегратизм – путь от простого к сложному в познании явлений жизни / [Текст]/ В.А. Энгельгарт // Вопросы философии. 1970. №11. – С.110.
145. Юлдашева, М.Р., Валиев, Т.С. Интегративная направленность поисково-творческой активности и научно-исследовательской деятельности бакалавров педагогического образования в вузе / [Текст] М.Р.Юлдашева // Паёми ДМТ, ISSN 2074-1847, №1. – Душанбе, 2022. –С.127-134.
146. Юсупова, Ш. М. Эффективность интегрированного обучения в начальных классах / [Текст]/ Ш.М.Юсупова //Худжанский государственный университет им. Б.Гафурова// Вестник ТНУ. – Душанбе, 2009. –С. 207-210.
147. Fideler, P.A. Towards a "curriculum of hope": The essential role of r humanities scholarship in public school teaching Text. / P.A. Fideler // Teaching the humanities. – N.Y., 1994. – P. 119-139.99.
148. James, Rutherford. Harvard Project Physics: An Integrated Science Course. Text./ James Rutherford.// New Trend in Integrated Science Teaching – vol.1 – p.290-293.

4. Диссертатсия ва авторефератҳо

149. Багарядцева, М.С. Интегрированное обучение студентов экономических специальностей иноязычному монологическому высказыванию на основе текстов профессионального содержания: дис. ... канд. пед. наук / [Текст]/ М.С. Багарядцева.- Екатеринбург, 2004. -225с.
150. Борозенец, Г.К. Интегративный подход к формированию коммуникативной компетентности студентов неязыковых вузов средствами иностранного языка: дис. ... д-ра пед. наук / [Текст]/ Г.К. Борозенец. -Тольятти, 2005. – 434 с.
151. Бродский, Ю.С. Педагогизация среды как социально-педагогический результат интеграции воспитательных взаимодействий: Организационно-

- технологический аспект: автореф. дис. ... канд. пед. наук /[Текст]/ Ю.С. Бродский. – Екатеринбург, 1993. – 18 с.
152. Вишневская, Г.Ю. Реализация межпредметных связей в учебном процессе общеобразовательной школы и негуманитарного вуза: дис. ... канд. пед. Наук /[Текст]/ Г.Ю. Вишневская. – Карачаевск, 2002. – 156 с
153. Герасимова, И.Г. Формирование межкультурной компетенции студентов геологических специальностей в процессе обучения профессиональному общению на английском языке: автореф. дис. ... кан. пед. наук /[Текст]/ И. Г. Герасимова. – Санкт-Петербург, 2010. – 21с.
154. Гетманская, А.В. Формирование лингвокультуроведческой компетенции на основе интегрированного курса «английский язык и мировая художественная культура» (элективный курс для школ с углубленным изучением английского языка и неязыковых вузов): дис. ... канд. пед. наук/[Текст]/ А.В. Гетманская. – Санкт-Петербург, 2003. -257 с.
155. Гиёсиев, М.И. Педагогические воззрения таджикско-персидских мыслителей X и первой половины XI века и их трансформация в современной национальной педагогике: дис. ... канд. пед. наук /[Текст]/ М.И. Гиёсиев. – Курган-Тюбе, 2009. – 187 с.
156. Заграйская Ю.С. Методика интегрированного обучения английскому языку и зарубежной литературе на занятиях по домашнему чтению (II курс, языковой вуз): дис. ... канд. пед. наук /[Текст]/ Ю.С. Заграйская. – Иркутск, 2009. – 167с.
157. Каримова, И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школ: автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. пед. наук (13.00.01) /[Текст]/ Каримова И.Х.–Душанбе, 2000.– 43 с.
158. Левченко, В.В. Интегрированный подход к профессионально-педагогической подготовке в вузе специалистов для образовательных учреждений: дис. ... д-ра пед. наук /[Текст]/ В.В. Левченко. – Самара, 2009. – 516 с.
159. Маткин, В.В. Теория и практика развития интереса к профессионально-творческой деятельности у будущих учителей:

- Ценностно-синергетический подход: дис. ... д-ра пед. наук /[Текст]/ В.В. Маткин. Екатеринбург, 2002. – 255 с.
160. Раджабова, Н.Р.. Формирование когнитивной компетенции учащихся старших классов общеобразовательных учреждений по английскому языку с использованием инновационной технологии. Автореферат дисс. канд. пед наук. /[Текст]/ Н.Р.Раджабова. – Душанбе, 2020. -23с.
161. Товбаева, М.М. Научно-методические основы интегрированного обучения русскому языку в таджикской школе: дис. ... канд. пед. наук/[Текст]/ М.М. Товбаева. – Душанбе, 2010. – 170 с

5. Захирахои электронӣ

162. Лифанова, С.С. Интеграция: взгляд на развитие психики индивида в онтогенезе/[Текст]/ С.С. Лифанова// <http://liber.rsuh.ru> (Санаи мурочиат 14.01.2020).
163. Морозова, Н.В., Ряшенцева В.А. Роль интеграции в преподавании иностранного языка. /[Текст]/ Н.В.Морозова, В.А.Ряшенцева// <https://infourok.ru/user/morozova-natalya-vladimirovna13> (Санаи мурочиат: 17.11.2019).
164. Особенности организации самостоятельной работы учащихся на различных ступенях образования при обучении иностранным языкам. <https://studfile.net/preview/4534447/page:2/> (Санаи мурочиат 22.11.21.)
165. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования [Электронный ресурс] минобрнауки.рф/документы/922 (Санаи муоричат 03.07.21.)
166. Фидря, Ю. А. Организация самостоятельной работы учащихся на уроках иностранного языка. /[Текст]/ Ю.А.Фидрия [//https://multiurok.ru/index.php/files/statia-na-temu-organizatsiia-samostoiatelnoi-rabot.html](https://multiurok.ru/index.php/files/statia-na-temu-organizatsiia-samostoiatelnoi-rabot.html)- (Санаи мурочиат 22.11.21.)
167. <https://infourok.ru/rol-integracii-uchebnoy-i-vneuchebnoy-deyatelnosti-pri-obuchenii-inostrannomu-yaziku-633016.html> (Санаи мурочиат 15.04.19.)
168. <https://core.ac.uk/download/pdf/141488171.pdf> (Санаи мурочиат 29.03.20)

169. <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/library/2014/01/01/ispolzovanie-integrirovannogo-obucheniya-pri-obuchanii> (Санаи мурочиат 19.07.19)
170. www.gramota.net/editions/2.html (Санаи мурочиат 02.09.20)

ИНТИШОРОТ АЗ РӯИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

а) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Қурбонова Ф.А. Ҷанбаи лингвистӣ-кишваршиносии ҳамгироии фъолияти маърифатдӯстии хонандагони синни калони мактабӣ дар дарсҳои забони англисӣ. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. ISSN 2074-1847. 2019, №3. -С. 234-240.

[2-М]. Қурбонова Ф.А. Технологияи ҳамгироии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. ISSN 2617-5620. 2020, №1 (29). –С. 104-108.

[3-М]. Қурбонова Ф.А. Хусусияти таълими ҳамгироии забони хориҷӣ дар амалияи таълимоти ватанӣ ва хориҷӣ. Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. ISSN 2222 – 9809. 2021, №1 (38). –С. 80-85.

[4-М]. Гулмадов Ф.Г., Қурбонова Ф.А. Мавқеи дарсҳои забони англисӣ дар ташаккули малакаи зеҳнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. ISSN 2222 – 9809. 2022, №2 (43). –С. 11-16.

Маводи конфронсҳо ва маърузаҳо

[5-М]. Қурбонова Ф.А. Масъалаҳои назариявии таълими ҳамгиро дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ./Маорифи Тоҷикистон, №4, апрели соли 2021. –С.12-15

[6-М]. Қурбонова Ф.А. Таълими ҳамгироии забони англисӣ ҳамчун омили болоравии сифати таълим/Илму маориф – бунёди маърифати зеҳнӣ /Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ, ш.Душанбе, 18 апрели соли 2019. –Душанбе, 2019. –С. 174-182.

[7-М]. Қурбонова Ф.А. Нақши барномаҳо ва китобҳои дарсӣ дар таҳкими сифати таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ)/Навгониҳо дар таҳсилоти олии касбии муосир. /Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ, ш.Кӯлоб, 19 март соли 2021. –Кӯлоб, 2021. -С. 197-202.